

התנ"ך המבואר

עם פירוש
הרב עדין אבן-ישראל (שטיינזולץ)

שפע

למד את עמי

הוצאת קורן ירושלים

תוכן העניינים

הקדמה קצרה למהדורת 'התנ"ך המבואר'	7
טיבו של החיבור	9
שבעת ימי בראשית	15
תיאור הבריאה השני	33
קורות משפחת אדם וחוה	55
ספר תולדות אדם	69
האנושות מכזיבה	75
לקראת המבול	79
המבול	87
סוף המבול והיציאה מן התיבה	91
בעקבות המבול: חידוש הקשר בין אלוקים לנפשות אשר בארץ	97
משפחת נח לאחר המבול	105
צאצאי נח והתפתחות האומות	107
דור הפלגה	119
שושלת שם	123
מסע אברם לכנען בצו ה' ובברכתו	127
אברם במצרים	131
אברם ולוט בכנען	135
אברם ומלחמת המלכים	141
המחזה וכריתת ברית בין הבתרים	153
הריון הגר ולידת ישמעאל	161
ברית מילה	167
התגלות ה' וביקור המלאכים אצל אברהם	177
הפיכת סדום והצלת לוט ומשפחתו	189
אברהם ושרה בגרר	201
יצחק מלידה עד גמילה	207
גירוש הגר וישמעאל	209
אברהם ואבימלך כורתים ברית	215
עקדת יצחק	219
צאצאי נחור והולדת רבקה	227
מות שרה וקבורתה	229
אשה ליצחק	235
שאר צאצאי אברהם, מות אברהם וישמעאל	253

בראשית

נח

לך לך

וירא

חיי שרה

יעקב, עשו והבכורה	259
יצחק והארץ	265
יעקב, עשו והברכות	275
יעקב בבית אל - חלומו ונדרו	291
נישואי יעקב בחרן	297
הולדת אחד עשר בני יעקב ובתו	305
פרדת יעקב מלבן	313
מחניים	333
הכנותיו של יעקב למפגש עם עשו	335
המאבק הלילי	341
המפגש בין יעקב ועשו	347
מעשה דינה	353
קיום הנדר	361
לידת בנימין ופטירת רחל	365
סיכומים הקשורים למשפחת יעקב	367
תולדות עשו	371
מכירת יוסף	379
מעשה יהודה ותמר	393
יוסף - מבית פוטיפר לבית האסורים	403
יוסף פותר חלומות	409
יוסף עולה לגדולה במצרים	415
ירידתם הראשונה של אחי יוסף למצרים	431
בין הירידה הראשונה למצרים לירידה השנייה	439
אחי יוסף יורדים שנית לשבור בר	447
יוסף מחריף את התנכרותו ולבסוף מתוודע לאחיו	453
האחים שבים אל יעקב	469
ירידת יעקב ומשפחתו למצרים	471
מפגש יעקב ויוסף והתיישבות המשפחה בארץ גושן	477
יוסף מנהל את כלכלת מצרים	483
פרדת יעקב ממשפחתו ופטירתו	489
בעקבות הסתלקותו של יעקב	515
מות יוסף	521
הפטרות	523
מקורות והערות	633

התנ"ך המבואר

עם פירוש הרב עדין אבן-ישראל (שטיינזליץ)

הביאור מחולק ליחידות נושא: כותרת, מבוא, ביאור. כל עניין תחום לעצמו, מוגדר בכותרת ופותח במבוא קצר

מבוא

בביאור מתפרשים לשון הכתוב והקשרי המשפטים ברובד הפשוט ביותר, מתוך חתירה לקיצור ולהקלה על שטף הקריאה במקרא. במקרים בודדים מוזכרים גם פירושים חלופיים, כאשר יש יותר מפירוש פשוט אחד

כל מלות הפסוקים מופיעות שוב בכדי שהקריאה בביאור לא תחליף את קריאת המקור

מוצעת כאן תת-חלוקה לפסקאות בתוך כל עניין. כל דיבור בשיחה נפתח בשורה נפרדת

ההרחבות כוללות חומרי רקע, מקבילות פנים-מקראיות, פירושים חלופיים, העשרה בדברי מדרש ומחשבת ישראל לדורותיה, תעודות חיצוניות והערות לשוניות

פרשת תרומה

הציוויים על הקמת המשכן וכליו והקדשת הכהנים

פרק כה – פרק לא פס' יא

דברי ה' המתחילים בפרשה זו וכוללים גם את כל הפרשה הבאה, פרשת תצווה, עוסקים בעיקרם בציוויים הקשורים להקמת המשכן וכליו והקדשת הכהנים. הם נאמרו למשה במשך ארבעים היום וארבעים הלילה שבהם שהה בהר סיני, כפי שנאמר בפסוק החותם את פרשת משפטים, וככתוב בעניין: וְרָאָה וַעֲשֵׂה בְתַבְנִיתֶם אֲשֶׁר אֶתָּה מְרָאָה בְּהָרָא. את המשכן הוא מקום התגלותו של אלוקים, והוא בנוי במתכונת ביתו של אדם. לרהיטי הבית המוכרים ולכליו הבסיסיים – מיטה, כיסא, שולחן ומנורה? – קיימות מקבילות בכלי המשכן – הארון מגלם את המיטה או הכיסא; השולחן הוא כשולחן האוכל, שכן מונח עליו לחם משיח, והמנורה משמשת לתאורה, כמנורת הבית.

קריאה לתרומה

פרק כה פס' א-ט

רשימת החומרים המיועדים למשכן מכילה מגוון פריטים – יקרים וזולים. מתוכם כל אחד מתבקש לתרום כפי רצונו ויכולתו. אף על פי שחלק מהוצאות המשכן נלקחו מכל ישראל בשווה בתור מס, לא היה זה החלק המרכזי. עיקרו של המשכן בנוי על רצון טוב ורוח נדיבה.

פרק כה א וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר, כֹּךְ, בְּמַלְאֵי הַלֵּלִי: ב דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, צוּוּהָ עֲלֵיהֶם, וַיִּקְחוּ לִי, בַּעֲבוּרִי, לְשֵׁמִי תְרוּמָה. מֵאֵת כָּל אִישׁ אֲשֶׁר יִדְבְּנוּ לָבוֹ תִקְחוּ אֶת תְּרוּמָתִי. כיוון שזוהי תרומה ולא מס, היא תלויה בנדיבות הלב.

וְזֹאת הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר תִּקְחוּ מֵאֲתָם. רשימת החומרים מושתתת על תכנית הבנייה של המשכן, ולכן זוהי רשימה סגורה:

זָהָב וְכֶסֶף וְנַחֲשֵׁת. אלה הן שלוש המתכות המשמשות במשכן ובמקדש. מתכות אחרות שהיו מצויות בידי ישראל במדבר? אינן ברשימה.

ד מן המתכות אל חוטי האריגים: וְתִבְלָת, צמר הצבוע בצבע שהופק מדם חילזון באחד מגוני הכחול, כנראה עמוק וכהה יותר מן הכחול.

הרחבות

אינה ניתנת בפועל לה'. ניסוח זה מורה על ערכה של התרומה לשם ה' בלקיחתם של התורמים מתוך רכושם ומתוך הווייתם.

ז'ידבר ה' אל משה לאמר' זהו הפסוק הנפוץ ביותר בתורה. בפשטות לאמר משמשת בתנ"ך כפי שמשמשות היום הנקודתיים.

ויקחו לי תרומה' הדרישה היא לקחת תרומה ולא לתת תרומה משום שהתרומה

שמות

כה

תרומה יח וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כֹּה יִקְחוּ-לִי תְרוּמָה מֵאֵת כָּל-אִישׁ אֲשֶׁר יִדְבְּנוּ לָבוֹ תִקְחוּ אֶת-תְּרוּמָתִי: וְזֹאת הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר תִּקְחוּ מֵאֲתָם זָהָב וְכֶסֶף וְנַחֲשֵׁת: וְתִבְלַת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת כֹּה

ב וַיִּקְחוּ לִי תְרוּמָה. "לי" – לשמי: תְּרוּמָה. הפקדה, יפרישו לי ממנונם נְדָבָה: יִדְבְּנוּ לָבוֹ. לשון נְדָבָה, והיא לשון רצון טוב, שייש"ט צִלְעָה: תִּקְחוּ אֶת תְּרוּמָתִי. חֲמֵרוֹ רְפוּתֵינוּ, שֶׁלֹּא תְרוּמוֹת חֲמוּרוֹת כֵּאֵלֶּה: חֶחֶת תְּרוּמַת פִּקְעֵה לְגַלְגַּלֵּת מֵהֶם הַחֲדָנִים, כִּמוֹ שֶׁמִּפְּלֶשֶׁת בְּיַחֲלֵה פִקְוִדִי (ולחן לז, ס-סג) וְחֶחֶת תְּרוּמַת הַמִּזְבֵּחַ פִּקְעֵה לְגַלְגַּלֵּת, לְקַפּוֹת לְקַנּוֹת מֵהֶן הַקְּבָנוֹת עֲבוּרִי; וְחֶחֶת תְּרוּמַת הַמִּשְׁכָּן נְדָבָת כָּל חֶחֶד וְחֶחֶד שֶׁהֵתְנַבְּנוּ: שֶׁלֹּא עֲשֶׂה דְבָרִים הַחֲמוּרִים פִּעֲנֵן פֶּלֶם הַנְּרָכּוֹ לְמַלְאֲכַת הַמִּשְׁכָּן חוֹ לְבַגְדֵי פְהֵינָה כֶּשֶׁת־דָּקִיק פֶּהֶם:

ז וְתִבְלַת. עֲמֵר עֲבוּעַ פֶּדֶם חִלְזוֹן, וְעִבְעוּ רִקֵּי: וְאַרְגָּמָן. עֲמֵר עֲבוּעַ מִמֵּיִן עֲבוּעַ שֶׁמֶן חֲרָמָן: וְשֵׁשׁ. הוּא פֶּשֶׁתִּי: וְעֵינִים. נוֹעִה עַל עֵינִים, לְכַךְ תִּרְגַּם אֲוִיָּה לֹאסִים: וְנִמְעָנִי, דְּבַר מִן הַעֵינִים וְלֹא עֵינִים עֲנֵמָן, שֶׁתִּרְגַּם עַל עֵינִים עֲנֵיחֵם:

ארגמון חד-קוצים (חלזון הארגמן)

ארגמון קהה-קוצים (חלזון התכלת)

תכלת צבע בגוון כחול קרוב לסגול. בימינו מקובל לזהותו עם צבע המופק מהחילזון הימי ארגמון קהה-קוצים, (שם מדעי: Murex trunculus). התכלת שימשה לצביעת בגדים ובדים יוקרתיים במשכן, בבגדי הכהונה ובבגדי מלכות אחרים, כמו:

ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות תְּבִלָּת וְחֹדֶר (אסתר טו).

ארגמן שם כולל לחומר צביעה בגוני אדום-סגול שהופק מהחילזון ארגמון חד-קוצים (שם מדעי: Murex brandaris). על

העולם

בסוף כל חומש הובאו ההפטרות המבוארות תוך התייחסות לקשר בין ההפטרה לבין השבת שבה היא נקראת

בסוף הספר מצוינים מקורות והפניות המסומנים בביאור. המקורות, מתייחסים בדרך כלל לפסוקים ולביאוריהם במקומות אחרים במקרא, לדברי חז"ל בתלמודים ובמדרשים, פרשנים מקראיים, ספרי מחשבה, שאלות-ותשובות של חכמים ראשונים ועוד

רצף הפסוקים מנוקד ומפוסק בטעמי המקרא על פי תנ"ך קורן

את פסוקי התורה מלווה פירוש רש"י שהועמד לפי עדי הנוסח הטובים ואף נוקד לנוחות הקורא

תחת כותרת 'העולם' מופיע חומר ראלי מילולי וחזותי לגבי מקומות, עמים, צמחים ועצמים המוזכרים במקרא - בהתאם לידע המדעי המעודכן ביותר

בראשית א בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ: א
וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֵהוֹ וּבָהוּ וַחֲשֶׁךְ עַל־פְּנֵי תְהוֹם וְרוּחַ ב
אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל־פְּנֵי הַמַּיִם: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי ב

פרק א

א | בְּרֵאשִׁית. חֲמַר רַבִּי יַצְחָק: לֹא הָיָה צְרִיךְ לְהַתְחִיל חֵת הַתְּנוּחָה חֲלָל מִן־הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לְכַסֵּי (שְׁמֹת יב, ב) שֶׁהָיָה מְנוּחָה רִשְׁוֹנָה שֶׁנִּגְטָו וַיִּשְׁחַל וּמֵה טַעַם פִּתְחָה בְּ"בְרֵאשִׁית" - מִשּׁוֹם "פִּיחַ מְנַעֲשֵׂיו הַיָּד לַעֲמֹד לַתַּת לְהַם נִחְלַת גֹּוִים" (תְּהִלַּם קִיחָ, ו) שֶׁאִם יִחְמְרוּ חֲמוֹת הָעוֹלָם לַיִּשְׂרָאֵל: לְקַטִּים חֲתָם שֶׁבְּבִשְׁתָּם חֲרָעִית שֶׁבְּעֵה גֹוִים, הֵם חֲמוֹמֵרִים לְהֵם: כָּל הַחֶזֶק שֶׁל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא הוּא, הוּא בְּרָאָה וְנִתְּנָה לְחֶזֶק יִשְׂרָאֵל, פְּעֻעֵיו, בְּרָעוֹנוֹ נִתְּנָה לְהֵם, וּבְרָעוֹנוֹ נִטְלָה מֵהֵם וְנִתְּנָה לָנוּ: בְּרֵאשִׁית בָּרָא. חֵין הַמִּקְרָח הָיָה חֲמוֹר חֲלָל דְּרָשָׁנִי, כְּמוֹ שֶׁדְּרָשָׁהוּ רַבּוֹתֵינוּ ז"ל: שֶׁבְּבִיל הַתְּנוּחָה שֶׁנִּקְרָאת "רֵאשִׁית דְּרָבּוֹ" (מִשְׁלַח ת, כב), וְבְּבִיל יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּקְרָאוּ "רֵאשִׁית תְּבוּאֹתֶיהָ" (וַיְמִיחַ ב, ג), וְאִם בָּאת לְפָרְשׁוֹ כְּפִשְׁטוֹ, כָּךְ פִּרְשָׁהוּ: בְּרֵאשִׁית בְּרֵאשִׁית שְׁמִים וְחֶזֶק, וְהַחֶזֶק הָיְתָה תְהוֹ וּבָהוּ וַחֲשֶׁךְ, וַיִּחְמַר חֲלָהִים יְהִי חֹזֶק, וְלֹא בָּא הַמִּקְרָח לְהוֹרֹת סָדֵק הַבְּרִיָּאָה לִמְדָה שֶׁחָלָו הַקְּדָמוֹ, שֶׁאִם בָּא לְהוֹרֹת כֶּן, הָיָה לוֹ לְכַתֵּב: בְּרֵאשִׁית בָּרָא חֵת הַשָּׁמַיִם וְגו', שֶׁחֵין לְכָךְ "רֵאשִׁית" בְּמִקְרָח שֶׁחֵינוּ דְּבִיק לְתַבְּנָה שֶׁל חֲחֶרִיו, כְּמוֹ: "בְּרֵאשִׁית מְמַלְכֶת יְהוֹיָקִים" (שֵׁם כז, ח) "רֵאשִׁית מְמַלְכֶתוֹ" (בְּרֵאשִׁית י, א) "רֵאשִׁית דְּגַנְךָ" (דְּבָרִים יח, ד), חֵף בָּחוּן חֲתָה חֲמוֹר: "בְּרֵאשִׁית בָּרָא חֲלָהִים" וְגו' כְּמוֹ: "בְּרֵאשִׁית בָּרָא, וְדוֹמָה לוֹ: "תְּחִלַּת

דְּבַר ה' בְּהוֹשִׁעַ, כְּלוֹמֵר תְּחִלַּת דְּבָרוֹ שֶׁל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּהוֹשִׁעַ, וַיִּחְמַר ה' חֵל הוֹשִׁעַ" וְגו' (הוֹשִׁעַ ח, ב), וְאִם תִּחְמַר לְהוֹרֹת בָּא שֶׁחָלָו תְּחִלָּה נִבְרָאוּ, וַיִּשׁ לְךָ מִקְרָאוֹת שֶׁמִּקְרָאִים לְשׁוֹנִם וּמְמַעֲטִים תְּבָה חֲחַת, כְּמוֹ: "כִּי לֹא סָדֵק דְּלַתִּי בְּטוֹנִי" (חֲמוֹב ג, י) וְלֹא פִרְשׁ מִי הַסּוֹגָה, וְכְמוֹ: "יִשָּׂא חֵת חֵיל דְּמִשְׁחָ" (שְׁעִיחַ ת, ד) וְלֹא פִרְשׁ מִי יִשָּׂאנִי, וְכְמוֹ: "חֵם יִחְדוֹשׁ בְּבִקְרִים" (עַמְנוֹס ו, יב) וְלֹא פִרְשׁ 'חֵם יִחְדוֹשׁ חֵם בְּבִקְרִים, וְכְמוֹ: "מַעֲד מִרֵאשִׁית חֲחֶרִית" (שְׁעִיחַ מו, י) וְלֹא פִרְשׁ 'מַעֲד מִרֵאשִׁית דְּבַר חֲחֶרִית דְּבַר' - חֵם כֶּן תְּמָה עַל עַנְמָן שֶׁהָיָה הַמַּיִם קְדָמוֹ, שֶׁהָיָה פְּתִיב: "וְרוּחַ חֲלָהִים מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי הַמַּיִם" (לְהֵלֵךְ פְּסוּק ג), וְעֵדוֹן לֹא אֶלָּה הַמִּקְרָח בְּרֵית הַמַּיִם מִתְּנִי הָיְתָה, לְמַדָּת שֶׁקְדָמוֹ לְחֶזֶק, וְעוֹד שֶׁהַשָּׁמַיִם מֵאִשׁ וּמַמַּיִם נִבְרָאוּ, עַל כֶּרְחָךְ לֹא לְמַד הַמִּקְרָח בְּסָדֵק הַמִּקְרָאִים וְהַמִּחְחֶרִים כְּלוֹם: בָּרָא אֱלֹהִים. וְלֹא חֲמַר 'בָּרָא ה', שֶׁבְּתְחִלָּה עָלָה בְּמַחְשָׁבָה לְבְרָחֵתוֹ בְּמַדָּת הַדִּין, וְרָחָה שֶׁחֵין מִתְּקִיִם, וְהַקְּדִים מַדָּת רַחֲמִים וְשִׁתְּפִיה לְמַדָּת הַדִּין, וְהָיָה דְּכִתְּבִיב: "בְּיוֹם עֲשׂוֹת ה' חֲלָהִים חֶזֶק וְשָׁמַיִם" (לְהֵלֵךְ ז, ד):

ב | תְהוֹ וּבָהוּ. תְהוֹ לְשׁוֹן תְּמָה וְשָׁמַיִם, שֶׁאִדָּם תְּנוּחָה וּמַשְׁתַּמֵּם עַל בְּהוֹ שֶׁבָּה: תְהוֹ. חֵיסְטוֹרִדִישׁוֹן בְּלַעַז: בָּהוּ. לְשׁוֹן רִיחֹת וְגו': עַל פְּנֵי תְהוֹם. עַל פְּנֵי הַמַּיִם

שבעת ימי בראשית

פרק א - פרק ב פס' ג

מקובל לחשוב שפתיחתו של ספר בראשית עוסקת בקוסמוגוניה, כלומר בתיאור היווצרות היש. אולם בניגוד למקבילותיו בספרות העולמית, אין הוא מתעניין בשאלה מה היתה נקודת הראשית של ההווה כולה. יש בכך כדי להסביר את העובדה שהספר אינו מתחיל בראשית הכול, אלא בנקודה כלשהי אחרי הראשית. כך יש לבאר את המלה בְּרֵאשִׁית, הפותחת את הספר, ואשר גרמה כמעט לכל המפרשים חיבוטי נפש או חיבוטי לשון. אילו היה כתוב 'בְּרֵאשִׁית' או 'בְּרֵאשׁוֹנָה', היה הדבר פשוט הרבה יותר. בְּרֵאשִׁית היא צורת נסמך שאין אחריה סומך, כלומר בתחילתו של דבר שמהותו אינה ברורה, ושאינן הוא נזכר בספר. נראה כי חבוי כאן מסר יסודי: מעשי ספר בראשית נפתחים בכך שֶׁבְּרֵאשִׁית - בשלב ראשוני כלשהו של התחוללותה העלומה של ההווה - בָּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ.

פרק א א בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים קִיוֹמוֹ שֶׁל אֱלוֹקִים מוֹנַח כְּבֵר בַּפְּסוּק הַפּוֹתַח כְּנַתוֹן. אִין הַפְּסוּק דָן בְּשִׁאלוֹת מֵהֵיכָן הוּא וּמֵה הוּא. אֱלוֹקִים הוּא הַהוּוּיָה הַמוֹחַלְטוֹת שֶׁמִּמֶּנָּה מִתְחִיל הַכּוֹל. אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ. הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ מוֹפִיעִים בְּתְחִילַת הַסִּיפּוֹר כְּהוּוּיּוֹת מוֹגְדְרוֹת וְכַמְסַגְרַת לְכָל מֵה שִׁיסוּפּוֹר בַּפִּירוּט בַּהַמְשָׁךְ. ב וְהָאָרֶץ, וּבַהַמְשָׁךְ יִתְבַרֵר שֶׁגַם הַשָּׁמַיִם, אֵךְ הַכְּתוּב מִתְמַקְד בְּאָרֶץ הַמִּיּוֹשֶׁבֶת שֶׁלְפָנֵינוּ, עַל כָּל יְצוּרֵיהָ וְסַדְרֵיהָ, הָיְתָה תְהוֹ וּבָהוּ, תְהִיָּה וְרִיקְנוֹת, מְצִיאוֹת מְטוֹשֶׁטְשֶׁת, בְּלַתִּי מוֹגְדְרַת וּבְלַתִּי מְאוֹרְגַנַת בְּשׁוֹם מְבַנָּה אוֹ סַדֵר. וְחֲשֶׁךְ. בְּשִׁלְב כֵּה רֵאשׁוֹנִי בַּהַתְהוּוֹת הָעוֹלָם שׁוֹם יִשׁוֹת עֵדִיין לֹא הוֹגְדְרָה וְלֹא נֵרֵאתָה. הַחוֹשֶׁךְ אִינוֹ אֵלֹא הֵיעַדְרוֹ שֶׁל הָאוֹר שְׁעַתִּיד לְהַתְגַּלּוֹת. עַל פְּנֵי תְהוֹם, הַמַּיִם, אוֹ: הַרִיק, הַמְצִיאוֹת הַבְּלַתִּי מוֹגְדְרַת, וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי הַמַּיִם. הֵם הַחוֹמֵר הַמְסוּיִם הַרֵאשׁוֹן שֶׁמוֹזְכָר בְּתוֹרָה, שֶׁהָיָה הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ הֵם הוּוּיּוֹת כְּלָלִיּוֹת בְּלַבַּד. אִין מְסוּפָר עַל בְּרִיאַת הַחוֹמֵר הַבְּסִיסִי הַזֶּה שֶׁל הַמְצִיאוֹת. כּוּחוֹ אוֹ רְצוֹנוֹ שֶׁל אֱלוֹקִים מְצוּי בְּאוֹפֵן כְּלִשְׁהוֹ בַּמְצִיאוֹת ז. אִין הוּא רַק שְׁרוּי בְּתוֹךְ הַדְּבָרִים וּבוֹדָאִי אִינוֹ זֶהָה לְהֵם, אֵלֹא הוּא סְמוּךְ לְהֵם וְנִבְדַל מֵהֵם.

כאן מגיעה נקודת ההתחלה: **וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים: יְהִי אוֹר, קִשָּׁה לְדַעַת מֵה מוֹבְנָה שֶׁל הָאֵמִירָה הָאֱלוֹקִית בַּמַּלִּים הַלָּלוּ, וּמֵה מְשַׁמְעוֹתוֹן. אִין לְהַבִּין מִתִּיאוֹר רֵאשׁוֹנִי וְסַתוֹם זֶה אֵלֹא שְׁאֱלוֹקִים שִׁידֵר 'מְסַר**

ז'הארץ היתה תהו ובהו' חלק ממפרשי המקרא הבינו, שבשמים ובארץ היו טמונים כבר מתחילה כל מרכיבי הבריאה, כבליל נטול סדר וחסר משמעות. (ראו רמב"ן פס' א; בראשית רבה א,ד). לפי תפיסה זו, מהותו של תהליך הבריאה היא העמדת הפרטים השונים על מכונם - קביעת מקומו, מעמדו, עניינו ותפקידו של כל נברא ונברא.

אֹר וַיְהִי־אֹר: וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת־הָאֹר כִּי־טוֹב וַיַּבְדֵּל
 אֱלֹהִים בֵּין הָאֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ: וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לְאֹר
 יוֹם וּלְחֹשֶׁךְ קֶרָא לַיְלָה וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם
 אֶחָד:

שְׁעַל הַחֹרֶן: וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת. פֶּסַח
 הַכְּבוֹד עוֹמֵד בְּחֹזֵר וּמְרַחֵף עַל פְּנֵי
 הַמַּיִם בְּרוּחַ פְּיוֹ שֶׁל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא
 וּבְמַחְמְרוֹ, כִּיּוֹנָה הַמְּרַחֶפֶת עַל הַקֶּן,
 חֲקוּנִיטִי"ר פִּלְעוֹ:

וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת־הָאֹר כִּי־טוֹב וַיַּבְדֵּל.
 חֶף בְּזָה חֵנוּ עֲרִיכִים לְדַבְּרֵי חֲגֵדָה, קָחָהוּ:
 שְׁחִינוּ קְדָחֵי לְהַשְׁתַּמֵּשׁ בּוֹ הַשְּׁעִים וְהַבְּדִילוֹ
 לְעֲדִיקִים לְעֲתִיד לְבָא. וּלְפִי פְּשׁוּטוֹ, כִּךְ
 פְּרָשָׁהוּ: קָחָהוּ כִּי טוֹב וְחֵן נָחָה לוֹ
 וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת־הָאֹר כִּי־טוֹב וַיַּבְדֵּל.
 הַיָּמִים: שָׁנָי, שְׁלִישִׁי, רְבִיעִי. לְפָנָה פְּתַב
 "חֶחֶד"? עַל שֶׁסָּהָה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא
 יַחֲדִיד בְּעוֹלָמוֹ, שְׁלֹא נִבְרָאוּ הַמַּלְאָכִים
 עַד יוֹם שְׁנֵי. כִּךְ מְפָרֵשׁ בְּבְרָחֲשִׁית קֶרָה
 (ג, ח):

וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת־הָאֹר כִּי־טוֹב וַיַּבְדֵּל.
 חֶף בְּזָה חֵנוּ עֲרִיכִים לְדַבְּרֵי חֲגֵדָה, קָחָהוּ:
 שְׁחִינוּ קְדָחֵי לְהַשְׁתַּמֵּשׁ בּוֹ הַשְּׁעִים וְהַבְּדִילוֹ
 לְעֲדִיקִים לְעֲתִיד לְבָא. וּלְפִי פְּשׁוּטוֹ, כִּךְ
 פְּרָשָׁהוּ: קָחָהוּ כִּי טוֹב וְחֵן נָחָה לוֹ

תקשורת' שיהיה אור, ויהי אור. האור הוא הבריאה הראשונה היוצאת מגדר תוהו ובוהו. שלא כאור המוכר לנו, אין האור הזה נובע ממקור מסוים ואין הוא תלוי בדבר, ואולי אינו פיס, אלא הוא הוויה לעצמה. וירא אלהים את האור כי טוב. מיד לאחר שיצא האור מן הסתמיות, הופיע כלפיו שיפוט, הבחנה בין טוב לרע. ויבדל אלהים בין האור ובין החושך. לאחר שנוצר האור והובחן כטוב, התחולל השלב הבא ביצירתו - שלב ההבדלה, המבליט את האור, והקובע אותו כישות מוגדרת ומתוחמת. פעולת ההבדלה וההבחנה תימשך בכל ימי עולם, והיא תשוב ותופיע גם בצורותיה האנושיות והחברתיות. ויקרא אלהים לאור יום. מראשיתם של המושגים אור ויום מתקיימת ביניהם זהות כלשהי, ואף על פי כן הם חלוקים בשמותיהם. המושג 'יום', מלבד משמעותו האחת החופפת לאור,³ מציין יחידת זמן. בשלב הראשוני, עם היווצרות האור נוצר גם הזמן.⁴ במציאות גולמית זו דבר עדיין לא הוגדר עד תום - אף לא המקום והזמן. מושגים אלו נולדים עם יציאתה של הרצייה האלוקית אל הפועל. ולחשך קרא לילה. גם החושך יוצא מהגדרתו הכללית, המתייחסת לחלל בלבד, ומקבל תבנית של זמן. מושגי היום והלילה שהופיעו עד עתה, מבטאים את מה שקרוי בלשון חכמים 'סדר זמנים',⁵ מושגי קדימה ואיחור, שטרם חלו כאשר הארץ היתה עדיין תוהו ובוהו. עתה נוספים מושגים חדשים: ויהי ערב ויהי בקר, המהות היסודית של הזמן מכילה את הערב, הקשור באופן כלשהו לחושך וללילה, ואת הבוקר, הקשור לאור וליום. לאחר הערב והבוקר בא לסיומו יום. מלה זו, שביטאה קודם לכן את שעות האור לבדן, ואף זוהתה עם האור, מקבלת כאן משמעות נוספת, יממה, כלומר יחידת זמן הכוללת הן את האור הן

הטוב השימושי, כלומר המועיל; והטוב כמהנה, כלומר הנעים. (ראו שמונה פרקים לרמב"ם ה; ספר העיקרים ג, לה). במקרא הוא משמש גם במשמעות האסתטית - היפה. נראה שבתהליך הבריאה משמש התואר טוב במשמעותיותו השונות.

ז'יהי ערב ויהי בקר' מתי מתחיל היום? אנשים רבים חשים כי הוא מתחיל עם הפצעת אור הבוקר. מדידת הזמן המקובלת בחברה שלנו מתחילה קודם לכן, בחצות הלילה. מפסוקי הבריאה ואף ממקומות שונים במקרא כולו עולה כי יחידת הזמן של היממה החדשה מתחילה בערב, כלומר, החשיכה קודמת לאור. (ראו ויקרא כב, ז; כג, לב; ברכות ב ע"א). תיאור זה מייצג תפיסה של סדר עולם: ההיעדר קודם להוויה. (ראו צדקת הצדיק יא). החושך נתפס כמציאות בסיסית יותר,

רק בבסיסו של ספר בראשית, אלא אף ביסודם של שאר ספרי המקרא, ואף בתשתיתה של כל תפיסת היהדות. (ראו עוד בהקדמה לספר ויקרא). על כן נמנית המלה המעריכה טוב עם מלותיה הראשונות של התורה. הטוב הוא הרעיון המופשט הראשון הנזכר בתורה.

המושג טוב מציין שיפוט חיובי במישורים אחדים. בדורות קודמים הבחינו בין הטוב המוסרי, שהיפוכו רע;

האור הראשון אם נניח שהיה לו קיום פיס, נוכל לתארו כנובע מהפלסמה עצמה, משטף מציאות הדברים. האור הזה לא היה מוגדר ומתוחם, אלא פזור על פני המציאות כולה. לא לחינם אמרו שאפשר היה לראות בו מסוף העולם ועד סופו (חגיגה יב ע"א).

'כִּיטוֹב' תהליך השיפוט יחזור ויישנה גם בשלבי הבריאה הבאים, והוא עומד לא

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי רְקִיעַ בְּתוֹךְ הַמַּיִם וְיִהְיֶה מַבְדֵּיל
 בֵּין מַיִם לַמַּיִם: וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־הַרְקִיעַ וַיַּבְדֵּל בֵּין
 הַמַּיִם אֲשֶׁר מִתַּחַת לַרְקִיעַ וּבֵין הַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל
 לַרְקִיעַ וַיְהִי־כֵן: וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לַרְקִיעַ שָׁמַיִם וַיְהִי־
 עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם שֵׁנִי:

וְיִהְיֶה רְקִיעַ יְחִזֹּק הַרְקִיעַ, שָׁחַף עַל פִּי
 שְׂנַבְרָחוֹ שְׁמַיִם בְּיוֹם רִאשׁוֹן, עֲדוּן לְחַיִּים
 הָיָה, וְקָרָא שֶׁשֶׁנִּי מַגְעֵרַת הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ
 הוּא בְּחִמְרוֹ: "יְהִי רְקִיעַ", וְזֶהוּ שְׂכֵתוֹב:
 "עַמּוּדֵי שְׁמַיִם יְרוֹכְפוּ" (חִיב כו, יח) כָּל יוֹם
 רִאשׁוֹן, וּבִשְׁנֵי – "וַיִּתְמַהוּ מַגְעֵרַתוֹ" (סג),
 כְּחֶדֶם שְׁמַטְתֵּימָם וְעוֹמֵד מַגְעֵרַת הַמַּחֲיִים
 עָלָיו: בְּתוֹךְ הַמַּיִם, בְּחִמְעַע הַמַּיִם, שֶׁיֵּשׁ
 הַכֶּדֶשׁ בֵּין מַיִם הָעֲלִיוֹנִים לַרְקִיעַ כְּמוֹ
 בֵּין הַרְקִיעַ לַמַּיִם שֶׁעַל הָאָרֶץ, הָאֵל לְמִדַּת
 שְׁהֵם תְּלוּיִים בְּמַחְמְרוֹ שֶׁל מַלְךְ:

וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־הַרְקִיעַ. תִּקְנֵנוּ עַל
 עַמּוּדוֹ וְהִיא עֲשִׂיתֵנוּ, כְּמוֹ: "וַעֲשִׂתָה חֵת

צִפְרֻנְיָה" (דְּמִיִּסְכָּח, יג). מֵעַל לַרְקִיעַ. עַל
 הַרְקִיעַ לֹא נִחְמַד חֵלֶף "מַעַל", לְמִי שֶׁהֵן
 תְּלוּיִין בְּחִיּוֹר. וּמִפְּנֵי מֵה לֹא נִחְמַד 'כִּי
 טוֹב' בְּשֵׁנִי? לְמִי שֶׁלֹּא נִגְמַרְהָ מְלַחֶת
 הַמַּיִם עַד יוֹם שְׁלִשִׁי וְהָרִי הִתְחִיל בְּהָ
 בְּשֵׁנִי, וְדָבַר שֶׁלֹּא נִגְמַר חִינּוּ בְּמִלּוּחוֹ וְטוֹבוֹ,
 וּבְשִׁלְשִׁי שֶׁנִּגְמַרְהָ מְלַחֶת הַמַּיִם וְהִתְחִיל
 וּנְגַמַר מְלַחֶת חֲחֶרֶת, כְּפֶל זוּ 'כִּי טוֹב'
 שֶׁנִּי פִּעְמִים (לְהֵלֵן פְּסוּקִים י, יג). חֲחֶת לְגַמַר
 מְלַחֶת הַשֵּׁנִי וְחֲחֶת לְגַמַר מְלַחֶת הַיּוֹם:

וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לַרְקִיעַ שָׁמַיִם. שָׁח
 מַיִם, שֶׁסּ מַיִם, חָשׁ וּמַיִם שֶׁעֲרָבָן זֶה בְּזֶה
 וְעָשָׂה מֵהֶם שְׁמַיִם:

את החושך. אַחַד, ולא 'יום ראשון', מפני שיום זה הוא מהות לעצמה. מקיומו לא נגזר ההכרח שיבוא אחריו יום שני. מה שיגיע אחריו ייברא אף הוא באופן ספונטני ובלתי צפוי. הוא איננו 'שני' במשמע של מה שנובע מן הראשון, אלא רק בכך שהוא מופיע אחרי שכבר היה אַחַד. הבריאה הראשונית יחידאית ונבדלת, משום שהתגלות האור יוצרת ומגלה את המערך הבסיסי של החלל והזמן מעיקרו.

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים: יְהִי רְקִיעַ בְּתוֹךְ הַמַּיִם. אין זו חלוקה מקומית, גיאוגרפית, אלא הבדלה בין מהויות.⁶ וְיִהְיֶה מַבְדֵּיל בֵּין מַיִם לַמַּיִם. שבירת הוויית המים הקדמונים שאפפו הכול, הכרחית להמשך הבריאה. מי העולם הראשוניים שהקיפו הכול, מצטמצמים והופכים לשתי מהויות נפרדות, והרקיע הוא פס ההבדלה, הריקוע המפריד אותן זו מזו.⁷ וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־הַרְקִיעַ, וַיַּבְדֵּל בֵּין הַמַּיִם אֲשֶׁר מִתַּחַת לַרְקִיעַ וּבֵין הַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל לַרְקִיעַ, וַיְהִי־כֵן. הבדלה זו מתחוללת בין המציאות החומרית לבין המציאות הרוחנית. מכאן ואילך יחדלו החומר והרוח להיות ישות אחת. הם יתקיימו זה בצד זה, או ישקיפו מרחוק, כביכול, זה על זה כשתי הוויית עצמאיות.⁸ וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לַרְקִיעַ שָׁמַיִם. היו שדרשו את המלה שָׁמַיִם 'שם מים',⁷ אך מסתבר יותר ששמים היא צורת הכפילות של המלה שָׁם – שם שם, כלומר מה שנמצא מעבר.⁸ גם בריאת היום השני נכנסת לקטגוריות מדידות, אולי לא בגדרי החלל, כמו ביום הראשון, אלא במימד הזמן. וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר, יוֹם שֵׁנִי. ביום זה הגיעה הבריאה לסדר אחר, שאמנם אינו דומה עדיין לעולם המוכר לנו, אך הוא מכיל בנוסף לאור, גם הפרדה היררכית.

עליונים ותחתונים. בהבדלה שהתרחשה ביום השני כרוך דבר עמוק יותר, ואולי נמוך יותר, מאשר בהבדלה הקודמת. בניגוד לה, המבנה ההיררכי שנוצר בחלוקה שאירעה ביום השני, בין מעלה ומטה, מדגיש ומעצים את מושגי העליון והקדוש, אך הוא גם מאפשר את קיומו של הנחות והטמא. על רקע הדיכוטומיה שהוטבעה עתה במציאות העולמית, יכולות לצמוח מהויות שאינן ניטרליות. אשר על כן, את ההבדלה שמתרחשת ביום השני אפשר להגדיר כטובה רק במובן השימושי: זוהי תבנית נחוצה ורצויה בגלל התועלת

שהיא מביאה, אך היא גובה מחיר. הפרדת העליונים והתחתונים אינה הופכת את המציאות לטובה יותר במשמעות המוסרית, האסתטית או המהנה. על כן ראיית הטוב שביום השני נשקפת, ואינה מופיעה בגלוי.
 'שמים' השמים הנזכרים כאן, אינם הרקיע הפרוש מעלנו, אלא מהות אחרת. מכאן הביטוי הַשָּׁמַיִם וְשָׁמַיִם (דברים י, יד ועוד). המתח בינינו, המצויים כאן, על פני הארץ, לבין שָׁם, השמים, איננו רק חלק מספר הבריאה, אלא הוא מצוי בבסיס ספר

הרחבות

שמתוכה ובניגוד לה ינבע האור. היום מתחיל מן הערב ומשך עד לסוף אור היום, כשם שראשית ההוויה כולה טמונה בהיעדרה. בתפיסה זו כרוכה תקווה: הראשית חשוכה, סגורה ונעלמת, ומתוכה יתחדש ויצמח האור.
 זיבדל חכמים אומרים כי המים התחתונים בוכים: "גם אנחנו רוצים להיות לפני המלך" (תיקוני זוהר יט, ב, וראו רבנו בחיי ויקרא ב, ג). כלומר, הפרדת החומר מן הרוח גורמת למציאות החומרית לבכות על כך שהיא איננה רוח עוד, ולהתגעגע אל

המציאות האחדותית הקדמונית, שכללה את שתיהן.
 חכמים העירו כי את כל שלבי הבריאה ראה הקדוש ברוך הוא כטובים, מלבד היום השני. רק בו לא נאמר פי טוב (פסחים נד ע"א). ההבחנה חיונית לקיום העולם, שכן עולמנו איננו רצף של תופעות, אלא הוא מתוח בין קטבים מובחנים ונע ביניהם. היום השני, יום חלוקת המציאות, הוא המאפשר התקדמות, תנועה בכיוונים שונים, התפתחות וחיים. אמנם כבר ביום הראשון הופיעה ההבדלה, אך ביום השני התווספה אליה ההפרדה האנכית, בין

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִקְווּ הַמַּיִם מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם אֶל-
מָקוֹם אֶחָד וְתִרְאֶה הַיִּבְשָׁה וַיְהִי כֵן: וַיִּקְרָא אֱלֹהִים
לַיִּבְשָׁה אֶרֶץ וּלְמַקְוֵה הַמַּיִם קָרָא יַמִּים וַיֵּרָא אֱלֹהִים
כִּי-טוֹב: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תִּדְשָׂא הָאָרֶץ דָּשָׂא עֵשָׂב

טו וַיִּקְווּ הַמַּיִם. שָׁהוּ שְׁטוּחִים עַל פְּנֵי כָל
הָאָרֶץ, וְהָקַם פְּחוּקֵינָם, הוּא הַיָּם הַגָּדוֹל
שֶׁכָּל הַיַּמִּים:
יז קָרָא יַמִּים. וְהֲלֹא יָם אֶחָד הוּא? חָלָּה
חִינּוּ דוֹמָה טַעַם דְּגָ הָעוֹלָה מִן הַיָּם פְּעַבּוּ
לְטַעַם דְּגָ הָעוֹלָה מִן הַיָּם פְּחָסְפְּמִיחָ:
יח תִּדְשָׂא הָאָרֶץ דָּשָׂא עֵשָׂב. לֹא

דָּשָׂא לְשׁוֹן עֵשָׂב וְלֹא עֵשָׂב לְשׁוֹן דָּשָׂא,
וְלֹא הָיָה לְשׁוֹן הַמִּקְרָח לֹאמַר: יִתְעַשֵּׂיב
הָאָרֶץ, שְׁמִינֵי דְשָׁחִין מְחַלְקִין, כָּל אֶחָד
לְעֵצְמוֹ נִקְרָח עֵשָׂב פְּלוּנֵי, וְחִין לְשׁוֹן
לְמַדְבַּר לֹאמַר דָּשָׂא פְּלוּנֵי, שֶׁלְשׁוֹן דָּשָׂא
הוּא לְבִישַׁת הָאָרֶץ כִּשְׁהוּא מִתְמַלֵּאת
בְּדָשָׁיִם: תִּדְשָׂא. תִּתְמַלֵּא וְתִתְכַסֶּה לְבוֹשׁ
עֵשָׂבִים כְּלִשׁוֹן לְעַן נִקְרָח דָּשָׂא חִירְבִידִי"ץ,
כִּלְן פְּעַרְפּוּבִיחָ, וְכָל שֶׁשׁ לְעֵצְמוֹ נִקְרָח

ט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים: יִקְווּ הַמַּיִם מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם. כאן כבר מדובר במים החומריים שמתחת לרקיע, הדומים למים שלנו. המים נקראים להתארגן ולהתנקז אל מקום אחד, וְתִרְאֶה הַיִּבְשָׁה, כאשר המים יתרכזו במקום אחד, ייחשף המקום היבש. וַיְהִי כֵן. וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לַיִּבְשָׁה אֶרֶץ, מלשון הכתובים אין להוכיח שהיבשה היתה קיימת כיחידה לעצמה, צבורה בתוך המים. נראה יותר כי כשם שהאור הגיח מתוך החושך, כך היבשה היתה בלועה תחילה, כביכול, בתוך המים. רק ביום השלישי היא התייבשה, התגבשה והפכה לישות עצמאית שתכונה מכאן ואילך אֶרֶץ. וּלְמַקְוֵה הַמַּיִם קָרָא יַמִּים. גם המקום שבו נקוו המים – ולא רק הימים אלא גם מקווי המים הנפרדים, כאגמים הגדולים והקטנים – הפך לישות עצמאית, שתכונה מעתה יָם. מכאן ולהבא הארץ והים יהיו שתי ההוויות הגדולות ביותר במציאות. וַיֵּרָא אֱלֹהִים כִּי טוֹב. לעומת הבריאה החידתית של היום הראשון, ולעומת הפרדה הבעייתית שהתחוללה ביום השני, יצירת היום השלישי היא כבר ראשית תבנית העולם. הן ליבשה הן למים מקום לעצמם, תכונות משל עצמם ותכונות שיאפשרו את גידול היצורים המיוחדים להם. קיומם העצמאי מתאפשר, דווקא משום שהם נבדלים זה מזה. את הצירוף הזה וגם את ההבחנה הזאת רואה אלוקים כיצירה טובה וראויה.

במבט חיצוני חשיפת היבשה על הריה הגבוהים, מישוריה וגאיותיה, נראית כאירוע דרמטי ביותר. ואולם באותו יום מתרחשת בריאה נוספת, שהיא משמעותית לנו יותר – וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים: תִּדְשָׂא הָאָרֶץ דָּשָׂא, הארץ מצטווה להוציא סוגים שונים של צמחים. אם עד עכשיו עסקה התורה במטפיסיקה ובפיסיקה, הרי שבמאמר הבריאה השני של היום השלישי נבראת הביולוגיה. לא עצם עובדת הגדילה וההתפשטות היא המתחדשת כאן, שהרי תהליכים כאלה מתקיימים גם בשלולית מים או בתלולית עפר. ייחודה של צמיחת

להציף את היבשה ולשטוף מחדש את העולם, אך נבלם בקו החוף (איוב ז,יב; כו,י; ירמיה ה,כב ועוד). מצד שני, נוצרה ביניהם גם תלות הדדית עמוקה: בהמשך יתברר כי היבשה איננה עצמאית לגמרי, שהרי אין היא יכולה להתקיים בלי הים. אף הימים זקוקים באופן כלשהו ליבשה,

לא רק בתור מה שיגדיר ויגביל אותם, אלא גם כמקור הזנה. המים המגיעים מן המעינות שביבשה דרך הנהרות והנחלים הזורמים בה הולכים אל הים. תלות הדדית זו עולה מכמה התייחסויות לגשם ולנהר, ששניהם צורות מסוימות של חיבור בין יבשה למים. (ראו דברים יא,–

הרחבות | תולדות האדם כולו, וזרעיו טמונים כבר בראשיתו. יצירת השמים מותחת את הקו המבחין בין החומרי, הנתפס והמצוי עמנו, לבין הרוחני, החמקמק והמתקיים מעבר לנו. הוויית הרקיע איננה פשוטה כהוויית האור, משום שבתוכה נכללת גם ההבחנה בין מעלה ומטה.

ים ויבשה מכאן והלאה נוצר יחס מורכב של ניגוד וצירוף בין הים ובין היבשה. מצד אחד, היבשה הוגדרה כמקום שבו אין מים, ובכך הפכו הים והיבשה לשתי הוויית נבדלות השוללות זו את זו. בפסוקים שונים בתנ"ך נזכר המאבק המתמיד של הים ביבשה. הים מבקש

מִזְרִיעַ זֶרַע עֵץ פְּרִי עֵשֶׂה לְמִינֹו אֲשֶׁר זָרְעוּ-
 בּוֹ עַל-הָאָרֶץ וַיְהִי-כֵן: וַתּוֹצֵא הָאָרֶץ דָּשָׁא עֵשֶׂב י^ב
 מִזְרִיעַ זֶרַע לְמִינֵהוּ וְעֵץ עֵשֶׂה-פְּרִי אֲשֶׁר זָרְעוּ-בּוֹ
 לְמִינֵהוּ וַיֵּרָא אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַהוּא וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי מְאֹרֶת בְּרִקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהַבְדִּיל י^ד
 יוֹם שְׁלִישִׁי: •

עֵשֶׂב: מִזְרִיעַ זֶרַע. שֶׁיִּגְדֵל בּוֹ זָרְעוֹ לְזֶרַע מִמֶּנּוּ בְּמִקוֹם אַחֵר: עֵץ פְּרִי. שֶׁיִּהְיֶה טַעַם הָעֵץ כְּטַעַם הַפְּרִי. וְהָיָה לֹא עֵשֶׂתָּה כֵּן, אֲלָא וַתּוֹצֵא הָאָרֶץ עֵץ עֵשֶׂה פְּרִי, וְלֹא הָעֵץ פְּרִי, לְפִיכָךְ כְּשֶׁנִּתְקַלַּל הָדָם עַל עוֹנֵוֹ נִתְקַלַּלָּהּ: אֲשֶׁר זָרְעוּ בּוֹ. הֵן גְּרַעֲיֵי כָּל פְּרִי שָׂמְהוֹן הָאֵילָן עוֹמֵחַ כְּשֶׁנּוֹטְעִין אֹתוֹ:

י^ד וַיֵּרָא אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַהוּא. מִיּוֹם רִאשׁוֹן נִבְרָאוּ, וּבְרַבִּיעִי עָנָה עֲלֵיהֶם לְהַתְּלֹות בְּרִקִיעַ, וְכֵן כָּל תּוֹלְדוֹת שָׁמַיִם וָאָרֶץ נִבְרָאוּ מִיּוֹם רִאשׁוֹן וְכָל אֶחָד וְאֶחָד נִקְבַּע בַּיּוֹם שֶׁנֶּגְדָה עָלָיו, הוּא שְׂכַתְנֵי (לַעֲל פְּסוּק ח'). "וַיֵּרָא אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַהוּא" - לְרִבּוֹת תּוֹלְדוֹתֵיהֶם, "וַיֵּרָא אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַהוּא" - לְרִבּוֹת תּוֹלְדוֹתֵיהֶם: יְהִי מְאֹרֶת. חֶסֶד וַיִּזְכֹּר עָלָיו, עַל שֶׁהוּא יוֹם מְאֹרֶת לְפַל אֲסַפְּרָה בְּתַנּוּקוֹת, הוּא שֶׁנֶּגְדָה: בְּרַבִּיעִי הָיוּ מִתְעַנְּשִׁים עַל אֲסַפְּרָה שֶׁלֹּא תִפְּל בְּתַנּוּקוֹת (תַּעֲנִית ס ע"ב). לְהַבְדִּיל בֵּין הַיּוֹם וּבֵין הַלַּיְלָה. מִשְׁתַּיָּם הָאֹרֶץ הָרִאשׁוֹן, חָבַל בְּשִׁבְעַת יָמֵי בְּרִאשִׁית שֶׁמָּאֵו הָאֹרֶץ וְהִחֲשֵׁךְ הָרִאשׁוֹנִים זֶה בַּיּוֹם זֶה וְזֶה בַּלַּיְלָה:

יב וַתּוֹצֵא הָאָרֶץ וְגו'. חָף עַל פִּי שֶׁלֹּא נִיָּאֵר 'לְמִינֵהוּ' בְּרִאשׁוֹן בְּנוֹוִיָּהוּ, שֶׁמֵּעַן שֶׁנֶּגְדָה הָאֵילָנוֹת עַל כֵּךְ וְנִשְׁאָו קַל וְחִמֵּר בְּעַנְיָנוּ, כְּמִפְּתָשׁ בְּאַגְדָה בְּשִׁחִיתוֹת חֲלוֹן (חולין ס ע"א):

הדשא נעוץ בכך שבדשא אצורה מהות חדשה, אשר נקראה בעבר 'הנפש הצומחת'. הדשא הוא הבסיס לכל צורות החיים הגבוהות יותר שייבראו בהמשך, לא רק משום שצורות אלה תלויות בצומח, אלא משום שהן וריאנטים מפותחים של הצומח, שהרי כל דבר חי מוכרח להיות גם צומח. תיאור בריאת הביולוגיה אינו כולל רק את הצמיחה, אלא גם את ההתרבות: **עֵשֶׂב מִזְרִיעַ זֶרַע, עֵץ פְּרִי עֵשֶׂה פְּרִי לְמִינֹו אֲשֶׁר זָרְעוּ בּוֹ**, הגדרת המערכת הביולוגית באמצעות התהליך הגורם לתא או לקבוצת תאים להתחיל לגדול, ויותר מזה - להתרבות, איננה רעיון חדש. אמנם תופעה זו נוגדת את כל השיקולים הפיסיקליים של העולם, משום שהיא פועלת נגד האנטרופיה, אך זוהי הגדרת החיים: צמיחה, גידול ופריון. וַיְהִי כֵן. י^ב וַתּוֹצֵא הָאָרֶץ דָּשָׁא, עֵשֶׂב מִזְרִיעַ זֶרַע לְמִינֵהוּ, וְעֵץ עֵשֶׂה פְּרִי אֲשֶׁר זָרְעוּ בּוֹ לְמִינֵהוּ. לא מוצגת כאן קלסיפיקציה של המינים השונים, ואף קביעת אמות המידה למיון אינה מענייניו של הכתוב. הפסוק מציין כי כל אחד מהברואים הללו מוגדר כמין לעצמו; אין מדובר בשריצה בלתי מוגדרת של הוויות צומחות. וַיֵּרָא אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַהוּא וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי מְאֹרֶת בְּרִקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהַבְדִּיל יוֹם שְׁלִישִׁי. היום השלישי אינו רק יום היחשפות היבשה; הוא יומם של החיים. סימן לחשיבותו של יום ראשית החיים ניתן לראות באזכור הכפול של הביטוי **בַּיּוֹם הַהוּא**. לפני היום השלישי היו עצמים בלבד; מכאן מתחילים חיים, גם אם מדובר עדיין בחיים שאינם תבוניים. הצמחים אינם מכילים את כל תכונות החיים, אך טמונים בהם יסוד החיים ומקורם, בהיותם שומרים על קיומם, גדלים ומתרבים. י^ד וַיֵּרָא אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַהוּא וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי מְאֹרֶת בְּרִקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהַבְדִּיל יוֹם שְׁלִישִׁי.

י^ד וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים: יְהִי מְאֹרֶת בְּרִקִיעַ הַשָּׁמַיִם. כאן מתגבשים עצמים והופכים למאורות, כלומר להוויות היוצרות אור ומפיצות אותו, שאינן זהות לאור עצמו. ביום הראשון נברא האור המופשט, ואילו ביום הרביעי נבראו המאורות, שהם חלק ממבנה היקום המסודר.

יב; קהלת א, ז; תענית ט ע"ב; סנהדרין קח ע"א ועוד).
 האנושות, אבל עקרונית העולם יכול היה להתקיים גם אילו ניזון ממקור אחר של אור או של אנרגיה, שאינו מרוכז בשמש. תיאורטית אפשר לחשוב על מקור אור ואנרגיה שלא ירוכז במקומות מסוימים, אלא יהיה מבוזר ופרוש על כל רקיע השמים.
 'מְאֹרֶת' גרמי השמים מעצבים כמעט את כל קביעות הזמן של האדם, ועל פיהם נוצרת הערכת הזמן האנושית. אמנם השמש היא גם מקור האנרגיה של

בֵּין הַיּוֹם וּבֵין הַלַּיְלָה וְהָיוּ לְאֹתוֹת וּלְמוֹעֲדִים וְלַיּוֹמִים
וּשְׁנָיִם: וְהָיוּ לְמַאֲוֹרֹת בְּרִקְיעַ הַשָּׁמַיִם לְהָאִיר עַל-
הָאָרֶץ וַיְהִי-כֵן: וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת-שְׁנֵי הַמַּאֲוֹרֹת
הַגְּדֹלִים אֶת-הַמַּאֲוֹר הַגָּדֹל לְמַמְשַׁלֵּת הַיּוֹם וְאֶת-
הַמַּאֲוֹר הַקָּטָן לְמַמְשַׁלֵּת הַלַּיְלָה וְאֵת הַכּוֹכָבִים:
וַיִּתֵּן אֹתָם אֱלֹהִים בְּרִקְיעַ הַשָּׁמַיִם לְהָאִיר עַל-
הָאָרֶץ: וּלְמִשְׁלַל בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה וּלְהַבְדִּיל בֵּין הָאֹר
וּבֵין הַחֹשֶׁךְ וַיְרֵא אֱלֹהִים כִּי-טוֹב: וַיְהִי-עֶרֶב וַיְהִי-
בֹקֶר יוֹם רִבְעִי:
וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִשְׂרָצוּ הַמַּיִם שָׂרָץ נֶפֶשׁ חַיָּה וְעוֹף
יַעֲוֹף עַל-הָאָרֶץ עַל-פְּנֵי רִקְיעַ הַשָּׁמַיִם: וַיִּבְרָא
אֱלֹהִים אֶת-הַתַּנִּינִם הַגְּדֹלִים וְאֵת כָּל-נֶפֶשׁ הַחַיָּה וְ
הַרְמֻשֶׁת אֲשֶׁר שָׂרָצוּ הַמַּיִם לְמִינֵיהֶם וְאֵת כָּל-עוֹף כָּנָף

וְהָיוּ לְאֹתוֹת. כִּשְׁהַמַּאֲוֹרוֹת לִקְוִין סִימָן רַע
הוּא לְעוֹלָם, שְׁנַחֲמַר: "וּמִחֲתוֹת הַשָּׁמַיִם
חַל תַּחֲתוֹ" (דמיה ג' ב), פִּעֲשׂוֹתְכֶם לְעוֹן
הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא חֵן אֲתָם צְרִיכִים לְרַחֵם
מִן הַפְּרַעַנּוֹת: וּלְמוֹעֲדִים. עַל שֵׁם הַעֲתִיד,
שְׁעִתְנִידִים יִשְׁחָחַל לְהַצְטוּוֹת עַל הַמּוֹעֲדוֹת,
וְהֵם נִמְנָיִם לְמוֹלַד הַלְבָנָה: וְלַיּוֹמִים. שְׁמוֹשׁ
הַחֲמֶה חָצֵי יוֹם וְשְׁמוֹשׁ הַלְבָנָה חָצֵי הַיּוֹם
יוֹם שְׁלֹם: וְשְׁנָיִם. לְסוּף שְׁלֹשׁ מִחֲזוֹת וְשֵׁשׁ
וְחֻמְשָׁה יָמִים יִמְרָדוּ מֵהַלְכָתָן בְּשָׁנִים עֶשֶׂר
מְזוֹלוֹת הַמְשָׁרְתִים חוֹתֶם, וְהָיָא שְׁנָה:
טו וְהָיוּ לְמַאֲוֹרוֹת. עוֹד זֹאת יִשְׁמָשׁוּ,
שְׁחִירָיו לְעוֹלָם:
טז הַמַּאֲוֹרֹת הַגְּדֹלִים. שְׁוִים נִבְרָחוּ,
וְנִתְמַעְטָה הַלְבָנָה עַל שְׁקֻטָּהּ וְחֻמְרָה:

לְהַבְדִּיל בֵּין הַיּוֹם וּבֵין הַלַּיְלָה. חשיבות ההבדלה בין שני חלקי
היממה אינה נעוצה רק בכך שביום השמש מאירה, ובלילה היא
נעלמת, אלא גם בעצם בניית קצב הזמן. תפקיד המאורות הוא
בראש ובראשונה לקצוב את הזמן ולחלקו לפרקים. וביתר פירוט -
וְהָיוּ לְאֹתוֹת, תופעות המתרחשות בשמים ובארץ וּלְמוֹעֲדִים, המאורות
משמשים לקביעת התאריכים, או: לקביעת תקופות השנה ועונותיה
וְלַיּוֹמִים, יחידות הזמן הקטנות וְשְׁנָיִם, יחידות הזמן הגדולות. טו וְהָיוּ
כֹּל אֵלֶּה לְמַאֲוֹרֹת בְּרִקְיעַ הַשָּׁמַיִם לְהָאִיר עַל הָאָרֶץ, וַיְהִי כֵן. טז וַיַּעַשׂ
אֱלֹהִים אֶת שְׁנֵי הַמַּאֲוֹרֹת הַגְּדֹלִים, כפי שהם ניכרים לעינינו, אֶת
הַמַּאֲוֹר הַגָּדֹל לְמַמְשַׁלֵּת הַיּוֹם, השמש, וְאֶת הַמַּאֲוֹר הַקָּטָן לְמַמְשַׁלֵּת
הַלַּיְלָה, הירח, וְאֵת הַכּוֹכָבִים. יז וַיִּתֵּן אֹתָם אֱלֹהִים בְּרִקְיעַ הַשָּׁמַיִם
לְהָאִיר עַל הָאָרֶץ, יח וּלְמִשְׁלַל בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה, השמש והירח נראים לעין
כשליטי היום והלילה, שהרי אי אפשר שלא להבחין בשמש, או
לחלופין - בהיעדרה, וכן בהופעתו ובהיעלמותו של הירח. וּלְהַבְדִּיל
בֵּין הָאֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ. גם קודם לכן סופר על קיומם של יום ולילה,
ערב ובוקר, הקשורים לאור וחושך; אלא שעד כה טרם הוגדרו
לחלוטין. יט וַיְרֵא אֱלֹהִים כִּי טוֹב. יז וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם רִבְעִי.

מִן הַצְּמָחִים וּגְרָמִי הַשָּׁמַיִם עוֹבֵר הַכְּתוּב אֵל בְּעֵלֵי הַחַיִּים: כ וַיֹּאמֶר
אֱלֹהִים: יִשְׂרָצוּ הַמַּיִם שָׂרָץ נֶפֶשׁ חַיָּה, יצור שיש בו חיים, שאינו צומח
וגדל באופן עיוור, כצומח, אלא יש בו גם רצון ותנועה. יו וְעוֹף יַעֲוֹף
עַל הָאָרֶץ, עַל פְּנֵי רִקְיעַ הַשָּׁמַיִם. כא וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הַתַּנִּינִם
הַגְּדֹלִים. במקומות אחדים בתנ"ך מזוהה התנין עם הלווייתן או קרוב
אליו, אך בוודאי יצורים אלה אינם זהים לבעלי החיים המכונים
בפינו 'תנין' או 'לווייתן'.¹¹ אלו הם יצורי מסתורין ימיים, שנוצרו
בתוך המים, וזיקתם לעולמנו אנו אינה ברורה.¹² וְאֵת כָּל נֶפֶשׁ הַחַיָּה
הַרְמֻשֶׁת, היצורים הקטנים, אֲשֶׁר שָׂרָצוּ הַמַּיִם לְמִינֵיהֶם. מגוון היצורים

מאורות להאיר על הארץ בראשית אינו
ספר על היקום כולו, אלא הוא ספר
תולדות אדם (להלן ה,א). כיוון שהוא
עוסק באדם, על בעיותיו, דרכי חייו
ותכליתו, העולם מתואר בו מנקודת
המבט האנושית, ורק מן הצדדים
הרלוונטיים לאדם. בהתאם לכך, אף על
פי שיחסי הגודל בין המאורות העצומים

לבין כדור הארץ היו ידועים מקדמת
דנא, אין לתמוה על כך שגרמי השמים
מוצגים כאן בלא כל התייחסות לגודלם
ולתפקודיהם שמעבר לקביעת זמניו של
האדם ולהארתם על הארץ. מכיוון שאין
לשמשות המצויות במרחק שנות אור
מאתנו זיקה למציאות שלנו, אין הספר
עוסק בהן.

לְמִינֵהוּ וַיֵּרָא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב: וַיְבָרֶךְ אֶתְּם אֱלֹהִים
 לֵאמֹר פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת־הַמַּיִם בַּיַּמִּים וְהַעֹף יִרָב
 בָּאָרֶץ: וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם חֲמִישִׁי:
 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תּוֹצֵא הָאָרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה לְמִינֵהּ בְּהֵמָה
 וּרְמֵשׁ וְחַיֵּית־אָרֶץ לְמִינֵהּ וַיְהִי־כֵן: וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים
 אֶת־חַיֵּית הָאָרֶץ לְמִינֵהּ וְאֶת־הַבְּהֵמָה לְמִינֵהּ וְאֶת־
 כָּל־רֶמֶשׂ הָאֲדָמָה לְמִינֵהוּ וַיֵּרָא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב:
 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים נַעֲשֵׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כְּדִמוֹתֵנוּ

כב וַיְבָרֶךְ אֶתְּם. לפי שפסקים חותם וְגִדְּו מִן וְחֹלְקִין חוֹתֵם, הַנְּרָבֵה לְבָרְכָהּ. וְחַיֵּית הַחַיֵּית הַנְּרָבֵה לְבָרְכָהּ, חָלָא מִפְּנֵי הַנְּחָשׁ הַעֲתִיד לְקַלְלָהּ, לְכַן לֹא בְּרָכָהּ, שְׁלַח יְהִי הַחַיֵּית הַחַיֵּית בְּכָל־לַיְלָה: פְּרוּ. לְשׁוֹן פְּרוּ, כְּלוּמַר עֲשׂוּ פְרוּת:

כד תּוֹצֵא הָאָרֶץ. הוּא שְׁפַרְשָׁתִי (לְעֵיל פְּסוּק) הַשְּׁהַפֵּל בְּרָחַ מִיּוֹם רָחֵשׁוֹן וְלֹא הַנְּרָבֵה חָלָא לְהוֹעִיבֵם: נֶפֶשׁ חַיָּה. שְׁיֵשׁ בְּהַ חַיֵּית: וּרְמֵשׁ. הַס שְׁרָעִים שְׁהֵם נְמוּכִים וְרוֹמְשִׁים עַל הָאָרֶץ, וְנִחָסִים כְּפִלֵּי נְגַדְרִין שְׁחִין הַלּוֹכֵן נֶפֶד, כָּל לְשׁוֹן רָמֵשׁ וְשָׂרָן בְּלִשְׁוֹנֵי קוֹנְמוּכְרִי־שׁ:

כה וַיַּעַשׂ. תִּקַּן לְעִבְיוֹנָן בְּקוֹמָתָן:

כו נַעֲשֵׂה אָדָם. עֲנִיתֵנוּ שְׁל הַקְּדוּשׁ בְּרִיךְ הוּא לְמַדְנֵנוּ מִכִּיחָן, לְכִי שְׁהַחֲדָם

הנחשבים כנפש חיה, משתרע מהדגיגים הקטנים הממלאים את הנהרות, האגמים והנחלים, ועד לכרישים העצומים, והוא כולל אף את היצורים המצויים על גבול המופשט, שייתכן שיש בהם אפילו דעה כלשהי - התנינים הגדולים. וְאֶת כָּל עוֹף כָּנָף לְמִינֵהוּ, על כל אלפי או עשרות אלפי המינים שבו, וַיֵּרָא אֱלֹהִים כִּי טוֹב. כב וַיְבָרֶךְ אֶתְּם אֱלֹהִים לֵאמֹר, כך: פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת הַמַּיִם בַּיַּמִּים, וְהַעֹף יִרָב בָּאָרֶץ. רבייתם של הצמחים אוטומטית, והם אינם צריכים לעשות מעשה כדי לפרות ולרבות. לעומת זאת, רבייתם של כל היצורים החיים - בין שהם דו-חיים ובין שהם דגים או עופות - כוללת גם תהליכי חיזור לשם מציאת בן הזוג. על כן הם זקוקים לברכה מיוחדת, שתיטע בהם את הדחף הפעיל לפרות ולרבות. כג וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר, יוֹם חֲמִישִׁי.

עד כה נוצרו יצורי המים והעופות, שהם יצורי מים משוכללים או יצורי רקק. ביום השישי ייווצרו בריות הארץ: כד וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים: תּוֹצֵא הָאָרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה לְמִינֵהּ, בְּהֵמָה, הַכּוֹלֵלֶת סוּגִים רַבִּים שֶׁל בַּעֲלֵי חַיִּים, וְלֹא רַק בַּהֲמוֹת בַּיִת,¹³ וּרְמֵשׁ, הַכּוֹלֵל יצורים קטנים למיניהם. הגדרת הרמש אינה זואולוגית, אלא היא תלויה בהסתכלותנו: הרמשים הם היצורים הקטנים המתרוצצים ורוחשים על הארץ, כגון עכברים ונחשים. וְחַיֵּית־אָרֶץ לְמִינֵהּ, כל מיני החיות שאינן בכלל בהמות. ייתכן שחיתו ארץ היא החיה הטורפת, או זו הניזונה מן החי, ואילו הבהמה היא בעל חיים צמחוני.¹⁴ וַיְהִי כֵן. כה וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת חַיֵּית הָאָרֶץ לְמִינֵהּ וְאֶת הַבְּהֵמָה לְמִינֵהּ וְאֶת כָּל רֶמֶשׂ הָאֲדָמָה לְמִינֵהוּ, וַיֵּרָא אֱלֹהִים כִּי טוֹב.

עתה מגיע שיאו של פרק הבריאה כולו: כו וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים: נַעֲשֵׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כְּדִמוֹתֵנוּ. למרות שמבחינה פסיכולוגית האדם דומה למדי לבעלי חיים אחרים, הוא הוויה לעצמה. בשונה משאר הנבראים, האדם נעשה בדמותו של הקדוש ברוך הוא, לא מבחינת פרצופו, אלא

בדמויות המלאכים וְיִתְקַנְחוּ בּוֹ, לְפִיכָן נְמַלְךְ בְּהֵם. וְכִשְׁהוּא דָן חַת הַמְּלָכִים הוּא נְמַלְךְ בְּפַמְלִיחַ שְׁלֹ, שְׁכָן מְעַנֵּו בְּחַחֲבִיב שְׁחֵמֶר לֹ מִיכָה: "רְחִיתִי חַת ה' יֵשֵׁב עַל כְּסֵאוֹ וְכָל עַבְדֵי הַשָּׁמַיִם עֹמְדִים עֲלָיו מִימִינוֹ וּמִשְׁמֵאלוֹ" (מלכים ח' כב, יט), וְכִי יֵשׁ יִמִּין וּשְׁמֵאל לְפָנָיו? חָלָא חָלָו מִימִינֵם לְזַכּוֹת וְחָלָו מִשְׁמֵאֵילִים לְחֻבָּה, וְכֵן: "בְּגִזְרַת עֵירִין פְּתִיחָא וּמִחֵמֶר קְדִישִׁין שְׁחֵלְחֵ" (דניאל ה' יד), חָף בְּחֹן בְּפַמְלִיחַ שְׁלֹ נִטַּל קְשִׁית. חֵמֶר לְהֵם: יֵשׁ פְּעִילִינֵם כְּדִמוֹתֵנוּ, חֵם חֵין פְּתִיחָתֵנוּם כְּדִמוֹתֵנוּ הַחֵי יֵשׁ קְנֵיחָה בְּנַעֲשֵׂה בְּרִחֵשִׁית: נַעֲשֵׂה אָדָם. חָף עַל פִּי שְׁלַח סִיעֵנוּהוּ בְּיַעֲרֵתֵנוּ, וְיֵשׁ מְקוֹם לְמִינֵם לְרִדּוֹת, לֹא נִמְנַע הַפְּתִיב מִלְּמַד דְּרִךְ חָרָן וּמִדַּת עֲנָוָה, שְׁיֵחָ הַגְּדוֹל נְמַלְךְ וְנִטַּל קְשִׁית מִן הַקְּטָן. וְחֵם כְּתִב חֵעֲשֵׂה חָדָם, לֹא לְמַדְנֵנוּ שְׁהֵיחָ מִדְּבַר עִם פִּית דֵּינוּ, חָלָא עִם עֲנָמוּ. וְיִתְשַׁבֵּת הַמִּינֵם

למדי, חודר יסוד עצמאי - האדם. נוכח הופעתו של הגורם הזר, שייחודיותו תשוב ותתגלה בהמשך, מציע המדרש, שהקדוש ברוך הוא מתייעץ, כביכול, עם מלאכיו ושואל לדעתם על רעיון בריאת האדם. (ראו בראשית רבה יז, ט).

'נעשה אדם' פירושים שונים ניתנו ללשון רבים זו. בבריאה זו נכנס גורם חדש אל המציאות - מעבר לנפש החיה שבאדם - כוח הרציה שלו - נוספת אצלו גם היכולת לבחור ולהשפיע על המציאות. אל הבריאה, שביסודה היא מערכת אקולוגית מאוזנת

הסבר פיוטי יותר מופיע במדרש קדום, המספר שה' פנה אל כל העולם ואמר: "הבה נעשה כולנו אדם". כיוון שהאדם כולל את הבריאה כולה, יש לכל היצורים זיקה אליו. למען בריאת האדם תרם האריה מגבורתו, השועל תרם מערמומיותו,

הנחש - מארסיותו, הכבשה - מתמימותה, והפרפר - ממעופו. לפי מדרש זה, האדם נברא בצלמם וכדמותם של כלל יצורי העולם. (ראו זוהר ח"ג רלח, ב; ילקוט שמעוני בראשית ג).

וַיִּרְדּוּ בְדִגְתַּי הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבַבְּהֵמָה וּבְכָל־
הָאָרֶץ וּבְכָל־הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ: וַיִּבְרָא
אֱלֹהִים | אֶת־הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא
אֹתוֹ זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם: וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים
וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת־הָאָרֶץ
וּכְבֹּשׁוּ וּרְדוּ בְדִגְתַּי הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל־חַיֵּי
הָרֶמֶשׂת עַל־הָאָרֶץ: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים הִנֵּה נָתַתִּי לָכֶם
אֶת־כָּל־עֵשֶׂב | זֶרַע זֶרַע אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ
וְאֶת־כָּל־הָעֵץ אֲשֶׁר־בּוֹ פְרִי־עֵץ זֶרַע זֶרַע לָכֶם יִהְיֶה

פתג פגדו: "ויברא אלהים את האדם",
ולא פתג "ויברא": בצלמונו. בפסוק שלפני:
בדמויותנו. להבין ולהשכיל: וירדו בדגת
הים. יש פלגון הזה לשון רדוי ולשון
ירידה, זכה - רודה פחיות ובהמות,
לא זכה - נעשה ירוד לפניהם והחיה
מושלטת בו:

כזו ויברא אלהים את האדם בצלמו.
בפסוק העשירי לו, שהכל נברא במחמך
והוא בידים, שנאמר: "ותשת עלי פפכה"
(תהלים קלט, ה) נעשה פחותם פמטפיע
העשירי על ידי לשם, שקורין קוין
פלע, וכן הוא אומר: "תתהפך כחמך
חותם" (חוב לז, יד). בצלם אלהים ברא
אותו. פקש לך שחיתו עלם המנתקן לו

כט-ל | לכם יהיה לאכלה ולכל חית
הארץ. השנה להם הכתוב בהמות
וחיות למחכל, ולא הגשה לאדם ולאשתו

זירדו... שלטונו של האדם בבעלי החיים
אינו מקרי. גם אם במשך דורות רבים ייאבק
בהם, בסופו של דבר, האדם הוא המושל
בעולם. זהו חלק מהתפקיד שהוטל עליו
בשל תכונותיו הקיצוניות, חסרות הגבולות
והרסן, הכורכות יחדיו עצמה, כוח רצון,
בחירה חופשית ואולי אפילו שיגעון.
רעידות אדמה, הרי געש ושטפונות - כל

הרחבות

שבעת ימי בראשית

מבחינת מהותו. דמיון זה איננו מתבטא רק ברמת האינטליגנציה
הגבוהה שלו, אלא בעיקר בבחירה החופשית. תכונה זו ייחודית
לאדם ולא לוקים. שאר יצורי העולם נעים במעגלותיהם, כפופים
לרשת ארוכה של סיבה ומסובב, ואילו היצור האנושי משוחרר
מכפיפות זו. וירדו, ימשלו בדגת הים ובעוף השמיים ובבהמה ובכל
הארץ, במחצבים הדוממים¹⁵ ובכל הרמש הרמש על הארץ. כזו ויברא
אלהים את האדם בצלמו, העניק לו את החופש ואת יכולת הפעולה
הרחבה והשינוי, בצלם אלהים ברא אותו. וכאן הערה שתפורט
בהמשך: זכר ונקבה ברא אותם. לכאורה, יכול היה להיות בעולם אדם
יחיד, כשם שהקדוש ברוך הוא יחיד.¹⁶ יש חידוש בכך שהאדם הוא
חלק מהפאונה - ממערכת החי. ההדגשה שנבראו זכר ונקבה מעידה
על כך שאין מדובר באדם כפרט, אלא במין כולו, שכאן ראשיתו. מצד
שני, ראוי לשים לב שאף על פי שגם שאר בעלי החיים נבראו זכר
ונקבה, רק בבריאת האדם מצוינת עובדה זו במפורש, כדי להדגיש
כי אין מדובר ביצורים שההבדלים ביניהם ביולוגיים בלבד אלא
בהוויות שונות. כזו ויברך אותם אלהים, ויאמר גם להם אלהים: פרו
ורבו. כיוון שעבור האדם הרבייה איננה פעולה אוטומטית, כמו אצל
הצמחים, זוהי ההוראה הראשונה, הפונה אל בחירתו החופשית.
ההוראה השנייה היא: ומלאו את הארץ, אל לכם להסתפק בפרייה
ורבייה בלבד. בניגוד לקרפדה, החיה במקומה, האדם מצווה ליישב
את הארץ. וכבשה. כמובן, אין הדבר שולל את ישיבתם של יצורים
אחרים בארץ, אך על המין האנושי מוטלת חובה מיוחדת לאכלס
את כל העולם ולכובשו מיד השממה או החיות. ולבסוף - וירדו, שלטו
בדגת הים ובעוף השמיים ובכל חיה הרמשת על הארץ.

כט ויאמר אלהים: הנה נתתי לכם, לפי שעה, לפחות, את כל עשב
זרע זרע אשר על פני כל הארץ, ואת כל העץ אשר בו פרי עץ זרע

באדם, והנחת תחתיו את העולם כולו?
ואכן, בפרקיו הבאים ידון הספר ותעסוק
ההיסטוריה האנושית כולה בשאלות אם
יצור כזה יציב דיו, ואם כוחות ההרס שלו
אינם מסוכנים מדי לעצמו ולעולם.
שלטון האדם כברכה וכחובה על האדם
הוטלה החובה הכללית להשתלט על

העולם ולשעבדו. עליו לבנות גשר על
הנהר, אנייה שתחצה את הים, מטוס
שימריא לשמים וחללית שתגיע הרחק
מזה. כל אלה אינם מוצגים כאן כתוצרי
יצר לב האדם, אלא כפעולותיו החיוביות.
האדם צריך להחזיק בידו את השלטון
בעולם, וכוחו לבצע את המשימה הזאת
הולך וגדל בהתמדה.

לֹא־אָכַלְהָ: וּלְכָל-חַיַּת הָאָרֶץ וּלְכָל-עוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְכָל אֲשֶׁר עַל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר-בּוֹ נֶפֶשׁ חַיָּה אֶת-כָּל-יֶרֶק עֵשָׂב לֹא־אָכַלָּה וַיְהִי-כֵן: וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת-כָּל-אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה-טוֹב מְאֹד וַיְהִי-עֶרֶב וַיְהִי-בֹקֶר יוֹם הַשְּׁשִׁי:

וַיְכַלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל-צְבָאָם: וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּשְׁבַּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִכָּל-מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה: וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת-יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ כִּי בּוֹ שָׁבַת מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר-בְּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת:

להקמית בקיה ולחכל פשה, חך כל ירק עשב יחכלו יחד פלס. וכשפאו בני נח, התייר להם פשה, שנאמר: "כל קמט חשך הוא חי וגו' פירק עשב" שהתקתי לחלם הקראשון "נתתני לכם חת פל" (להלן ט. ג.)

לא יום הששי, הוסיף ה"ח פששי בגמר מנעשה בראשית, לומר שהתנה עמקה על מנת שיקבלו עליהם ישחל חמשה חמשי תורה. דבר חכה, "יום הששי", פלס תלויים ועומדים עד יום הששי, הוא ששי פסיון המוכן למתן תורה:

פרק ב
ב וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי. רפי סמעון חומר: פשר ודס שאינו יודע עתמו וקציעו צריך להוסיף מחול על הקדש, הקדוש פרוך הוא שידע עתמו וקציעו, נקנס בו פחוט השערה, ונחה פחלו פלה בו פיום דבר חכה: מה היה העולם חסר? מנוחה, פחת פחת מנוחה, פלחה ונמרה המלחה:
ג וַיְבָרֶךְ וַיְקַדֵּשׁ. פרכו פמן, שכל זמון השבע יורד להם עמר לגלגלת, ובששי

זרע, לכם יהיה לאכלה. מותר לכם להיזון מכל סוגי הצמחים - מן העשב, מן הירקות ומן הפרות - ככל שיערב לכם. ל ולכל חית הארץ ניתן הצומח לסוגיו השונים, ולכל עוף השמים ולכל רמש על הארץ אשר בו נפש חיה, את כל ירק עשב לאכלה, ויהי כן. ייתכן שבתחילת בריאתם היו כל יצורי העולם צמחוניים.¹⁷ האדם ובעלי החיים רשאים להתפרנס מן העשב, מפני שהווייתם, הכוללת נפש, גבוהה מן הצומח.

לא וירא אלהים את כל אשר עשה, המכלול - מן האור ועד האדם - והנה טוב מאד. ויהי ערב ויהי בקר, יום הששי.

חלוקת הפרקים המקובלת, הקובעת כאן את סופו של הפרק הראשון בתורה, אינה יהודית. הן מבחינת מבנה הטקסט ופרטיו והן מבחינת המסורת היהודית, הפרק צריך להסתיים לאחר שלושת פסוקיו הראשונים של הפרק הבא. פסוקים אלו, המתארים את בריאת השבת, הם ללא ספק סיכומו של הפרק הראשון. רק כשתגיע השבת, תושלם מלאכת הבריאה, ולעולם יהיה קיום.

פרק ב א וַיְכַלּוּ, נגמרו, תמה מלאכתם והסתיים שכלולם של השמים והארץ וכל צבאם, שפע היצורים שבהם, על כוחותיהם ותפקידיהם. ב וַיְכַל, סיים אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה בששת הימים. וַיִּשְׁבַּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה. תם התהליך שבו נוצרו בכל יום ויום ברואים חדשים, שלא היה דומה להם קודם. מכאן ואילך ממשיכים להתקיים ולנוע אותם ברואים בסדר שנקבע להם. בשל מהותו העצמית הייחודית של יום השבת - ג וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ, נתן בו קדושה יתרה, כי בו שָׁבַת מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר בְּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת.

הכולל גם חושך ולילה, צמיחתם של עשבים וקמילתם, זריחת השמש ושקיעתה, היווצרות ומוות. הביטוי טוב מאד מתייחס אל כלל התופעות, על עליותיהן ומורדותיהן, על מלאותן וחסרונן. (ראו בראשית רבה ט, ו-יב; שמות רבה יא; זוהר ח"א קמד, ב).

זיברך אלהים את יום השביעי ויקדש אתו' יש מקומות בעולם שבהם נמנעים ביום

השביעי ממלאכה, מתוך ההנחה שזהו יום של מזל רע. כאן מודגש הצד ההפוך: היום השביעי הוא יום של ברכה, של קדושה ושל השלמת העולם. רק עכשיו עומד העולם כראוי, שהרי אין הוא כולל רק עשייה, אלא גם הימנעות; אין הוא כולל רק ימים של דיבור, אלא גם יום של שתיקה. השתיקה וההימנעות באות מכוח שלמותו ומלאותו של יום השבת.

הנחיות אכילה אחת הסיבות להוראות אלה נובעת מיכולת הבחירה של האדם ומאינספור האפשרויות הפתוחות בפניו. כיוון שכך, האדם זקוק להדרכה גם באשר לצדדים פשוטים ביותר של חיינו. הפרה או הדג אינם מתחבטים בשאלה מה יאכלו. לעומתם, האדם זקוק, כפי הנראה, להוראות מפורטות ומוגדרות יותר.

כל אשר עשה... טוב מאד' האם העולם אכן

אֱלֹהֵי תוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ בְּהִבְרָאָם בְּיוֹם עֲשׂוֹת ד
 יְהוָה אֱלֹהִים אֶרֶץ וְשָׁמַיִם: וְכֹל וְשִׁיחַ הַשָּׂדֶה טֶרֶם ה
 יִהְיֶה בָאָרֶץ וְכָל-עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה טֶרֶם יִצְמַח כִּי לֹא
 הַמְטִיר יְהוָה אֱלֹהִים עַל-הָאָרֶץ וְאָדָם אֵין לְעַבֵּד
 אֶת-הָאָדָמָה: וְאָד יַעֲלֶה מִן-הָאָרֶץ וְהִשְׁקָה אֶת-ו
 כָּל-פְּנֵי הָאָדָמָה: וַיִּיצֹר יְהוָה אֱלֹהִים אֶת-הָאָדָם ו

לחם משנה. וקדשו פמן שלח ירד בו מן
 כלל, והמקרח פתנו על העתיד: אשר
 ברא אלהים לעשות. המלחה שהיתה
 לחייה לעשות בשבת ככל ועשה בששי,
 כמו שפירש בגדלחשית דבה (יח, ט).

ו אלה. החמוקים למעלה "תולדות
 השמים והארץ": בהבראם ביום עשות
 ה'. ללמדך שכלם נבראו בראשון.
 דבר חסר, "בהבראם", פה"י בראש,
 שפירש: "פיה ה' עור עולמים" (ישעיה כו,
 ט). פשתי חזיתות הללו של השם יצר
 שני עולמים, ולמדך פאן שהעולם הזה
 נברא פה"י, רמו שירדו הקשעים למטה
 לקחות שחת, פה"י זאת שסתומה מכל
 הנקדים ופתוחה למטה לרדת דרך
 שם:

ה טרם יהיה בארץ. כל טרם שפירש
 לשון עד לא, הוא, וחינו לשון קדם, וחינו
 נפעל לומר: הטרים, פאשר יאמר:
 הקדים, וזה מוכיח, ועוד חסר: "כי טרם
 תבראון" (שמות ט, א). עדין לא תבראון. וחי

זה תפירש: עדין לא היה בראך פשעמכה
 בריחת העולם בששי קדם שפירש חכם,
 וכל נעש השדה עדין לא צמח. ושלשי
 שפירש: "ויתנוח הארץ" (לעיל ח, יב), על
 פתיח קרקע עמדו עד יום ששי: כי לא
 המטיר. ומה טעם לא המטיר? לפי
 שרש חין לעבד חת הדמה וחי מפיר
 בטובתם של גשמים. וכפיר חכם וידע
 שהם ערך לעולם התפלל עליהם וירדו,
 ונמחו החילנות והקשעים: ה' אלהים. ה'
 הוא שמו, אלהים - שהוא שליט ושופט
 על כל, וכן פירש זה בכל מקום לפי
 פשוטו: ה' שהוא אלהים:

ו ויבא יעלה. לענין ברייתו של חכם,
 העלה התהום והשקה עננים לשדות
 העפר ונברא חכם, פגבל זה שנותן
 מים וחסר כך לש חת העשה, חי פאן
 "והשקה" וחסר כך "וייצר":

ז וייצר. שתי יצירות, יצרה לעולם הזה
 ויצרה לתחתית המיתוס, חבל פבהמה
 שאינה עומדת לדיון, לא נכתב ביצירתה

תיאור הבריאה השני

פרק ב פס' ד - פרק ג

פרשה זו היא מן העלומות והמאתגרות בתורה. חלק מן המסופר בה ניתן להבין באופן
 קלוש בלבד. זהו אחד העניינים הדרמטיים והמסתוריים ביותר בכתבי הקודש.

לאחר התיאור הכוללני, העוסק בהיקפיה הרחבים של המציאות ושל מכלול הזמנים
 וחלוקתם שבעניין הראשון, מגיע תיאור מפורט של תהליכי השתלשלות של ברואים
 היוצאים מן האין אל היש. תיאור הבריאה הזה מוחשי ומדורג יותר מאשר התיאור
 המופשט והמושגי שבעניין הראשון. גם השם הקדוש שונה בעניין זה. בעניין הקודם
 חזר ונשנה שם 'אלוקים', המבטא, מצד אחד, את שלטונו ואת יכולתו של הקדוש ברוך
 הוא, ומצד שני, הוא מגלם את מהותו הכוללת והבלתי אישית. לעומת זאת, בעניין
 הזה מופיע הצירוף 'ה' אלוקים'. ה' הוא שמו הפרטי. כאן האלוהות אינה רק הוויה
 פילוסופית-תיאולוגית מופשטת, שהלמה את העניין שבו דובר בתכנית הגדולה, אלא
 מהות המתייחסת אל פרטי תהליך יצירת העולם.

ד אלה תולדות השמים והארץ בהבראם, ביום עשות ה' אלהים
 ארץ ושמים. ה בשלב זה העולם עדיין איננו שלם - וכל שיח
 השדה טרם יהיה בארץ וכל עשב השדה טרם יצמח, כי לא המטיר
 ה' אלהים על הארץ. הגשם הוא חלק מסדר העולם וממערכת הים
 והיבשה, אך יש בו גם משום בריאה חדשה שעדיין לא הוזכרה
 בעניין הקודם, עם יצירת הימים, היבשה והצמחים. מכיוון שהוא
 לא הגיע, הצמחים עדיין לא צמחו בשלמותם.¹⁸ ואדם אין לעבד את
 האדמה. בני אדם עובדים את האדמה גם כשאינו גשם, באמצעות
 הטיית המים ממקום למקום, אבל כאן אין עדיין אדם, ולכן האדמה
 אינה מעובדת. ו ויבא יעלה מן הארץ, והשקה את כל פני האדמה.
 תמצית הגשם כבר קיימת, אבל עדיין לא קיים מחזור גשמים שלם.
 כאן מדובר בטרומ-גשם, במה שקדם לסדר הגשמים הקבוע, אך
 גם במערכת המוכרת לנו. ראשיתו של הגשם היא באד העולה מן
 הארץ, שלאחר מכן הוא מתעבה ומשקה את פני האדמה.

תהליך יצירתם של הצמחים, שהתרחש ביום השלישי, זוכה כאן
 לתיאור מפורט. ברייה חשובה הרבה יותר, שבריאתה תוארה
 בכללות לעיל ושיצירתה ומעשייה יבואו עתה לידי פירוט, היא
 האדם - ו וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה. בניגוד
 לבעלי החיים האחרים, שנוצרו בבת אחת, את האדם יצר הקדוש
 ברוך הוא בשלבים: בשלב הראשון הוא היה גוש עפר, ובלשון

עֶפְרַיִם מִן־הָאֲדָמָה וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נִשְׁמַת חַיִּים וַיְהִי
הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה: וַיִּטֵּעַ יְהוָה אֱלֹהִים גֶּן־בְּעֵדֶן
מִקְדָּם וַיִּשֶׂם שֵׁם אֶת־הָאָדָם אֲשֶׁר יִצְרָ: וַיִּצְמַח
יְהוָה אֱלֹהִים מִן־הָאֲדָמָה פֶּלֶאֱעַץ נַחְמָד לְמִרְאָה
וְטוֹב לְמַאֲכָל וְעֵץ הַחַיִּים בְּתוֹךְ הַגֶּן וְעֵץ הַדַּעַת
טוֹב וְרָע: וַנְהָר יִצְאָ מֵעֵדֶן לְהַשְׁקוֹת אֶת־הַגֶּן וּמִשָּׁם
יִפְרֹד וְהָיָה לְאַרְבַּעַת רָאשִׁים: שֵׁם הָאֶחָד פִּישוֹן
הוּא הַסָּבִב אֶת כָּל־אֶרֶץ הַחֲוִילָה אֲשֶׁר־שָׁם הַזֶּהָב:

שְׁנֵי יוֹדִי'ן: עֶפְרַיִם מִן הָאֲדָמָה. עֶבֶר עֶפְרַיִם
מִכָּל הַדְּרֹמָה מֵאַרְבַּע רֹחוֹת, כָּכָל
מִקוֹם שְׂמִינִי שֶׁסָּם תֵּהָא קוֹלְטִתֵּן לְקַבְּלָהּ.
דְּבַר חֶחֶר, נִטַּל עֶפְרַיִם מִמִּקוֹם שְׁנַחֲמַר
פּוֹ: "מִזְבֵּחַ הַדְּרֹמָה תַּעֲשֶׂה לִּי" (שְׁמוֹת ב, כח)
הַלְוָאֵי תֵּהָא לּוֹ כִּפְרָה וְיִכְבַּל לַעֲמֹד:
וַיִּפַּח בְּאַפָּיו. עֲשָׂאוּ מִן הַתְּחַתּוֹנִים וּמִן
הָעֲלִיוֹנִים, אֲגוּ מִן הַתְּחַתּוֹנִים וּנְשָׁמָה
מִן הָעֲלִיוֹנִים. לְפִי שְׂבִיּוֹם רַחֲשׁוֹן נִבְרָאוּ
שְׂמִיּוֹת וְחָרָק, בְּשָׁנֵי בְרָא רְקִיעַ לְעֲלִיוֹנִים,
בְּשָׁלִישִׁי "תִּרְחָה הַיִּבְשָׁה" לְתַחַתּוֹנִים,
בְּרִבְעִי בְרָא מִאֲדוֹרֵת לְעֲלִיוֹנִים, בְּחַמִּישִׁי
"יִשְׂרָעֵה הַמַּיִם" לְתַחַתּוֹנִים, הַזֶּקֶק הַשָּׁשִׁי
לְבְרָאוֹת פּוֹ בְּעֲלִיוֹנִים וּבְתַחַתּוֹנִים, וְחָס
לְאוֹ יֵשׁ קִנְיָה בְּמַעֲשֵׂה בְרָאשִׁית, שִׁיָּהִי
חֲלוֹ רָבִים עַל חֲלוֹ בְּבְרִיחֵת יוֹם חָדָד:
לְנֶפֶשׁ חַיָּה. חָף בְּהִמָּה וְחַיָּה נִקְרָאוּ
עֲפָשׁ חַיָּה, חָף זֶה שֶׁל חָדָם חַיָּה שְׂבִיבָלָן,
שְׂתַתּוֹסָף פּוֹ דַּעַה וְדַבּוֹר:

טו וַיִּצְמַח. לַעֲנֵנוּ הַגֶּן הַפְּתוּיִם מִדְּבַר:
בְּתוֹךְ הַגֶּן. בְּחֻמְנַע הַגֶּן:

יא פִּישוֹן. הוּא נִלְוֹם נֶהָר מִנְּרִים, וְעַל
שֶׁם שְׂמִימִיּוֹ מִתְּבַרְכִּין וְעוֹלִין וּמִשְׁקִין
חַת הַחָרָק נִקְרָא "פִּישוֹן", כְּמוֹ: וּפְשָׁו
פְּרָשִׁי" (חֲבִיבִין ח, ח). דְּבַר חֶחֶר, "פִּישוֹן",
שֶׁהוּא מִגְדַּל פְּשָׁתֵן, הוּא שְׂנַחֲמַר בִּישְׁעִיהָ
חֲצֵל מִנְּרִים: "וּבְשָׁו עֲבָדִי כְּשִׁתִּים" (ישעיה
יט, ט):

ח מִקְדָּם. בְּמִזְכִּחוֹ שֶׁל עֵדֶן נִטַּע חַת הַגֶּן
וְחָס תִּחְמָה, הָרִי כְּבַר פְּתַב: "וַיִּבְרָא... חַת
הַחָדָם" וְגו' (לַעֲלֵל ח, ט)? רַחֲמֵי בְּבְרִיתָא שֶׁל
רַבִּי חֵלְעִינָר בְּנֵי שֶׁל רַבִּי יוֹסִי הַגְּלִילִי

חכמים - 'גולם',¹⁹ המציאות החומרית כשלעצמה. אחר כך - וַיִּפַּח
בְּאַפָּיו נִשְׁמַת חַיִּים, ואז הפך יצור דומם זה לאדם. וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ
חַיָּה. נפש האדם חיה לא רק במובן זה שאין היא מתה, אלא שיש
בה חיות וחיוניות מיוחדת - נפש מדברת.²⁰ נשמת החיים שבאדם
אינה הוויה מופשטת או קדושה החבויה בתוכו בלבד; היא גם
מקרינה מתוכו החוצה.

כחלק מתהליך הבריאה, ח וַיִּטֵּעַ ה' אֱלֹהִים גֶּן בְּעֵדֶן. עדן הוא שם
מקום.²¹ אולם משמעותו הפנימית של שם זה היא עונג. אל סתימותו
של שם המקום הזה מצטרפת גם העובדה שהוא מְקָדָם, בצד
מזרח - בלא שהכתוב מפרש מזרחית למה, לתוספת מסתורין. מקום
זה אינו חלק מהעולם המוכר, אלא הוא כעין מרכיב זר למציאות.
וַיִּשֶׂם שֵׁם אֶת הָאָדָם אֲשֶׁר יִצְרָ. ט וַיִּצְמַח ה' אֱלֹהִים מִן הָאֲדָמָה
שבגן עדן פֶּלֶאֱעַץ נַחְמָד לְמִרְאָה וְטוֹב לְמַאֲכָל. וְעֵץ הַחַיִּים, שייסופר
עליו בהמשך, בְּתוֹךְ, במרכז²² הַגֶּן, וְעֵץ הַדַּעַת טוֹב וְרָע. י וַנְהָר יִצְאָ
מֵעֵדֶן, לְהַשְׁקוֹת אֶת הַגֶּן, וּמִשָּׁם יִפְרֹד וְהָיָה לְאַרְבַּעַת רָאשִׁים.
נוצרו ממנו ארבעה נהרות גדולים: יא שֵׁם הָאֶחָד פִּישוֹן, הוּא הַסָּבִב
אֶת כָּל אֶרֶץ הַחֲוִילָה אֲשֶׁר שָׁם הַזֶּהָב. מקובל לזהות את הפישון <

וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נִשְׁמַת חַיִּים' אפשר לראות
כאן רמז דק לכך שנשמתו של האדם
היא חלק שנותן אלוקים מעצמו, כביכול
(על פי ספר הקנה: "מי שנופח - משלו
הוא נופח"). מכאן דמותה הייחודית של
הוויית האדם, בצלמו כדמותו של
הבורא.

וְעֵץ הַחַיִּים בתוך הגן ועץ הדעת' מקומו
של עץ הדעת טוב ורע אינו מוזכר כאן,
ורק בהמשך האשה ממקמת אותו בתוך
הַגֶּן (להלן ג, ג). אפשר שלא היו אלה שני
העצים נבדלים, אלא שני צדדים של אותו
עץ, שני ענפים או שני גזעים היוצאים
מתוך עץ אחד. (ראו רמב"ן).

וַיִּזְהַב הָאָרֶץ הַהִוא טוֹב שָׁם הַבְּדֹלַח וְאֶבֶן הַשֹּׁהַם: ^{יב}
 וְשֵׁם הַנְּהָר הַשְּׁנַי גִּיחוֹן הוּא הַסּוֹבֵב אֶת כָּל-אֶרֶץ ^{יג}
 כּוּשׁ: וְשֵׁם הַנְּהָר הַשְּׁלִישִׁי חֲדַקְל הוּא הַהֹלֵךְ קִדְמַת ^{יד}
 אֲשׁוּר וְהַנְּהָר הָרְבִיעִי הוּא פָּרַת: וַיִּקַּח יְהוָה אֱלֹהִים ^{טו}
 אֶת-הָאָדָם וַיַּנְחֵהוּ בְּגֵן-עֵדֶן לְעִבְדָּהּ וּלְשֹׂמְרָהּ: וַיִּצְו ^{טז}
 יְהוָה אֱלֹהִים עַל-הָאָדָם לֵאמֹר מִכָּל עֵץ הַגֵּן אָכַל ^{יז}
 תֹּאכַל: וּמִעֵץ הַדְּעִת טוֹב וְרָע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ כִּי ^{יח}

יב-יד | גיחון. שְׁהִיָּה הוֹלֵךְ וְהוֹמָה וְהִמְיָתָה גְדוּלָּה מְאֹד, כְּמוֹ: "וְכִי יֵצֵא" (סְמוּיִת כח, כח), שְׁמִימִיּוֹ וְהוֹלֵךְ וְהוֹמָה: חֲדַקְל. שְׁמִימִיּוֹ חֲדִין וְקִלִּין: פָּרַת. שְׁמִימִיּוֹ פְדִין וְקִבִּין וּמִכְבִּין חֵת הַחֶסֶם: כּוּשׁ וְאֲשׁוּר - עֵדֶן לֹא הִי, וְנִכְתָּב מִקְרָא עַל הַעֲתִיד:

קִדְמַת אֲשׁוּר. לְמִזְרְחָהּ שֶׁל חֲשׂוֹךְ: הוּא פָּרַת. הַחֲשׂוֹב עַל כָּלֶם, הַנּוֹכֵחַ עַל שֵׁם חֲדָן יִשְׁחָל:

טו | וַיִּקַּח. לְקַחוּ בְּדִקְדָּם נְאֻמִּים וּפְתָהוּ: לְכַנֵּס:

שזיהו אותם עם נהרות גדולים באסיה הסמוכים לפרת והחידקל.
 הנהרות והגן אם נהר פישון הוא אכן הנילוס, הזורם מדרומה של אפריקה לצפונה, הרי אין לו כל נקודה משותפת

פישון וגיחון לפי אזכור כוש וארץ החוילה, שאותם סובבים הפישון והגיחון, נראה שהנהרות זורמים בארצות בני חם, כמוזכר ברשימת העמים להלן (יג-ז). על כן רבים מזהים אותם עם יובלים שונים של הנילוס. אולם כיוון שמוצא אחד לכל הנהרות, היו

עם הנילוס.²³ יב וַיִּזְהַב הָאָרֶץ הַהִוא טוֹב. איכותו של הזהב המצוי במרבצים אלו גבוהה. שָׁם גם הַבְּדֹלַח וְאֶבֶן הַשֹּׁהַם. יג וְשֵׁם הַנְּהָר הַשְּׁנַי גִּיחוֹן, הוא הַסּוֹבֵב אֶת כָּל אֶרֶץ כּוּשׁ. ייתכן שהיא אתיופיה של ימינו. והיו שזיהו את ארץ כוש עם המחוז ההררי ההודי המכונה כעת 'הינדו-כוש'.²⁴ יד וְשֵׁם הַנְּהָר הַשְּׁלִישִׁי חֲדַקְל, הוא הַהֹלֵךְ קִדְמַת אֲשׁוּר, ממזרח לאשור. החידקל הוא נהר עצום מימדים במסופוטמיה ומוכר בשם זה גם בימינו, וְהַנְּהָר הָרְבִיעִי הוּא פָּרַת. על מיקומו של נהר פרת אין צורך לציין דבר, משום שכמעט בכל המקרא, כשנזכר 'הנהר' סתם - מדובר בנהר פרת.²⁵ נהר זה הוא הגבול שבין ארצות המזרח הקרוב לארצות הסובבות אותו.²⁶

טו וַיִּקַּח ה' אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם, וַיַּנְחֵהוּ בְּגֵן עֵדֶן לְעִבְדָּהּ וּלְשֹׂמְרָהּ. בניגוד לשאר צמחי הגן והיצורים שפוזרו בגן עדן, האדם הונח בו לשם תכלית מסוימת - לעבוד את האדמה ולשמרה. כשם שבעניין הקודם הוטל על האדם לשלוט בעולם כולו, כך מוטלת עליו כאן האחריות כלפי פיסה מסוימת של עולם-לא-עולם. העולם עדיין אינו פועל כסדרו. ייתכן שבגן עדן לעולם אין גשם, את כל חיותו הוא שואב מנהרותיו, והוא תלוי בטיפולו של האדם בו. מכאן חשיבותה הרבה של עבודת האדם לדאוג לצמיחת עצי הגן ולשמירתם מכל נזק.

טז וַיִּצְו ה' אֱלֹהִים עַל הָאָדָם לֵאמֹר: מִכָּל עֵץ הַגֵּן אָכַל תֹּאכַל. כל עצי הגן מותרים לך; מהם תיזון. יז וּמִעֵץ הַדְּעִת טוֹב וְרָע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ, כִּי בְיֹם אֲכָלְךָ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת. אם תאכל מן העץ הזה - הרי אתה מת.²⁷

דניאל (יג), הוא מכונה הַנְּהָר הַגְּדוֹל, שכן אורכו כ-1950 ק"מ, והוא אחד משני הנהרות החשובים במסופוטמיה (מסופוטמיה - משמעה בין הנהרות). החידקל, המאופיין בזרימתו החזקה, יוצא מהרי ארמניה בצפון-מערב, ממשיך במקביל להרי הזגרוס ונשפך אל המפרץ הפרסי בדרום-מזרח.

עם הפרת והחידקל שבאסיה. דווקא זיהוי ארבעת הנהרות מרמז שגן עדן אינו מקום ממשי, גיאוגרפי, המצוי במחוז נסתר שאפשר לחפש אחריו על פני תבל. בגן הפלאי יכול לזרום נהר שיצאו ממנו ראשים במקומות רחוקים זה מזה.
 חֲדַקְל מקור השם באכדית אדגלת. בספר

בְּיוֹם אֲכַלְךָ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת: וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים
 לֹא טוֹב הָיִיתָ הָאָדָם לְבַדּוֹ אֶעֱשֶׂה לּוֹ עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ:
 וַיִּצַר יְהוָה אֱלֹהִים מִן־הָאָדָמָה כָּל־חַיֵּית הַשָּׂדֶה^ט
 וְאֵת כָּל־עוֹף הַשָּׁמַיִם וַיָּבֵא אֶל־הָאָדָם לְרֹאוֹת מֶה־
 יִקְרָא־לוֹ וְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָא־לוֹ הָאָדָם נָפֶשׁ חַיָּה הוּא
 שְׁמוֹ: וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁמוֹת לְכָל־הַבְּהֵמָה וְלָעוֹף^כ
 הַשָּׁמַיִם וּלְכָל־חַיֵּית הַשָּׂדֶה וְלֹא־מָצָא עֵזֶר
 כְּנֶגְדּוֹ: וַיִּפֹּל יְהוָה אֱלֹהִים וַתְּרַדְמָה עַל־הָאָדָם וַיִּישָׁן^{כא}

שלישי

יח. לֹא טוֹב הָיִיתָ וְגו'. שְׁלַח יִחְמְרוּ שְׂתֵי
 קְשׁוּיֹת הֵן, הַקְּדוּשׁ כְּרוֹךְ הַיָּחַד פְּעֻלָּיוֹנִים
 יַחֲדָי וְחֵין לֹא זֶה וְזֶה פְּתַח־תּוֹנִים חֵין לֹא
 זֶה: עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ. זְכָה - 'עֵזֶר', לֹא זְכָה -
 הַיָּחַד שְׁמוֹ לְעוֹלָם:

יט. וַיִּצַר... מִן הָאָדָמָה. הַיָּחַד יַעֲרָה הַיָּחַד
 עֲשִׂיָה הַחֲמוּקָה לְמַעֲלָה: "וַיַּעַשׂ חֵלְהִים
 חַיֵּית חַיֵּית הַחֲרָךְ" וְגו' (עֵבֶל ח. כה), חֵלְהִי כַח
 וּפְרָשׁ שְׁהַעוֹפוֹת נִבְרָחוּ מִן הַדְּרָקָה, לְפִי
 שְׁחָמַר לְמַעֲלָה (עֵבֶל ח. כז) מִן הַמַּיִם נִבְרָחוּ,
 וְכֵין חֲמַר מִן הַחֲרָךְ נִבְרָחוּ. וְעוֹד לְמַדְךָ
 כְּחֵין, שְׁשָׁעֵת יַעֲרָתֵן מִיָּד כֹּף בְּיוֹם הַיָּחַס
 חֵל הָאָדָם לְקָרוֹת לְהֵם שֶׁם וְנִבְדָּבְרֵי
 חֲזָה יַעֲרָה זֶה לְשׁוֹן רְדוּי וְכַבּוֹשׁ, כְּמוֹ:

כ-כא. וְלֹא־מָצָא לֹא מָצָא עֵזֶר. וַיִּפֹּל ה'
 אֱלֹהִים תְּרַדְמָה. כְּשֶׁהִבְיָחוּ, הַיָּחֵין
 לְפָנָיו כָּל מֵין וְמֵין זְכָר וְנִקְבָּה, חֲמַר:
 לְכֻלָּם יֵשׁ בָּן זֶה וְלִי חֵין בָּן זֶה, מִיָּד
 "וַיִּפֹּל": מִצְלָעֵתוֹ. מִסְטָרָיו, כְּמוֹ: "וּלְכַלְע
 הַמַּשְׁכָּף" (שְׁמוֹת כו. כ), זָהוּ שְׁחָמְרָנוּ (מִדְּבָרֵי סח
 ע"ח). שְׁנֵי פְרָעוֹפִין נִבְרָחוּ: וַיִּסְגְּרוּ. מִקּוֹס
 הַחֲתָךְ: וַיִּישָׁן וַיִּקַּח. שְׁלַח יִקְחָה חֲתַנְכֶת
 הַפֶּשֶׁר שְׁמַמְנוּ נִבְרָחַת וְתַתְּבָה עֲלֵיו:

כא. וַיִּפֹּל... מִן הָאָדָמָה. הַיָּחַד יַעֲרָה הַיָּחַד
 עֲשִׂיָה הַחֲמוּקָה לְמַעֲלָה: "וַיַּעַשׂ חֵלְהִים
 חַיֵּית חַיֵּית הַחֲרָךְ" וְגו' (עֵבֶל ח. כה), חֵלְהִי כַח
 וּפְרָשׁ שְׁהַעוֹפוֹת נִבְרָחוּ מִן הַדְּרָקָה, לְפִי
 שְׁחָמַר לְמַעֲלָה (עֵבֶל ח. כז) מִן הַמַּיִם נִבְרָחוּ,
 וְכֵין חֲמַר מִן הַחֲרָךְ נִבְרָחוּ. וְעוֹד לְמַדְךָ
 כְּחֵין, שְׁשָׁעֵת יַעֲרָתֵן מִיָּד כֹּף בְּיוֹם הַיָּחַס
 חֵל הָאָדָם לְקָרוֹת לְהֵם שֶׁם וְנִבְדָּבְרֵי
 חֲזָה יַעֲרָה זֶה לְשׁוֹן רְדוּי וְכַבּוֹשׁ, כְּמוֹ:

יח וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהִים: לֹא טוֹב הָיִיתָ הָאָדָם לְבַדּוֹ. כל בעלי החיים
 נבראו זכר ונקבה, והם עשויים לפרות ולרבות. רק האדם נברא
 יחיד, ללא בן זוג.²⁸ שמא האדם לא נברא מראש לפרות ולרבות?
 שמא ברא ה' בתוך העולם את בן דמותו - בעל הדעת והבחירה
 החופשית - כמציאות מקבילה לו - הקדוש ברוך הוא מצוי למעלה,
 כבורא, והאדם מצוי למטה, בתור העובד והשומר, ודי בשניהם?
 כנגד אפשרות זו נאמר כאן כי מציאותו של האדם כיצור יחיד
 אינה טובה, בין אם עבורו ובין אם עבור העולם.²⁹ לפיכך אֶעֱשֶׂה לּוֹ
 עֵזֶר, השלמה כְּנֶגְדּוֹ. האדם זקוק לשותפות עם זולתו, ובשותפות זו
 ראשיתה של האנושות.

יט בתוך כך - וַיִּצַר ה' אֱלֹהִים מִן הָאָדָמָה כָּל חַיֵּית הַשָּׂדֶה וְאֵת כָּל עוֹף
 הַשָּׁמַיִם, וַיָּבֵא אֶל הָאָדָם לְרֹאוֹת מֶה יִקְרָא לוֹ. הקדוש ברוך הוא הראה
 לאדם, אדון הבריאה של מטה, את כל יצורי העולם, כדי שיקרא
 להם שמות. וְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָא לוֹ הָאָדָם נָפֶשׁ חַיָּה - הוא שְׁמוֹ. האדם
 נתן שמות לכל היצורים. וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁמוֹת לְכָל הַבְּהֵמָה וְלָעוֹף
 הַשָּׁמַיִם וּלְכָל חַיֵּית הַשָּׂדֶה. וכיוון שכל בעלי החיים שעברו לפני אדם
 כונו בשמות, התברר - וְלֹא־מָצָא עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ. אין אדם נוסף.
 הבריאה הראשונה, הטרם-סמלית, רואה כל פרט בפני עצמו - עץ
 מסוים, חיה מסוימת. יכולת ההסמלה וההמשגה הלשונית כרוכה
 בהיווצרותן של קטגוריות. קודם היות הקטגוריות ייתכן שהאדם לא
 ידע כלל שהוא יחיד, מפני שבעולם נטול קטגוריות כל פרט הוא
 יחיד ואינו נערך עם זולתו. כאשר החל האדם לחשוב בקטגוריות
 של זני צמחים, מיני חיות ומשפחות בעלי חיים ושל זכר ונקבה
 בבעלי החיים, הוא הגיע לתודעת בדידותו, שכן נוכח לדעת כי דבר
 מכל הפרטים שסקר אינו מתאים לו.

כא וַיִּפֹּל ה' אֱלֹהִים תְּרַדְמָה עַל הָאָדָם, וַיִּישָׁן. וַיִּקַּח אֶחָת מִצְלָעָתוֹ,

קודם החלוקה המגדרית מתחילתו נברא
 האדם כיצור אחד בעל שני צדדים, שעדיין
 לא התחלק לזכר ולנקבה, כמו שמתואר
 בהמשך - זְכָר וְנִקְבָּה בְּרָאָם... וַיִּקְרָא אֶת
 שְׁמֵם אָדָם בְּיוֹם הַבְּרָאָם (להלן ה, ב).
 באותה הוויית אדם דו-פרצופי לא היו
 סימני זכרות ונקבות מובהקים, אלא מעין
 שתי פנים. צדדי הזכר והנקבה שבאדם
 הראשון היו קרובים זה לזה יותר מתאומים
 סיאמיים, שכן הם היו מחוברים במוחם
 ולא רק בגופם. יצור מושלם זה חשב בראש
 אחד. (ראו ברכות סא ע"א). ושמא אותו
 אנדרוגינוס קדום מגלם את הרעיון שבכל
 גבר יש צד נשי, ולהיפך.

יצורי העולם וקרא לכל אחד בשמו, הוא
 יצר מאות אלפי סמלים. המלאכים לא יכלו
 לעשות זאת; בין השאר, מפני שאין בכוחם
 ליצור יצירות מן הדמיון. מעלתו המיוחדת
 של האדם נעוצה ביכולתו לחדש מושגים.
 (ראו בראשית רבה יז, יט; אבות דרבי נתן
 ח).

הרחבות
 'ויקרא האדם שמות' נתינת השמות
 מתוארת בדברי המדרשים כמבחן לחכמתו
 של האדם אל מול המלאכים. האנושיות
 מגולמת ביכולת הלשונית. הדעה והדיבור
 של האדם אינם נבחנים במיומנות הטכנית
 להשמיע קולות, אלא ביכולתו לייצג את
 המציאות בסמלים. כשהאדם עבר על כל

וַיִּקַּח אֶחָת מִצֵּלְעָתָיו וַיִּסְגֹּר בְּבֶשֶׂר תַּחְתָּנָה: וַיְבִין יְהוָה אֱלֹהִים וְאֶת־הַצֵּלַע אֲשֶׁר־לָקַח מִן־הָאָדָם לְאִשָּׁה וַיְבָאָה אֶל־הָאָדָם: וַיֹּאמֶר הָאָדָם זֹאת הִפְעַם עֵצָם מִעֵצָמִי וּבֶשֶׂר מִבְּשָׂרִי לְזֹאת יִקְרָא אִשָּׁה כִּי מֵאִישׁ לָקַחְתִּי זֹאת: עַל־כֵּן יַעֲזֹב־אִישׁ אֶת־אָבִיו וְאֶת־אִמּוֹ וְדָבַק בְּאִשְׁתּוֹ וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד: וַיְהִיו שְׁנֵיהֶם עֶרְוָמִים הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ וְלֹא יִתְבַשְּׂשׁוּ: וְהִנְחַשׁ הָיָה אֵל עָרוֹם מִכָּל־חַיַּת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהִים

כב וַיְבִין. כִּבְנֵנו, קִבְּהָ מִלְמַטָּה וּקְצָה מִלְמַעְלָה לְקַבֵּל הַזֶּלַע, כְּחוֹצֵר שֶׁל חֲטוּיִם שֶׁהוּא רִחַב מִלְמַטָּה וְקָצֵר מִלְמַעְלָה שֶׁלֹּא יִכְבִּיד מִשָּׂאוֹ עַל קִירוֹתָיו: וַיְבִין... אֶת הַצֵּלַע... לְאִשָּׁה. לְהִיּוֹת אִשָּׁה, כְּמוֹ: "וַיַּעַשׂ חוֹתֵן גְּדֵעוֹן לְחִכּוֹד" (סוֹפְטִים ת, טו) לְהִיּוֹת חִכּוֹד:
 כג זֹאת הִפְעַם. מִלְמַד שֶׁכִּי חָדָשׁ עַל כָּל בְּהֵמָה וְחַיָּה וְלֹא נִתְקַדְּהָ דְעֵתָהּ בְּהֵמָה: לְזֹאת יִקְרָא אִשָּׁה כִּי מֵאִישׁ וְגו'. לְשׁוֹן נֹפֵל עַל לְשׁוֹן, מִכָּאֵן שֶׁנִּבְרָא הָעוֹלָם בְּלִשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ:
 כד עַל כֵּן יַעֲזֹב אִישׁ. רוּחַ הַקֹּדֶשׁ חוֹמְקֵת כִּן, לְאִסֵּד עַל כֵּן עֲרִיּוֹת: לְבֶשֶׂר אֶחָד. הַזֶּלַע נוֹצֵר עַל יְדֵי שְׂנֵיָהֶם, וְשֵׁם נִעְשָׂה בְּשָׂרָם אֶחָד:
 כה וְלֹא יִתְבַשְּׂשׁוּ. שֶׁלֹּא הָיוּ יוֹדְעִים דְּרָךְ צְנִיעוּת לְהִבְחִין בֵּין טוֹב לְרָע, וְחָף עַל פִּי שְׂנֵיָהֶם עַד דְּעָה לְקַרְחַ שְׂמוּת, לֹא נִתַּן עַד יָצֵר הַרְעָה עַד חֲכָלוּ מִן הָעֵץ, וְנִכְנַס עַד יָצֵר הַרְעָה וַיִּדַע מִה בֵּין טוֹב לְרָע:
 פּרָק ג'
 א וְהִנְחַשׁ הָיָה עָרוֹם. מִה עֵנְיוֹן זֶה לְכֹאֵן? הִיָּה לוֹ לְסַמֵּךְ: "וַיַּעַשׂ... לְחָדָם וְלִחְשִׁיתָן כְּתַנּוּת עוֹר וַיִּלְבָּשׁוּ" (לֵהֲלֵךְ פְּסוּק כח) חֲלָף לְמַדְרֵךְ מֵחִיּוֹ עֵנָה כְּפֵן הִנְחַשׁ עֲלֵיהֶם.

אחד מצדדיו.³⁰ וַיִּסְגֹּר בְּבֶשֶׂר תַּחְתָּנָה, את מקום הצלע. כִּי וַיְבִין ה' אֱלֹהִים אֶת הַצֵּלַע אֲשֶׁר לָקַח מִן הָאָדָם, לְאִשָּׁה, הצורה שבנה היתה שונה מצורת הזכר, וַיְבָאָה אֶל הָאָדָם, לאחר שהתעורר.

קודם שהופלה התרדמה על האדם היתה האשה חלק ממנו. כִּי רק עתה - וַיֹּאמֶר הָאָדָם: זֹאת הִפְעַם, ההוויה המסוימת הזאת, היא עֵצָם מִעֵצָמִי וּבֶשֶׂר מִבְּשָׂרִי. מצד אחד, הוא ידע שהיא חלק מתבניתו הראשונית, ומצד שני, ידע כי היא זרה לו. מה שהיה קודם הוויה אחת, התפצל עתה לשתי הוויות שונות המסוגלות להתייחס זו לזו. לְזֹאת יִקְרָא אִשָּׁה, כִּי מֵאִישׁ לָקַחְתִּי זֹאת. שתי הצורות הדומות דקדוקית זו לזו - אִשָּׁה וְאִישׁ - מעידות על הדמיון בין שני היצורים המסומנים על ידיהן.

מאחר שהאיש והאשה לא נבראו כשני יצורים נבדלים, אף הקשר ביניהם מיוחד. בניגוד לזכרים ולנקבות בעולם החי, שהם הוויות נבדלות המתפתחות בנפרד, האיש והאשה הם, אף שהיו ישויות נפרדות, היו חלקים מדמות ראשונית אחת. ייחודיות זו יוצרת את קשר האהבה ביניהם ואת משמעות הנישואין:³¹ כִּי עַל כֵּן יַעֲזֹב אִישׁ אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ, וְדָבַק בְּאִשְׁתּוֹ וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד. הקשר ההדוק והראשוני ביותר בין אנשים הגדלים בתוך משפחה הוא הקשר עם הוריהם. אף על פי כן, הקשר שבין איש ואשה חזק ממנו, ואף גובר על הקשר שבין אדם לבין משפחת המוצא שלו. הקשר עם ההורים בוודאי נשאר, אך כוחו נחלש.

כאן מופיעה מעין הקדמה להתרחשויות שיתוארו בהמשך: כִּי וַיְהִיו שְׁנֵיהֶם עֶרְוָמִים הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ וְלֹא יִתְבַשְּׂשׁוּ. כשאר בעלי החיים, אף האדם ואשתו לא היו זקוקים לכיסוי והסתרה בגן עדן. כחלק מעולם הטבע כולו, אף האנושות הראשונית היתה חשופה וגלויה, כפי שנבראה.

פרק ג א וְהִנְחַשׁ הָיָה עָרוֹם, חכם מאוד, בעל חכמה פעילה,³² מִכָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר עָשָׂה ה' אֱלֹהִים. וַיֹּאמֶר אֶל הָאִשָּׁה, ייתכן שהנחש

לגבי משמעות הנישואין ולגבי הזכויות, החובות ושאר היסודות הכלולים בהם, כגון היחס בין המשפחה המולידה למשפחה המתהווה. כאן מופיעה רק הקביעה הכללית המסבירה את מהות הקשר בין איש ואשה, ובהמשך ינבעו ממנה החוקים, הדינים והמשפטים על פרטיהם.

הרחבות | 'ודבק באשתו והיו לבשר אחד' כאן מוסברת לראשונה מהותם של הנישואין. קשר הנישואין אינו מבוסס על תשוקה בלבד, ואף לא על אינסטינקט ההולדה כשלעצמו. בתמצית הנישואין כלול מאפיין יחיד במינו: התקשרות פרטית בין איש מסוים לאשה מסוימת. מתוך תפיסת עומק זו משתלשלות ההנחיות

וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי הָאִשָּׁה אִף כִּי־אָמַר אֱלֹהִים לֹא תֹאכְלוּ
 מִכָּל עֵץ הַגֶּן: וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶל־הַנַּחֲשׁ מִפְּרִי
 עֵץ־הַגֶּן נֹאכַל: וּמִפְּרִי הָעֵץ אֲשֶׁר בְּתוֹךְ־הַגֶּן אָמַר
 אֱלֹהִים לֹא תֹאכְלוּ מִמֶּנּוּ וְלֹא תִגְעוּ בוֹ פֶּן תָּמָתוּן:
 וַיֹּאמֶר הַנַּחֲשׁ אֶל־הָאִשָּׁה לֹא־מוֹת תָּמָתוּן: כִּי
 יִדַע אֱלֹהִים כִּי בְיוֹם אֲכַלְכֶם מִמֶּנּוּ וְנִפְקָחוּ עֵינֵיכֶם
 וְהִייתֶם כְּאֱלֹהִים יֹדְעֵי טוֹב וָרָע: וַתֵּרֶא הָאִשָּׁה כִּי

קָחָה חוֹתֶם עֵרְמִים וְעוֹסְקִים בְּתַסְמִינֵי
 לָעֵין כֹּל וְנִתְחַוָּה לָהּ: עָרוֹם מִכָּל לְפִי
 עֵרְמִתוֹ וְגִלְתֵּנוּ הִיתָה מִפְּלִתוֹ, עָרוֹם
 מִכָּל חֲרוֹר מִכָּל (להלן פסוק יד): אִף כִּי אָמַר
 וְגו'. טָמֵא חָמַר לָכֶם: "לֹא תֹאכְלוּ מִכָּל"
 וְגו', וְאִף עַל פִּי שְׂרָחָה חוֹתֶם חוֹכְלִים
 מִשָּׂחָר פְּרוֹת, הִרְפָּה עֲלֶיהָ דְּבָרִים כְּדִי
 שְׂתַסְבְּגוּ וַיִּבַח לְדַבֵּר בְּחוֹתוֹ הָעֵץ:
 10 וַתֵּרֶא הָאִשָּׁה. לְחַתָּה דְּבָרָיו שֶׁל נָחֵשׁ
 וְהִנְחֹו לָהּ וְהִיאֲמִינֶתָּ: כִּי טוֹב הָעֵץ. לְהִיֹּת
 כְּאֱלֹהִים: וְכִי תֹאכְלוּ הוּא לְעֵינֵיכֶם. וְנִפְקָחוּ
 עֵינֵיכֶם" (לעיל פסוק ה'): וְנִחְמַד... לְהַשְׂכִּיל.

11 וְלֹא תִגְעוּ בוֹ. הוֹסִיפָה עַל הַצְּוִי לְסִיכָךְ
 בָּחָה לִידֵי גְעֻזוֹ, הוּא סְנַיִמָר: "חַל תוֹסֵף
 עַל דְּבָרָיו" (משלי ל ו')

בחר לפנות דווקא אל האשה, משום שה' לא דיבר אליה במישרין. הציווי ניתן לאדם, ולמרות שכנראה היא היתה אז חלק ממנו, מסתבר שהצד הזכרי שבו לבדו הוא ששמע את הציווי באופן ישיר. קל יותר להסית ולהטות את מי ששמע את האיסור דרך מתווך. טעם עמוק יותר קשור לכך שהנחש המפתה מנסה לעורר בה סקרנות. ייתכן שתכונה זו מאפיינת יותר את האשה. אולי קלה יותר להתפתות בגלל שרצונה להתנסות ולהבין כיצד מתרחשים הדברים בעולם; ואולי הפנייה אל האשה קשורה דווקא לכך שפיתוי זה איננו אינטלקטואלי בלבד, אלא יש בו צדדים רגשיים וחוויתיים, כפי שמשתמע בהמשך המקראות, וצדדים אלו היו מפותחים יותר באשה מבאדם. וכך פותח הנחש בפנייתו המתוחכמת: אִף כִּי אָמַר אֱלֹהִים: "לֹא תֹאכְלוּ מִכָּל עֵץ הַגֶּן". בערמתו רקם הנחש מזימה מורכבת. הוא ידע שדבריו לאשה: "האמנם אלוקים אסור עליכם לאכול מכל פרות הגן", אינם נכונים, אך הם דורשים תגובה כלשהי, ותגובה זו היא שתאפשר את המשך השיחה אתו.

ב וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶל הַנַּחֲשׁ: מִפְּרִי עֵץ הַגֶּן נֹאכַל, אֲלוֹקִים לֹא אֲסוּר עֲלֵינוּ אֶת אֲכִילַת פְּרוֹת עֵצֵי הַגֶּן, אֲךָ 11 וּמִפְּרִי הָעֵץ אֲשֶׁר בְּתוֹךְ, בְּמִרְכֵּז הַגֶּן, אָמַר אֱלֹהִים "לֹא תֹאכְלוּ מִמֶּנּוּ וְלֹא תִגְעוּ בוֹ פֶּן תָּמָתוּן". זהו עץ מסוכן. ממנו אסור לנו לאכול, ובו אסור לנו לנגוע, כי שריו בו מוות. ד וַיֹּאמֶר הַנַּחֲשׁ אֶל הָאִשָּׁה: לֹא מוֹת תָּמָתוּן. אֵינְכֶם צְרִיכִים לַחֲשׂוֹשׁ לַמוֹת. עַץ הַדַּעַת טוֹב וְרַע אֵינוֹ מֵמִית. כַּאֲמוּר, הָאָדָם הִיָּה אַחֲרוֹן הַבְּרֹאִים, וְעַל כֵּן נִיסִיּוֹן חִיֵּיהֶם שֶׁל הַיְצוּרִים כּוֹלֵם הִיָּה עֵשִׂיר מִשְׁלוֹ. כִּךְ יִכּוֹל הִיָּה הַנַּחֲשׁ לְהַתְּבַטֵּא בְּבִיטְחוֹן וּלְפָנוֹת אֶל הָאִשָּׁה כְּבַר-סַמְכָא. הַנַּחֲשׁ חֲשָׁף, כְּבִיכּוֹל, אֶת מְנִיעֵי הָאִיסוּר הָאֲלוֹקִים: 12 כִּי יִדַע אֱלֹהִים כִּי בְיוֹם אֲכַלְכֶם מִמֶּנּוּ וְנִפְקָחוּ עֵינֵיכֶם, וְהִייתֶם כְּאֱלֹהִים יֹדְעֵי טוֹב וָרָע.

אסור בכבלים. מאחר שרק אדם וחיה משוחררים מכבלים אלו, הוא פנה אליהם. לחלופין, אולי הנחש היה ערום, מפני שפגש בעץ הדעת טוב ורע במקרה ואכל ממנו, שהרי הוא לא הוזהר עליו. (ראו חזקוני).

דעת טוב ורע כמה שאלות מהותיות עומדות בשורשו של סיפור זה: האם העץ אכן גורם לדעת טוב ורע? ואם אמנם כך הוא, מדוע הקדוש ברוך הוא אוסר על האדם לטעום מפרי העץ המשפיע דעת? האם הוא רוצה למנוע דעת מן האדם ולבלום את התפתחותו? רבים פירשו שהדעת שמביאה האכילה מן העץ, אינה אינטליגנציה או חכמה אלא דעת הרע. ראוי להזכיר, שהעץ אינו מכונה בסיפור עץ הדעת סתם, משום שאין מדובר כאן בדעת ניטרלית, דוגמת מתמטיקה, אלא הוא קרוי באופן עקבי

כוחות של רוע מוחלט (פרקי דרבי אליעזר יב). אכן, גם אם תולים רוע זה בשטן, עדיין קשה להלום את פשר קיומו של הרוע המוחלט הזה בעולם. שאלת מניעיו של הנחש נותרת ללא הכרעה גמורה. (ראו זוהר ח"א להב).

הנחש רצה ברוע, כלומר בהפרתם של חוקי המציאות, אך כנראה הוא עצמו לא היה מסוגל לאכול מפרי עץ הדעת טוב ורע, שכן כשאר היצורים, הוא

מניעיו של הנחש התורה אינה מספרת מה הניע את הנחש להסית. ייתכן שהנחש היה מעוניין להגיע לדרגה גבוהה יותר בהיררכיה של גן העדן, ולהפוך לראשון בין יצורי הגן. (ראו בראשית רבה כ,ה).

אפשרות אחרת – מאחורי הסתת הנחש לא עמדה תכלית כלשהי; הנחש היה התגלמות הרע כשלעצמו. המדרש מצייר במלותיו את השטן כרוכב על גבי הנחש, כלומר הנחש מתואר ככלי שרת בידי

טוֹב הָעֵץ לְמֵאֲכָל וְכִי תֹאֲדָה הוּא לְעֵינַיִם וְנַחְמֵד
הָעֵץ לְהִשְׁכִּיל וְתִקַּח מִפְּרִיו וְתֹאכַל וְתִתֶּן גַּם-
לְאִשָּׁה עִמָּה וַיֹּאכַל: וְתִפְקַחְנָה עֵינֵי שְׁנֵיהֶם וַיֵּדְעוּ¹

"יִדְעוּ טוֹב וְרָע" (סב) וְתִתֶּן גַּם לְאִשָּׁה. ¹ וְתִפְקַחְנָה וְגו'. לְעֵינֵי הַחֲכָמָה דָּרָךְ
שֶׁלֹּא תִמְנֹת הִיא וְיִחְיֶה הוּא וְיִשָּׂא חֲחֻקָּתָ: הַפְּתוּב וְלֹא לְעֵינֵי רַחֲמֵי מַמְשָׁ, וְסוּף
גַּם. לְרִבּוֹת פְּהֻמָּה וְחֵיָה: הַמְּקַרָּח מוֹכִיחַ: "וַיֵּדְעוּ פִי עֵרְוָתָם הֵם" -

אלוקים אינו רוצה שתאכלו, לא מפני הסכנה הטמונה בעץ, אלא משום שאכילת פריו תעלה אתכם למעלה גבוהה יותר. הוא רוצה למנוע מכם לדעת טוב ורע כמותו.

ו וְתֹרָא הָאִשָּׁה, בכך התחילה האשה להיכנע לפיתוי, וכאן נעוצה ראשיתו של החטא. שורש החטא קדם להמריית הצו. הוא היה טמון בעצם הנכונות להביא בחשבון את האפשרות שלא לציית לצו. נכונות זו לא צצה באשה מאליה, והיא התעוררה בעקבות דברי הנחש, שהציג בפניה את האפשרות לעשות דבר בניגוד לדברי ה'. ייתכן שעוד לפני ששמעה את דברי הנחש, העץ הטיל עליה אימה, ושמה נמנעה מלהביט בו או להתבונן על טיב פריו ועל השפעתו. ועתה ראתה פִּי טוֹב הָעֵץ לְמֵאֲכָל, העץ טוב כשאר העצים, וְכִי תֹאֲדָה הוּא לְעֵינַיִם, הוא נראה גם יפה וגם טעים, וְנַחְמֵד הָעֵץ לְהִשְׁכִּיל. דבר מה בעץ הזה מעניין, מפתה, ומושך את הלב להתקרב אליו ולהבין אותו. ואז - וְתִקַּח מִפְּרִיו וְתֹאכַל, וְתִתֶּן גַּם לְאִשָּׁה עִמָּה. כאשה טובה, האוהבת את בעלה, חלקה אתו מיד את התגלית הגדולה שנחשפה אליה - וַיֹּאכַל.

ז וְתִפְקַחְנָה עֵינֵי שְׁנֵיהֶם וַיֵּדְעוּ פִּי עֵרְוָתָם הֵם. במובן העובדתי הפשוט, ברור שגם לפני כן ידעו האדם ואשתו שהם נטולי בגדים. הדבר נזכר - כתיאור עובדתי - בסוף הפרק הקודם. בראשונה לא התביישו במערומיהם, כשם שאנשים אינם מתביישים להראות את אפם

הרחבות | (בראשית רבה כא, ז). ואולם כיוון שהם לא עמדו בציונים אפילו שעה אחת, ואכלו ממנו קודם הזמן הראוי, השינוי שחוללה בהם אכילת הפרי, הזיק להם.

טוֹב הָעֵץ לְמֵאֲכָל מִי שֶׁנִּשְׁמַשׁ אֶל הָרַע מִנִּיחַ כִּי קִימִים גַּם דְּבָרִים שְׂאִינִם נִעְנִיִם לְהַגְדֵּרָה הַנּוֹקְשָׁה שֶׁל הַטוֹב הַמוֹסְרִי, שֶׁאִף הֵם טוֹבִים: טוֹב יָפֵה, טוֹב עֵרֵב, טוֹב שֶׁהוּא מְכַשֵּׁר יַעִיל לְתַכְלִית אַחֲרָת. כְּשֶׁהָאִשָּׁה מְגַלֶּה פִּי טוֹב הָעֵץ לְמֵאֲכָל, הִיא מִנְתַּקֶּת בֵּין עֵרֵב הַטוֹב הַשּׁוֹנֵיִם. קוֹדֵם לְכֵן הָיוּ עֵרֵב הַנְּאָה, הַמוֹעִיל, הָעֵרֵב וְהָרָאוּי מְאוּחָדִים, וְעֵתָה מוֹפִיעַ לְפִתְעָ דָּבָר, שְׂאוּלִי אִינוּ טוֹב מוֹסְרִי, מִפְּנֵי שֶׁהִבְחִירָה בּוֹ כְּרוּכָה בְּהַמְרִיית פִּי ה', אֲךָ הוּא מְכִיל אֶת כָּל שְׂאֵר יִסּוּדוֹת הַטוֹב - וּבֵיתָר שְׂאֵת. (ראו ספורנו בראשית ב, ט; מנחה בלולה על אתר).

דרבנו הקדוש, בבא דשלושה טז). אמנם דברי הנחש הם הסתה, אך הם אינם שקר. הנחש פיתה את האשה בהיוודעות למרחב שלם של ידיעה, שאינו שלילי בלבד. ה' לא רצה להעמיד את בני האדם בניסיונותיו של מרחב זה, לפחות לא בשלב זה. החינוך האנושי באשר הוא מבקש למנוע מן הילד חשיפה לדברים אמתיים, כאשר הוא עדיין אינו מסוגל להכילם ולהתייחס אליהם. אין בכך משום רמאות כלפיו. המחנך ממתין לשלב שבו הילד יהיה מסוגל לדעת את הרע, בלא שייגרר אחריו ויושפע ממנו. הוא יחשוף בפניו את הרע, רק כאשר הילד יבשיל להתמודדות הראויה אתו. רעיון דומה לכך עולה מדבריהם של חכמינו, שיייתכן שבסוף היום השישי היה ה' מרשה לאדם ולחזה לאכול מפרי עץ הדעת טוב ורע

האכילה מפרי עץ הדעת טוב ורע נאסרה, משום שהאדם אינו יכול לדעת טוב ורע מבלי להיבדל מן הרע. הידיעה האנושית - בשונה מזו של המלאכים - אינה מסוגלת להיות אובייקטיבית לחלוטין. מעצם טבעה היא מכילה הטיה ומעורבות רגשית. (הפועל 'לדעת' יכול לכלול מוטיב אמוציונלי. ראו להלן ד, א: וְהָאָדָם יָדַע אֶת חֲוָה אִשְׁתּוֹ וַתִּהְיֶה וַתֵּלֶךְ. ראו עוד רבנו בחיי ואברבנאל על אתר; שמות ב, כה). ייתכן שהאדם היודע טוב ורע הופך להיות גם כאלוקים. ואולם במצב זה הוא יהיה גם שונה בתכלית מאלוקים, משום שעצם ידיעתו כרוכה במעורבותו במושאי הידיעה. בניגוד לאלוקים, האדם אינו יכול להביט עליהם ממש מן החוץ. חכמים אמרו שהנחש הוא אחד משלושה שנזכרו בתורה, שאמרו רק אמת (פירקא

הרחבות | עץ הדעת טוב ורע. ואכן, בסיפור זה טמונה תמציתה של שאלת הרע. הרע אפשרי, אך אינו הכרחי. עשייתו מושתתת, בין היתר, על חופש הבחירה ועל יכולת ההכרעה האנושית. ברע כרוך עיוות, אך עיוות זה אינו רחוק מעצם מהותה של היצירתיות האנושית, שכן היצירה האנושית נובעת מתפיסת הדברים שלא כפי שהם. החירות להתבונן מחדש יכולה להוליד פתיחות למגוון אפשרויות, ליצירה ולהרכבים חדשים. במובן זה, ידיעת הטוב והרע אינה בהכרח הכרתן של תהומות הרע, אלא ההכרה בכך שדברים אינם חייבים להתנהל בצורה הנכונה, הישרה והראויה, ושאפשר להוליכם באופן אחר. מדוע? דווקא; מפני שכך מתחשק לי; מפני שזה מעניין; מפני שזה יפה - כל אלה הם ביטויי הרע.

או את עיניהם. בדומה לבעלי החיים, כל חלקי הגוף היו שווים בעיניהם. האכילה מפרי עץ הדעת טוב ורע הכניסה גורם חדש לתודעתם – הפיצול בין הערכים השונים הכלולים במושג טוב: המוסרי, המהנה, האסתטי והשימושי. לא עצם המעשה המיני התחדש להם עתה, שכן כפי הנראה הם הכירו תחום זה גם קודם לכן. אלא שקודם לכן עסקו בו כבעלי החיים, בתמימות מוחלטת וללא פיצול. לאחר שאכלו מפרי עץ הדעת טוב ורע, חדרה לעולמם המודעות למאפיין ייחודי של המיניות האנושית – היצר שאין לו גבולות פנימיים, שאינו מוגדר על ידי ערכים אובייקטיביים. בניגוד ליצרם של רוב היצורים, המשמש כחלק מכורח ביולוגי, והמוגבל על ידי צורך ושובע אובייקטיביים, הם פגשו ביצר התלוי ברציה. הם התוודעו אל יכולתם לעשות או להימנע, ותהום נפערה בפניהם. לכן – ויתפרו עלה תאנה ויעשו להם חגרת. כיוון שאין עירומם ניטרלי, אלא הוא מגרה ומפתה, אין להציגו ברבים, והם הזדרזו לכסותו.

קשה להעריך את חומרת חטאו של אדם הראשון, שהפר את המצווה היחידה שהוטלה עליו. מכאן ואילך יתפתח החטא האנושי ויורד אל תהומות, שאדם הראשון אולי הציץ בהן ונרתע. ייתכן שאדם וחווה הפכו נבוכים, אולי מבולבלים ושיכורים מפרות עץ הדעת טוב ורע.³³ וישמעו את קול ה' אלהים, כאילו היה הקול מתהלך בגן לרוח היום. הם חשו בנוכחותו של הקדוש ברוך הוא באופן גלוי בגן עדן. ויתחבא האדם ואשתו מפני ה' אלהים בתוך עץ הגן. קודם החטא דמו לילד קטן, העושה רק מה שהוא אמור לעשות ואינו בוש במעשיו. כאן, לראשונה, הרגישו שעשו מעשה שאינו נכון. לראשונה התוודעו אל הבושה והסתתרו. ויקרא ה' אלהים אל האדם ויאמר לו: איכה? שאלה זו לא נועדה לגלות מידע, כמובן. זוהי קריאה: "היכן אתה נמצא? התייצב!"

והאדם התנצל ויאמר: את קלך שמעתי בגן ואירא, כי עירם אנכי, ואתחבא. אינני עומד בגלוי, מפני שאני נבוך ומבויש. התחבאתי כדי שלא להיראות במערומי.

ויאמר: מי הגיד לך מאין לך לדעת מה פשת? הלוא היית עירום אף קודם, ולא התביישת. ברור שאלוקים אינו

כי עירמם הם ויתפרו עלה תאנה ויעשו להם חגרת:
 וישמעו את קול יהוה אלהים מתהלך בגן לרוח
 היום ויתחבא האדם ואשתו מפני יהוה אלהים בתוך
 עץ הגן: ויקרא יהוה אלהים אל האדם ויאמר לו
 איכה: ויאמר את קלך שמעתי בגן ואירא כי עירם
 אנכי ואתחבא: ויאמר מי הגיד לך כי עירם אתה

חפנו. ומשמעו, שמענו חת קול הקדוש
 פרוך הוא שהיה מתהלך בגן: לרוח
 היום. לחותו רוח שהשמע פחה משם,
 וזו היא מערבית, שלפנות ערב חמה
 פמערב, והם סרחו פעשירית:

איכה. יודע היה היכן הוא, חלף
 לפנס עמו בדברים, שלא יהא נבדל
 להשיב חס יענישהו פתחום. וכן פקון
 חמר לו: "חי הכל חסיד" (להלן ד טו, וכן
 גבלעם: "מי האנשים החלה עמך" (ממדבר
 כ ט), לפנס עמקה בדברים, וכן פחוקיהו
 פשלוחי חויל מדודך:

מי הגיד לך מאין לך לדעת מה פשת?
 יש פעומד ערם? המן העץ. פתמיה:

הן הסומא יודע פשהו ערם: וידעו
 כי עירמם הם. מנעה חחת היתה פקדס
 ונתערטלו הימנה: עלה תאנה. הוא
 הען שחכלו ממנו, פדבר שנתקלקלו בו
 נתקנו, חבל שחר הענים מנעום מלפל
 עליהם. ומפני מה לא נתפרקס הען?
 שחין הקדוש פרוך הוא חפן להונת
 פדיה, שלא יכלימוהו ויאמר: זהו שלקה
 העולם על ידו. מדדש דפי תנחומא (יירח
 יד):

וישמעו. יש מדדשי חגדה דפס, וכבר
 סדרום דפוחינו על מכונס פברחשית
 דפה ובשחר מדקשות, וחיני לא פחתי
 חלף לפשוטו של מקרח ולחגדה
 המנשבת דברי המקרח דבר דבור על

מתייחס כאן לעירום הפיסי, שהרי בכך אפילו חיה קטנה יכולה להבחין. **הַמֶּן הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לִבְלֹתִי אֶכְלֵ מִמֶּנּוּ אֶכְלֹתָּ!** אף זו שאלה רטורית, הבוחנת כיצד האדם ישיב.

יב וַיֹּאמֶר הָאָדָם. חרף כל מה שלמד על טוב ורע, האדם עדיין לא למד לשקר. לכן אין בתשובתו סילוף של המציאות. עם זאת, הוא אינו עונה תשובה ישירה. כיוון שכבר הפנים את תחכומו של הנחש, אין הוא עונה בפשטות: "כן", או "חטאתי, עשיתי זאת", אלא: **הָאִשָּׁה אֲשֶׁר נָתַתָּה עִמָּדִי, הִיא נָתַנָּה לִי מִן הָעֵץ וְאֶכְלָה.** אתה בראת לי אשה, והיא נתנה לי. כשהאדם מכנה את אשתו: **הָאִשָּׁה אֲשֶׁר נָתַתָּה עִמָּדִי,** הוא מתנער מאחריות ומנסה להטיל את האשמה עליה, מצד אחד, ועל ה', מצד שני.³⁴

יג וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהִים לְאִשָּׁה: **מַה זֹאת עָשִׂיתָ!** מדוע אכלת, ומדוע נתת לו לאכול? **וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה:** **הַנְּחָשׁ הִשְׁיֵאֲנִי,** פיתה והסית אותי, **וְאֶכְלָה.** גם היא התנצלה, והתנצלותה קרובה לאמת. היא אומרת: לא היה עולה בדעתי לעשות את הדבר; מישהו אחר (ואין היא מאשימה את הקדוש ברוך הוא) – הנחש – הוא ששכנע אותי בדרכיו המתוחכמות לאכול מן הפרי.

יד וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהִים אֶל הַנְּחָשׁ. ה' לא שאל את הנחש מדוע עשה את שעשה, משום שלנחש, בניגוד לאדם ולאשתו, לא היתה הצדקה. הנחש פעל מתוך רשעות עמוקה שמגמתה לבקוע את תהומות הרע, או מתוך שעשוע. גם אם הוא לא זמם להביא לאותה תמורה עצומה שחוללו לבסוף דבריו בסדרי העולם, וליציאה מהוויית גן העדן, דברי הנחש נבעו לפחות מן המחשבה הזדונית המציעה: "אולי נעשה דווקא ההיפך". ולכן התקלל: **כִּי, כִּיוּן שֶׁעָשִׂיתָ זֹאת, אָרוּר, מִחוֹסֵר טוֹבָה אַתָּה מִכָּל הַבְּהֵמָה וּמִכָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה.** על גֶּחֱזֶנֶךָ תֵּלֵךְ, מכאן שקודם לכן הלך הנחש על רגליים, **וְעָפָר תֹּאכַל כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ.** ^{טו} ועונש נוסף – **וַאֲיִבָּה אִשִּׁית בֵּינְךָ וּבֵין הָאִשָּׁה,** **וּבֵין זָרְעֶךָ וּבֵין זָרְעָהּ.** אם רצית בקשר עם האשה – מאיזו סיבה שתהיה – לא תצליח בכך. מעתה תשרור שנאה בלתי רציונלית בינך ובין האשה – בין זרע האדם לזרע הנחש, והיא תתבטא בכך שהוא **יִשׁוּפֵךְ רֹאשׁ, וְאַתָּה תִּשׁוּפְנֶנּוּ עֵקֶב.** האדם ידרוס אותך בראשך, ואילו אתה תתקיפו בעקבו.

הַמֶּן הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לִבְלֹתִי אֶכְלֵ מִמֶּנּוּ אֶכְלֹתָּ:
יב וַיֹּאמֶר הָאָדָם הָאִשָּׁה אֲשֶׁר נָתַתָּה עִמָּדִי הִיא נָתַנָּה
לִי מִן הָעֵץ וְאֶכְלָה: **יג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים לְאִשָּׁה**
מַה זֹאת עָשִׂיתָ וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הַנְּחָשׁ הִשְׁיֵאֲנִי
וְאֶכְלָה: **יד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים וְאֶל הַנְּחָשׁ כִּי עָשִׂיתָ**
זֹאת אָרוּר אַתָּה מִכָּל הַבְּהֵמָה וּמִכָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה
עַל גֶּחֱזֶנֶךָ תֵּלֵךְ וְעָפָר תֹּאכַל כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ: **יז וַאֲיִבָּה**
אִשִּׁית בֵּינְךָ וּבֵין הָאִשָּׁה וּבֵין זָרְעֶךָ וּבֵין זָרְעָהּ הִיא
יִשׁוּפֵךְ רֹאשׁ וְאַתָּה תִּשׁוּפְנֶנּוּ עֵקֶב: **אֶל-**

^{יב} אֲשֶׁר נָתַתָּה עִמָּדִי. כִּי כָּן פֶּסֶר פְּטוּבָה:

^{יז} וַאֲיִבָּה אִשִּׁית. חֲתָה לֹא נִתְפַּנֶּתָ חָלָל שְׂמִינֹת חֶדֶם, שְׂחִיכָל הַיָּחַ תִּחְלָה וְתִשָּׂח חֵת חוּהָ, וְלֹא בָּחַת לְדַבֵּר חָל חוּהָ תִחְלָה חָלָל לְפִי שֶׁהַנָּשִׁים קָלוֹת לְהִתְפַּתּוֹת וְיִזְדַּעוֹת לְפִתּוֹת בְּעֵלְיָהוּן, לְפִיכֶךָ "וַאֲיִבָּה חֲשִׁית": יִשׁוּפֵךְ וְכִתְתָּהּ, כְּמוֹ: "וַחֲפַת חֲתָן" (דברים ט, כז), וְתִקְדַּמּוּ: לֹא יֵחָ לָךְ קוּמָה, וְתִשְׁכַּנּוּ בְּעֵקֶב וְיָח מִשָּׁם תִּמְיִתְנֶנּוּ. וְלִשׁוֹן 'תִּשׁוּפְנֶנּוּ' כְּמוֹ: 'נִשֵּׁף בָּהֶם' (ישעיה מ, כד), כִּשְׁהַנְּחָשׁ בָּרָ לְנִשֵּׁף הַיָּח (נִשֵּׁף כְּמוֹן שְׂרִיקָה, וְלִפִּי שֶׁהַלָּשׁוֹן נוֹפֵל עַל הַלָּשׁוֹן פְּתַח לָשׁוֹן נִשִּׁיפָה בְּשִׁנָּהּ:

^{יג} הַשְׁיֵאֲנִי. הַטְּעַנְנִי, כְּמוֹ: "חָל יִשִּׂיחַ חֲתָכֶם חֲזָקִיחוּ" (דברי הימים ב' לב, טו).

^{יד} כִּי עָשִׂיתָ זֹאת. מִכָּאֵן שֶׁאֵין מְהַפְּכִים בְּזִכְרוֹתָן שֶׁל מִסִּית, שְׂחִלּוֹ שְׂחִלּוֹ: לְמַה עָשִׂיתָ זֹאת? הִיָּה לוֹ לְהַשִּׁיב: דְּבָרֵי הַקֶּבֶד וְדְבָרֵי הַתְּלַמִּיד, דְּבָרֵי מִי שֶׁמְנַעֵן: מִכָּל הַבְּהֵמָה וּמִכָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה. חֵם מְבַהֵמָה נִתְקַלָּל, מִחִיָּה לֹא כָּל שָׂפָן? הַעֲמִידוּ רְפוּתֵינוּ מִדְּרֹשׁ זֶה בְּמַסְכַּת בְּכוֹרוֹת (דף ח ע"א) לְלַמֵּד שְׂמִינֵי עֲבוּדוֹ שֶׁל נָחֹשׁ שְׂבַע שָׁנִים: עַל גֶּחֱזֶנֶךָ חֵלֶךְ. קוֹלֵס הָיָה לוֹ וְנִקְנַע:

הָאִשָּׁה אָמַר הֲרַבָּה אֲרַבָּה עֲצָבוֹנָךְ וְהֲרַנְךָ בְּעֶצֶב
 תִּלְדֵי בָנִים וְאֶל-אִישְׁךָ תִּשְׁוֹקֶתְךָ וְהוּא יִמְשָׁל-
 בָּךְ: וְלָאָדָם אָמַר כִּי שָׁמַעְתָּ לְקוֹל אִשְׁתְּךָ
 וְתֹאכַל מִן-הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לֵאמֹר לֹא תֹאכַל
 מִמֶּנּוּ אֲרוּרָה הָאָדָמָה בְּעִבּוּרְךָ בְּעֶצְבוֹן תֹּאכְלֶנָּה כֹּל
 יְמֵי חַיֶּיךָ: וְקוֹץ וְדַרְדַּר תַּצְמִיחַ לָךְ וְאָכַלְתָּ אֶת-עֵשֶׂב
 הַשָּׂדֶה: בְּזַעַת אֶפְיֶיךָ תֹאכַל לֶחֶם עַד שׁוֹבֶבְךָ אֶל-
 הָאָדָמָה כִּי מִמֶּנָּה לָקַחְתָּ כִּי-עֶפְרָא אֶתָּה וְאֶל-עֶפְרָא

טו עֲצָבוֹנָךְ. זה צער גדול בָּנִים: וְהֲרַנְךָ. זה צער העבור: בְּעֶצֶב תִּלְדֵי בָנִים. זה צער הִלָּדָה: וְאֶל אִישְׁךָ תִּשְׁוֹקֶתְךָ. לתשמיש, וְחָץ עַל פִּי כִּן חֵין לָךְ מַעַח לְתַבְּעוֹ פִּיָּה חָלָץ "הוּא יִמְשָׁל בָּךְ", הַכֹּל מִמֶּנּוּ וְלֹא מִמֶּנּוּ: תִּשְׁוֹקֶתְךָ. תִּחְוֶתְךָ, כְּמוֹ: "וְנִפְשׁוֹ שׁוֹקֶתָה" (שעיה כג, ח).

כַּשְׁתַּזְרַעְנָה מִיַּי זָרְעִים תַּצְמִיחַ קוֹץ וְדַרְדַּר, קוֹנֵס וְעַבְדִּיּוֹת, וְהוּן נִחְלָקִין עַל יְדֵי תַקוּן: וְאָכַלְתָּ אֶת עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה, וּמֵה קִלְלָה הִיא זֹ? וְהִלָּץ בְּכַרְכָּה נִאֲמַר לוֹ: "הִנֵּה נִתְּנִי לָכֶם חָת כָּל עֵשֶׂב זָרַע זָרַע" וְגו' (עלל ח כט)? חָלָץ מֵה חֲמוֹר כִּיִּן בְּרֹאשׁ הָעֵנָן: "חֲרוּרָה הָאָדָמָה בְּעִבּוּרְךָ בְּעֶצְבוֹן תִּחְלֶנָּה", וְחֲחֵר הָעֵנָן: "וְקוֹץ וְדַרְדַּר תַּצְמִיחַ לָךְ", כַּשְׁתַּזְרַעְנָה קִטְנִית חוֹ וְיִקְרָת גֵּהָ, הִיא תַצְמִיחַ לָךְ קוֹעִים וְדַרְדְּרִים וְשֹׁחַר עֵשֶׂבִי שָׂדֶה, וְעַל כִּדְחָךְ תִּחְלָס:

טז בְּזַעַת אֶפְיֶיךָ. לְחֲחֵר שְׁתַּטְרַח כִּן הַקְּבָה:

יז אֲרוּרָה הָאָדָמָה בְּעִבּוּרְךָ. מַעֲלָה לָךְ דְּבָרִים חֲרוּרִים, כְּגוֹן זְבוּבִים וּפְרַעוֹשִׁים וְנִמְלִים. מְשָׁל לְיוֹנָח לְתַבְּעוֹת קָעָה וְהַפְּרִיּוֹת מְקַלְלוֹת שְׂדִים שִׁנְק מִהֶם:

יח וְקוֹץ וְדַרְדַּר תַּצְמִיחַ לָךְ. הָחֵץ, הָחֵץ,

טו אֶל הָאִשָּׁה אָמַר. הַקְּלָלוֹת הַמוֹטְלוֹת עַל הָאִשָּׁה הֵן קְלָלוֹת הַמְּבַחֲחוֹנוֹת אֶת הַנִּקְבָּה הָאֲנוּשִׁית מִכֹּל עוֹלָם הַחַי: הֲרַבָּה אֲרַבָּה עֲצָבוֹנָךְ. חֵיךְ יִהְיוּ חַיִּי צַעַר רַב. יֵשׁ הַמְּפַרְשִׁים אֶת הַמְּלָה עֲצָבוֹנָךְ כַּמְּחֹזֵר הַוּוֹסֵת,³⁵ שְׂאִינוּ קִיִּים אֲצֵל רוֹב בְּעֵלֵי הַחַיִּים. הוּא אִינוּ נֵעִים וְלַעֲתִים גַּם מִכְּאִיב. וְהֲרַנְךָ, גַּם הַהִירִיוֹן הָאֲנוּשִׁי לֹא יִהְיֶה פְּשוֹט וְטַבְּעִי כְּמוֹ זֶה שֶׁל יְצוּרִים אַחֲרֵים. חֵלֶק מִהַקּוֹשִׁי נּוֹבַע מִן הַתּוֹדָעָה הָאֲנוּשִׁית, וְחֵלֶקוֹ - מִן הַפִּיִּסְיוֹלוֹגִיָּה הָאֲנוּשִׁית. בְּעֶצֶב תִּלְדֵי בָנִים. כִּךְ גַּם הַלִּידָה הָאֲנוּשִׁית. יֵתֵר עַל-כֵּן, וְאֶל אִישְׁךָ תִּשְׁוֹקֶתְךָ, כִּיוּן שְׂאֵת יִזְמַת, פִּיתִית וּבִיקְשֵׁת לִיצוּר מְצִיאוֹת חֲדָשָׁה, מַעֲתָה אֶת תִּשְׁתּוֹקֵי אֵל אִישְׁךָ. מַצֵּב זֶה כְּשֶׁלְּעַצְמוֹ אִינוּ שְׁלִילִי, אֲבֵל יֵשׁ בּוֹ פְּסִיבִיוֹת. וְהוּא יִמְשָׁל בָּךְ. נִרְאֶה כִּי אֵין מְדוּבָר כֹּאן בַּמְּבַנָּה הַחֲבֵרֵתִי, אֲלֵא בַּמְּבַנָּה הַמִּינִי.³⁶ הָאִשָּׁה הַתְּקַלְלָה בְּכִךְ שֶׁמִּכָּאן וְאֵילֶךְ חֲדָלִים הָאִישׁ וְהָאִשָּׁה לְהִיוֹת בְּנֵי זוּג שׁוּוִים. הָאִשָּׁה שְׂרַצְתָּה לְדַעַת מַהוּ רַע - נַעֲנַשֵׁת שְׂתַחֲוֹשׁ בְּרַע; הָאִשָּׁה שְׂרַצְתָּה לְהוֹלִיד וְלְהוֹבִיל - נַעֲנַשֵׁת שֶׁמִּכָּאן וְאֵילֶךְ תּוֹבֵל וְתִשְׁלַט.

יז וְלָאָדָם אָמַר: כִּי שָׁמַעְתָּ לְקוֹל אִשְׁתְּךָ, וְתֹאכַל מִן הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לֵאמֹר "לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ", עִבּוּרֶךְ הָאִיסוּר חֲמוֹר יוֹתֵר, מִכִּיוּן שֶׁשִּׁמַּעַת בְּקוֹל אִשְׁתְּךָ אֵף עַל פִּי שֶׁשִּׁמַּעַת אֶת הָאִיסוּר בַּמְּפּוֹרֵשׁ מִמֶּנִּי - אֲרוּרָה הָאָדָמָה בְּעִבּוּרְךָ. לֹא עוֹד אָדָמָה כַּאֲדַמְתוֹ הַפּוֹרִיָּה שֶׁל גֵן עֵדֶן, שֶׁנִּתְּנָה פְּרוּתִיהָ לְלֵא עֵמֶל, שֶׁעֲלִיהָ הֵייתָ צָרִיךְ רַק לְתַת דַּעַתְךָ וְלְהַשְׁגִּיחַ שֶׁלֹּא תִתְקַלֵּק. מַעֲתָה וְהִלָּאָה יִשְׁתַּנּוּ הַיַּחְסִים בֵּינְךָ לְבֵין הָאָדָמָה - בְּעֶצְבוֹן, בְּסַבֵּל וּבַעֲמַל תֹּאכְלֶנָּה, תֹּאכַל מִמֶּנָּה, אוֹ: תֹּאכַל אֶת תְּבוֹאֲתָה כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ, כֹּל חַיִּיהָ שֶׁל הָאֲנוּשׁוֹת. יח וְקוֹץ וְדַרְדַּר תַּצְמִיחַ לָךְ, בְּנִיגוּד לְהוֹוִיית גֵן עֵדֶן, אִם תִּחְכֶּה לְמַה שֶׁהָאָדָמָה תַצְמִיחַ בְּאוֹפֵן סְפוֹנְטָנִי - לֹא יִהְיוּ אֵלֶּה צְמַחִים הַרְאוּיִים לְאֲכִילָה. וְאָכַלְתָּ אֶת עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה. בְּסוֹפּוֹ שֶׁל דְּבַר כִּדִּי שֶׁהַעֲשִׂבִים יוֹתַקְנוּ לְמֵאֲכֹלְךָ, תַצְטוּרֶךְ לְעֵמּוֹל עַל גִּידוּלָם. מִכָּאן וְלְהַבֵּא לֹא תוֹכֵל לְאֲכוֹל אֶת כֹּל פְּרוּת הָאָדָמָה כִּפִּי שֶׁהֵם.³⁷ יט עַל מִנֵּת לְאֲכֹלֶם תִּידְרַשׁ לְטְרוּחַ - בְּזַעַת אֶפְיֶיךָ תֹאכַל לֶחֶם. עַד כִּה חַיִּיתָ בְּעוֹלָם שְׁבוּ הַכּוֹל הִיָּה מוֹכֵן לְפָנֶיךָ. מִכָּאן וְאֵילֶךְ עֲלֶיךָ לְהַפִּיק אֶת מְזוֹנוֹתֶיךָ בְּמֵאֵמֶץ. עַד שׁוֹבֶבְךָ אֶל הָאָדָמָה כִּי מִמֶּנָּה לָקַחְתָּ, בְּסוֹפּוֹ שֶׁל דְּבַר גַּם תְּמוֹת, כִּי עֶפְרָא אֶתָּה, וְאֶל עֶפְרָא תִשׁוּב.

הָאָדָם יִהְיֶה בֵן תְּמוֹתָה. הַיְדִיעָה שֶׁבְּמוֹקְדָם אוּ בְּמֵאוּחַר יִגִּיעוּ הַחַיִּים אֶל קֶצֶם, כִּפִּי שֶׁכְּתוּב: אֲדַעָה מֵה חֲדָל אֲנִי (תְּהִלִּים לט, ה), הִיא יְדִיעָה מְכוֹנֶנֶת וּמִשְׁמַעוֹתִית בִּיּוֹתֵר בְּתוֹדָעָה הָאֲנוּשִׁית וְאֵין כְּבוֹחַ הַתּוֹדָעָה הָאֲנוּשִׁית לְהַתְּעַלֵּם מִמֶּנָּה לְחִלוּטִין. אֵילוּ חֵי אָדָם לְנַצַּח, לֹא הִיָּתָה מִשְׁמַעוֹת שֶׁלְּמָה לְהַשְׁלִיכּוֹתֵיו שֶׁל הַחֲטָא בְּכֹלל, וְלַעֲמַל וְלִיגִיעָה שְׁבָהן נִתְקַלֵּל בְּפִרְט. (רֵאוּ שׁו"ת רַדב"ז, רַנז).

הַהִיוֹדְעוֹת אֶל הַמּוֹת הָאֵם הִיָּתָה אֲפִשְׁרוֹת שֶׁהָאָדָם יַחִיהָ לְנַצַּח? כִּבֵּר בִּיצִירְתוֹ הַרְשׁוּנָה מֵהוּוֹה הָאָדָם הָרֵאשׁוֹן מַעִין אֲנוּמִלִּיהָ שֶׁל הַמְצִיאוֹת. הַצִּירוֹף שֶׁל עֶפְרָא עִם נִשְׁמַת חַיִּים שֶׁהַפִּיחַ ה' אִינוּ קִיִּים בְּשֵׂאֵר יְצוּרֵי עוֹלָם. יִיתְכֵן אֲפּוֹא שֶׁהִיצוּר הַחֲרוּגִי הַזֶּה לֹא הִיָּה אֲמוֹר לְמוֹת, וְשִׁרְק לְאַחַר הַחֲטָא נִכְנַס הָאָדָם אֶל סִדֵּר הָעוֹלָמוֹת הַרְגִילִי; וּמִכִּיוּן שֶׁכֹּל הַחַיִּים בְּעוֹלָם נּוֹצְרִים וּמִתְכַלִּים, מִכָּאן וְאֵילֶךְ גַּם

הַרְחַבּוֹת

תשוב: ויקרא האדם שם אשתו חוה כי הוא היתה
אם כל-חי: ויעש יהוה אלהים לאדם ולאשתו
פתנות עור וילבשם:

רביעי ג

ויאמר ו יהוה אלהים הן האדם היה כאחד ממנו
לדעת טוב ורע ועתה ו פן ישלח ידו ולקח גם מעץ
החיים ואכל וחי לעולם: וישלחו יהוה אלהים מגן
עדן לעבד את האדמה אשר לקח משם: ויגרש
את האדם וישכן מקדם לגן עדן את הפרדים
ואת להט החרב המתהפכת לשמר את דרך עץ

כ ויקרא האדם. חזר הפתוי לענינו
הראשון: ויקרא האדם שמו"ל (לעיל
כ, ו) ולא הפסיק חלף ללמדך שעל
ידי קריאת שמות נדונה לו חוה, כמו
שפתוי: "ולאדם לא מצא עור כנגדו"
(ס, סג) לפיכך "ויפל... תדמה" (ס, סד),
ועל ידי שפתוי: "ויהיו שניהם ערומים"
(ס, סה) שמך לו פקשת הנחש, להודיעך
שמתוך שרחה ערותה ורחה חותם
עסוקים פתשמיש נתחנה לה, ויח
עליהם פמחשבה וימקמה: חוה. נופל
על לשון 'חיה' שפחיה חת ולדוחיה,
פחשך תחמר: "מה הנה לאדם" (קהלת ב,
ג) בלשון 'יהוה':

כב היה כאחד ממנו. הכי הוא יחיד
פתחונם כמו שחני יחיד פעלונם, ומה
היא יחידותו? "לדעת טוב ורע, מה שאין
כן פהמה ויחיה: ועתה פן ישלח ידו וגו'.
ומשיחיה לעולם הכי הוא קרוב להטעות
הכריות חכריו ולומר חף הוא חלוה. ויש
מדרשי חגדה, חבל חין מישבין על פשוטו:

כד מקדם לגן עדן. ממזרחו של גן עדן
חזן לגן: את הפרדים. מלחכי חבלה,
וחרב מתהפכת ולה להט, לחים עליו
מלפנס עוד לגן. תקגוס 'להט' - "שגן",
והוא כמו "שלק שנגח" פסנהדרין (פב ע"ח)
ובלשון לע למ"א. ומדרשי חגדה יש וחי
חיני בך חלף לפשוטו:

כא פתנות עור. יש דברי חגדה חומרים:
חלקים כפחן מדרשין על עורן. ויש
חומרים: דבר הכח מן העור, כגון עמר

כ ויקרא האדם שם אשתו חוה, לפני שהאדם העלה בדעתו שיהיו על
פני האדמה אנשים נוספים, לא היה לו צורך לכנותה בשם. הוא היה
איש, והיא היתה אשה, ודי היה להם בזאת. עכשיו, לאחר ששמע
כי הם בני תמותה, והאשה תלד אנשים אחרים במקומם, הוא קרא
לה שם פרטי. פי היא היתה אם כל חי. חיבה ואהבה רבות משוקעות
בבחירתו בשם זה. אדם יכול היה להעניק לה שמות שונים - ואולי
לערב בהם גם תרעומת. למרות הכול, הוא קורא לה חוה, כלומר
יסוד החיים; הוא אומר לה, כביכול: "ממך יבואו החיים לעולם".

כא ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו פתנות עור וילבשם. ה' התחשב
בבושה ובתחושת האיום שחשו אדם וחוה בעקבות חטאם. הוא
ביקש לסייע להם במסלול חייהם החדש, והלביש אותם.

כב ויאמר ה' אלהים: הן האדם היה כאחד ממנו, כאחד מיצורי מרום,
משום שהוא מסוגל לדעת טוב ורע. עתה האדם התחיל לפעול לא רק
מתוך כורח טבעי או מתוך מה שראוי לעשות. הבחירה החופשית
של האדם שוב איננה תיאורטית בלבד, אלא בנויה גם על חישובים
ועל תכניות. ועתה, פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל, וחי לעולם.
עץ החיים הרי היה בתוך הגן זה מכבר, אלא שכנראה הוא לא משך
את תשומת לבם של אדם הראשון ושל חוה. שמא בניגוד לעץ הדעת
טוב ורע - שפריו היה מפואר וריחו נדף סביבו - עץ החיים היה
עץ פשוט, ופרותיו לא היו מרהיבים. אלא שעכשיו, עם ההיוודעות
הדרמטית של האדם אל המוות, האדם עלול לחפש דרכים להינצל
ממנו, ויש לחשוש ששום איסור שיוטל עליו ושום איום לא ימנעו
ממנו מלהשתמש באמצעי שיאפשר לו לחיות לעולם.³⁸

כג וישלחו יהוה אלהים מגן עדן לעבד את האדמה אשר לקח משם.
האדם חזר אל האדמה הפשוטה, שמחוץ לגן עדן. כד ואולם לא
היה זה שילוח אדיב - ויגרש את האדם, האדם הושלך החוצה.
וישכן מקדם לגן עדן, מצד מזרח של הגן, או: בקדמתו, בחזיתו,
ושמא הכניסה לגן עדן היתה בצד מזרח, כבמקדש. בפתח הגן הושיב
ה' את הפרדים, סוג מלאכים,³⁹ ואת להט החרב המתהפכת, חרב
שאינה חדלה לנוע לעולם, החוסמת את הדרך - לשמר את דרך
עץ החיים לפחות לפי שעה, עד אשר יחליט ה' להחזיר את האדם

הרחבות 'כתנות עור' באחת מדרשות חז"ל נאמר
שהכותנות הללו נעשו מעור הנחש
(פרקי דרבי אליעזר כ, מדרש תהלים
צב,ו). לפי המדרש נעשו הנחש, בין היתר,
בהשלת עורו (פרקי דרבי אליעזר יד). מן
העור שנפשט מהמחטיא הכין ה' בגדים
שיכסו על בושת חטאם של אדם
ואשתו.

הַחַיִּים: **וְהָאָדָם יָדַע אֶת־חַוָּה אִשְׁתּוֹ** ^א ד
וַתְּהַר וַתֵּלֶד אֶת־קַיִן וַתֹּאמֶר קָנִיתִי אִישׁ אֶת־יְהוָה:
וַתִּסְּף לִלְדֹת אֶת־אָחִיו אֶת־הָבֶל וַיְהִי־הֶבֶל רֹעֵה ^ב
צֹאן וְקַיִן הָיָה עֹבֵד אֲדָמָה: וַיְהִי מִקֵּץ יָמִים וַיָּבֵא ^ג
קַיִן מִפְּרֵי הָאֲדָמָה מִנְחָה לַיהוָה: וְהָבֶל הֵבִיא גַם־ ^ד

פרק ד

אָחִיו אֶת הָבֶל. שְׁלֶשָׁה 'אֶתְנִים' רַבּוּיִם
הֵם, מִלְּמַד שֶׁתַּחֲזוּמָה נִלְכְּדָה עִם קַיִן, וְעִם
הָבֶל נִלְכְּדוּ שְׁתֵּי־לֶכֶד נִחְמָר: "וַתִּסְּף":
רֹעֵה צֹאן. לְפִי שֶׁנִּתְקַלְלָה הָאֲדָמָה, פָּרַשׁ
לוֹ מַעֲבֹדָתָהּ:

ג מִפְּרֵי הָאֲדָמָה. מִן הַצִּיָּנוֹ, וְיֵשׁ חֲזָקָה
שֶׁאֲמַרְתָּ זֶדַע פֶּשַׁתְּן הָיָה:

א-ב וְהָאָדָם יָדַע. כִּכְר קִדְּם עֵנְנָן שֶׁל
מַעֲלָה, קִדְּם שֶׁחֲטָא וְנִטְרַד מִגַּן עֵדֶן, וְכֵן
הֶהָרִיז וְהִלְכָה, שֶׁאִם פָּתַח 'וַיִּדַע חָדָם'
נִשְׁמַע שֶׁלְּאַחַר שֶׁנִּטְרַד הָיָה לוֹ בְּנִים:
קַיִן. עַל שֶׁם "קָנִיתִי": אֶת ה'. עִם ה',
כִּשְׁפָרָח חֹזְתִי וְאֶת אִשִּׁי לְבָדוּ בְּרַחֲנֵי,
חֲבַל בְּזָה שְׁתֵּי־חֵנִי עִמּוֹ: אֶת קַיִן, אֶת

לגן עדן. מלאכים וכוחות הרתעה מפקיעים את הנצח מתחומו של האדם. האדם ידע כי לא יוכל לשוב עוד אל הגן, ולכן עליו לחפש את ייעודו במקום אחר.

קורות משפחת אדם וחווה

פרק ד

כאן מתחיל סיפור האדם ומשפחתו מחוץ לגן עדן. לאחר שגורשו פותחים אדם וחווה בחיים חדשים, על מורכבותם. משפחתם מתמודדת עם אחדות מבעיות היסוד של האנושות, שאחת מהן היא יחסי אחים. הסיפור נפתח בשני אחים שהיו שונים זה מזה. ייתכן שהיה ביניהם חיכוך כלשהו, אבל כל אחד מהם חי בדרכו ובעולמו. כאן ייפגשו העולמות, ופגישה זו תוליד תחרות ביניהם.

פרק ד א וְהָאָדָם יָדַע אֶת חַוָּה אִשְׁתּוֹ כבר בגן עדן. אולם מכיוון שהלידה התרחשה לאחר הגירוש, מובא כאן הסיפור כולו.⁴⁰ **וַתְּהַר וַתֵּלֶד אֶת קַיִן, וַתֹּאמֶר: קָנִיתִי, קִיבַלְתִּי, יֵשׁ לִי אִישׁ אֶת,** עם ה'. נוכח הלידה האנושית הראשונה התפעלה חווה: "ראו! אני יצרתי איש, ברייה חדשה שלא היתה בעולם, עם ה'. לבדי אינני יכולה ליצור אותה, אך לה' ולי יש קניין משותף בדמות החדשה". מאז ועד היום משתאות נשים שיוולדות, ולא רק הן, מול פלא יצירת האדם כחווה.

ב וַתִּסְּף לִלְדֹת אֶת אָחִיו, אֶת זֶה שֶׁנִּקְרָא הָבֶל. בניגוד לקין – שנקרא על שם הקניין, לשמו של הבל לא ניתן הסבר מראש. רבים פירשו שהבל נקרא על שם סופו – שלא נשאר ממנו דבר, כהבל.⁴¹ אפשר לראות בשמו גם משמעות חיובית יותר, של הבל ורוח, כלומר, בילד שנוולד עתה התגלה דבר מה רוחני. כך נוגע הסיפור ביסודות הקיום האנושי: הילד הראשון גורר התפעלות מעצם הלידה, ואילו השני – שאף הוא ילד, אך איננו זהה לאחיו – מגלה את פלא השונות והמגוון, הטבועה ברוח האנושית. גם פלא זה נוטה להתכחות ברבות השנים, אך עבור אדם וחווה, העובדה שמאותם אב ואם יצאו ילדים שונים בתכלית – מפליאה. אין אנו יודעים במה היו שונים בלידתם. ההבדל ביניהם יבוא בהמשך לידי ביטוי מוחשי: **וַיְהִי הָבֶל רֹעֵה צֹאן, הֶבֶל רֹעֵה אֶת הַצֹּאן, חֵלֶב אוֹתָן וּגְזַז אֶת צִמְרֹן, אֶת בִּשְׂרֹן לֹא אָכַל. וְקַיִן הָיָה עֹבֵד אֲדָמָה.**

ג וַיְהִי מִקֵּץ יָמִים, אוֹלֵי שָׁנִים לְאַחַר מִכּוֹן,⁴² **וַיָּבֵא קַיִן מִפְּרֵי הָאֲדָמָה**

הרחבות

וְעַי צֹאן וְעוֹבְדֵי אֲדָמָה קִיין וְהַבֶּל שׁוֹנִים זֶה מִזֶּה בְּאוֹפִיִּים וּבִתְחוּמֵי עִיסוּקֵיהֶם. הַחֲלוּקָה בֵּין רֹעֵה צֹאן לְבֵין חֲקֵלָאֵי עוֹבֵד אֲדָמָה הִיְתָה מִשְׁמַעוּתִית בְּמִשְׁךְ דּוֹרוֹת רַבִּים בַּהִיסְטוֹרִיָה. בֵּין שְׁנֵי הַמְּקוֹצְעוֹת

הַלְלוּ מִצּוִיָּה לַפְעָמִים יְרִיבוֹת, מִשׁוֹם שֶׁבְעֵלֵי הַצֹּאן, שֶׁבְדֶרֶךְ כֻּלָּם הֵם אֲנָשֵׁי מְדַבְּרִים, נוֹטִים לְשִׁלּוֹחַ יָד בְּשִׁדּוֹת הַמַּעֲבוּדִים. יְרִיבוֹת זֶה הַתְּפַחָה אֶף לְמַלְחָמוֹת שֶׁל שִׁבְטִים וְעַמִּים עַל הָאַרְץ הַמִּיּוֹשֶׁבֶת וְעַל הַמְּרַעָה.

הוא מִבְּכֹרוֹת צֵאֲנוּ וּמִחֻלְבֵּהֶן וַיִּשַׁע יְהוָה אֶל-הֶבֶל
 וְאֶל-מִנְחָתוֹ: וְאֶל-קֵיִן וְאֶל-מִנְחָתוֹ לֹא שָׁעָה וַיַּחַר
 לְקֵיִן מְאֹד וַיִּפְּלוּ פָּנָיו: וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל-קֵיִן לָמָּה
 חָרָה לָךְ וְלָמָּה נָפְלוּ פָּנֶיךָ: הֲלוֹא אִם-תֵּיטִיב שְׂאֵת
 וְאִם לֹא תֵיטִיב לִפְתַּח חֲטָאֵת רִבְיָן וְאֵלֶיךָ תִּשְׁוֹקְתוּ
 וְאַתָּה תִּמְשַׁל-בּוֹ: וַיֹּאמֶר קֵיִן אֶל-הֶבֶל אָחִיו וַיְהִי

ד וַיִּשַׁע וַיִּפְּלוּ פָּנָיו: "שָׁעָה מֵעַלְיוֹ" (חִיב יי).
 ו פִּנָּה מֵעַלְיוֹ: וַיִּשַׁע יִרְדָּה אִשׁ וְלַחֲכָה
 מִנְחָתוֹ:

ה לֹא שָׁעָה. לֹא פִּנָּה, וְכֵן: "חַל יִשְׁעוֹ" (סְמוּיִל)
 ה ט חַל יִפְּנוּ:

ח וַיֹּאמֶר קֵיִן אֶל הֶבֶל. נִכְנַס עִמּוֹ בְּדַבְּרֵי
 רִיב וּמְנָה לְהַתְּגַלֵּל עָלָיו וְלִהְיוֹת וַיִּשַׁע
 בָּזָה מִדְּרָשֵׁי חֲזָקָה, חֲךָ זֶה יִשְׁבֹּב שֶׁל
 מִקְרָא:

ז הֲלוֹא אִם תֵּיטִיב. פְּתַח חֲטָאֵתוֹ פְּרוֹשׁ:
 לִפְתַּח חֲטָאֵת רִבְיָן. לִפְתַּח חֲטָאֵתוֹ

מִנְחָהּ לָהּ. בניגוד לתיאוריות שונות, עולה מכאן שהקרבת קרבנות היא מעשה ראשוני ובסיסי, ואין מקורה בתרבות זרה. כבר בראשית האנושות חשו בני האדם בצורך להביא לה' מתנה. מאוחר יותר כינו את מנחתם 'קרבן עולה' – כלומר שריפת הקרבן לכבודו של ה'. אין זה מס, ואפילו לא חובה. מקבל המתנה כלל אינו זקוק לה, אבל באמצעותה מביע הנותן את יחסו ואת רגשותיו כלפי המקבל. ד וְהֶבֶל הֵבִיא גַם הוּא קֶרֶבֶן לַה' מִבְּכֹרוֹת צֵאֲנוּ וּמִחֻלְבֵּהֶן, מהחלק הטוב והמשובח שבצאנו, וַיִּשַׁע ה' אֶל הֶבֶל וְאֶל מִנְחָתוֹ, ה' פנה אל הבל ואל מנחתו, אך אין הכתוב מפרש כיצד התבטא הדבר. ייתכן שהתגלה אל הבל באמצעות אש היורדת מן השמים, בדומה להתגלויות אחרות, ואולי ניכר שמנחתו של הבל התקבלה מתוך שרוחו התרוממה או שחוה חוויה אקסטטית. ה וְאֶל קֵיִן וְאֶל מִנְחָתוֹ לֹא שָׁעָה, וַיַּחַר לְקֵיִן מְאֹד. שני האחים היו, מן הסתם, קרובים זה לזה בגיל ובתכונות אחרות, ועל כן העדפת האח האחד חורה לאחיו. וַיִּפְּלוּ פָּנָיו. ביטוי זה עבר בתרגום שאילה גם לשפות אחרות, שכן הוא תיאור מובהק ופשוט להתנהגותו של אדם מבויש, מבוזה וכועס – משפיל פרצופו לארץ.

ו וַיֹּאמֶר ה' אֶל קֵיִן: לָמָּה חָרָה לָךְ וְלָמָּה נָפְלוּ פָּנֶיךָ? אכן, בחרתי בהבל, אבל מדוע אתה כועס? אמנם לא זכית לעדיפות, אך לא פגעתי בך, ומדוע אתה בזוי ומבויש. ה' מוכיח את קין על הקנאה המביאה את האדם לא פעם לרוגז שאינו מוצדק. ז הֲלוֹא אִם תֵּיטִיב – שְׂאֵת, אם תיטיב מעשיך ותנהג כראוי – תתרום ותתנשא.⁴³ ייתכן שמלים אלו רומזות שמנחתו של קין לא הובאה בלב שלם, או שלא באה מן המובחר, כמו שדרשו חכמים.⁴⁴ וְאִם לֹא תֵיטִיב – עליך לזכור כי לִפְתַּח חֲטָאֵת רִבְיָן. מעבר לעצם קיומו של הרע, קיים גם החטא – שהוא כניסת הרע לעולם באמצעות האדם. בביטוי הציורי הזה החטא לובש צורה של יצור חי האורב ליד הפתח ומנסה להיכנס; מאחורי פסוק זה מונחת התפיסה שכאשר האדם מיטיב והולך – הוא מונע מן החטאת למשול בו. כאשר אין הוא מיטיב – גם אם אינו מרע בפועל – החטא רובץ לפתחו. וְאֵלֶיךָ תִּשְׁוֹקְתוּ, בניגוד לתפיסה הרווחת, שהאדם משתוקק לחטא, כאן החטא, (המואנש), הוא המשתוקק לחבור אל האדם. וְאַתָּה תִּמְשַׁל בּוֹ. ביטוי זה פורש

הרחבות

'אליך תשוקתו ואתה תמשל בו' לקביעה שהאדם מסוגל תמיד למשול בחטא – משמעות רבה מצד עקרון הבחירה החופשית ותפיסת הטוב והרע. אין כוח המכריח אותו לחטוא. החטא מתרחש רק כאשר האדם מחליט להיכנע לו. מדברי ה' לקין עולה שהחטאת – הרבה

יותר מהנחש הקדמוני – היא מין הוויה שאינה שלמה, חסרת קיום לעצמה. היא הופכת לממשות רק בהידבקה באדם, ולכן היא משתוקקת אליו. החטאת היא מעין חלל ריק, מסגרת ללא תוכן, והיא נזקקת לאדם, שממנו יבואו לה תכניה.

דְּמִי אַחִיךָ צַעֲקִים אֵלַי מִן־הָאֲדָמָה: וְעַתָּה אָרוּר
 אֹתָהּ מִן־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר פָּצְתָה אֶת־פִּיהָ לִקְחַת אֶת־
 דְּמִי אַחִיךָ מִיַּדְךָ: כִּי תַעֲבֹד אֶת־הָאֲדָמָה לֹא־תִסָּרֵף
 יַת־כַּחֲזֶה לְךָ נֶעַ וְנָד תִּהְיֶה בָאָרֶץ: וַיֹּאמֶר קִין אֶל־
 יְהוָה גָּדוֹל עֲוֹנִי מִנְּשׂוּאָה: הֵן גִּרְשָׁתָּ אֹתִי הַיּוֹם מֵעַל־
 פְּנֵי הָאֲדָמָה וּמִפְּנֵיךָ אֶסָּתֵר וְהֵייתִי נֶעַ וְנָד בָּאָרֶץ

י' דְּמִי אַחִיךָ. דָּמוֹ וְדָם זֶה וְדָמוֹ יִנְיֹנוּ. דָּבָר
 חָחָה, שְׁנַעֲשֶׂה בּוֹ פְּעֻעִים הַרְפָּה, שְׁלֹחַ הִיָּה
 יוֹדֵעַ מִהֵיכָן נִפְשָׁו יוֹצֵאָה:
 חֲחִיבְךָ" וְגו', וְהֵנִי מוֹסִיף לָהּ קִלְלָה חֲנָלְךָ:
 "לֹא תִסָּרֵף תַּת פִּחָה": נֶעַ וְנָד. חִין לְךָ
 קָשִׁית לְדוֹד בְּמִקּוֹם חָחָד:

יא-יב' מִן הָאֲדָמָה. יוֹתֵר מִמָּה שְׁנִתְקַלְלָה
 הִיָּח כְּבָד בְּעֲוֹנָהּ, וְגַם בָּזוּ הוֹסִיפָה לְחַטּוֹא
 "חֲשָׂה פְּנֵתָה חֵת פִּיהָ לִקְחַת חֵת דְּמִי
 יג' גָּדוֹל עֲוֹנִי מִנְּשׂוּאָה. פְּתַמְיָה, חֲחָה
 טוֹעֵן עֲלֵיוֹנִים וְתַחֲתוֹנִים וְעוֹנֵי חֵי חֲשָׂה
 לְטַעֵן?!

דְּמִי אַחִיךָ צַעֲקִים אֵלַי מִן הָאֲדָמָה. הרצח כשלעצמו זועק את זעקת
 החיים שלא התממשו. הדם שנשפך צועק לא רק על הכאב או על
 העוול, אלא גם על עצם חסרון החיים. י' וְעַתָּה אָרוּר אֹתָהּ, קללתך
 תבוא מן האדמה, אֲשֶׁר פָּצְתָה אֶת פִּיהָ לִקְחַת אֶת דְּמִי אַחִיךָ מִיַּדְךָ.
 בניגוד למסופר במדרשים שונים על דם של נרצחים שאינו נבלע
 וממשיך לתסוס,⁴⁶ כאן האדמה בולעת את הדם, ומקבלת אותו,
 כביכול. משום כך אף היא נכרכת בקללתו של קין: יב כִּי תַעֲבֹד
 אֶת הָאֲדָמָה – לֹא תִסָּרֵף תַּת פִּחָה לְךָ. האדמה מקוללת בגללך; היא
 תחדל מלהיות מקור של חיים עבורך, אלא נֶעַ, חסר שקט, חרד וְנָד,
 נודד תְּהִיָּה בָאָרֶץ. נגזר עליך לנדוד בעולם ולהסתפק במה שתמצא
 באשר תלך. אינך מגורש מן האדמה עצמה, אלא מתנובתה, מפריה.
 בחיים האצורים בה אין לך עוד חלק.

יג' וַיֹּאמֶר קִין אֶל ה': גָּדוֹל עֲוֹנִי מִנְּשׂוּאָה. ייתכן שקין הבין את חטאו, אבל
 לא יכול היה לשאת אותו, מפני שלעווננו אין כפרה והוא מקולל.
 ואולם נראה שהמלה עוֹנִי, המתפרשת לרוב כחטאי – משמעה כאן
 שונה. כמו במקומות רבים אחרים,⁴⁷ מציינות המלים 'עוון', 'חטא' או
 'פשע' גם את העונש. לפי פירוש זה אומר קין: "האחריות והעונש
 שהטלת עלי כבדים מנשוא". פירוש זה משתלב עם ההמשך – יד הֵן
 גִּרְשָׁתָּ אֹתִי הַיּוֹם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה. האדמה אינה רוצה בי עוד, ואני
 חש כאילו הארץ בוערת תחת רגלי. על כן אינני יכול להתיישב
 במקום אחד. וּמִפְּנֵיךָ אֶסָּתֵר, איך אוכל לשאת פני אליך?! קין הוזהר
 על כך שהחטא רובץ לפתחו, וכעת, לאחר שאפשר לחטא למשול
 בו, עד כדי כך שהרג את אחיו, התבייש ולא היה מסוגל לשאת את
 פניו ולפנות לאלוקים. וְהֵייתִי נֶעַ וְנָד בָּאָרֶץ, וְהִיָּה כָּל מַצְאֵי יְהִרְגֵנִי.

ולהתמקם על פני האדמה, נעשה נֶעַ, נד
 וחסר אחיזה.
 בהמשך התורה מופיע דינו של הרוצח
 בשגגה, שאף הוא מגורש מן האדמה
 וגולה (במדבר לה, ט-לד). החכמים
 שדרשו את הקשר בין דין זה לבין
 קין, הסבירו שאף על פי שקין רצח
 בזדון, מעשיו דומים במשהו לרוצח
 בשוגג, שכן מכיוון שקין היה הרוצח
 הראשון, מסתבר שלא ידע בדיוק
 מה הוא עושה. באותו זמן לא היתה
 רשות לפגוע בשום יצור בעולם, וייתכן
 בהחלט שקין לא ידע כיצד הורגים. שמא
 המשיך והכה את הבל גם כאשר הבל
 נפח נשמתו. בשל צד השגגה שהיה ברצח
 הזה, זכה קין בהגנת הגלות. (ראו
 דברים רבה, ליברמן, ואתחנן, ד"ה אז
 יבדיל).

פיצוי ובטקס שיכפר על דמו הזועק של
 ההרוג.

'ארוּר אֹתָהּ מִן הָאֲדָמָה... נֶעַ וְנָד תִּהְיֶה בָאָרֶץ'
 מתחילתו תואר קין כעובד אדמה, וגם
 בהמשך ניכר רצונו להתחבר אל האדמה.
 הוא רוצה למצוא לעצמו מקום, ונענש
 בכך שלא יהיה לו מקום על פני האדמה.
 דווקא בן האדם שרצה להיקבע בחיים

הרחבות | קול דמי אחיך צעקים אלי מן האדמה! צעקה
 זו חוזרת פעמים רבות בתורה,
 למשל בדין העגלה הערופה, המהדהד
 לסיפורנו (דברים כא, א-ט). לפי
 אותה פרשה, כשנמצא הרוג ולא
 ידוע מי רצח אותו, צריכה הקהילה
 הקרובה להתייחס לכך ולבצע טקס
 מסוים, ובכך לשאת באחריות
 ציבורית כלפי המוות. יש צורך במעין

וְהָיָה כָּל־מִצְאֵי יְהַרְגֵנִי: וַיֹּאמֶר לוֹ יְהוָה לֵבְנֵי כָּל־^{טו}
הַרְגֵ קֵץ שִׁבְעַתַּיִם יָקָם וַיִּשֶׁם יְהוָה לִקְיָן אֹת לְבַלְתִּי
הַפּוֹת־אֹתוֹ כָּל־מִצְאָו: וַיֵּצֵא קֵיץ מִלִּפְנֵי יְהוָה וַיֵּשֶׁב^{טז}
בְּאֶרֶץ־נּוֹד קַדְמַת־עֵדֶן: וַיַּדַּע קֵיץ אֶת־אִשְׁתּוֹ וַתְּהַר^{יז}
וַתֵּלֶד אֶת־חֲנוּךְ וַיְהִי בְנֵה עֵיר וַיִּקְרָא שֵׁם הָעֵיר כְּשֵׁם

^{טו} פֶּלֶשׁ: "יְהִי לְרֹאשׁ וּלְשֵׁר": וַיִּשֶׁם ה' לִקְיָן
אֹת. חֲקַק לוֹ חוֹת מִשְׁמֵנוּ בְּמִנְחָו:

^{טז} וַיֵּצֵא קֵיץ. יֵצֵא פֶה־נִּקְנָה פֶּגַע־דַּעַת
הָעֵלְיוֹנָה: בְּאֶרֶץ־נּוֹד. בְּאֶרֶץ שְׂכַל הַגּוֹלִים
נָדִים שָׁם: קַדְמַת עֵדֶן. שָׁם גְּלַה חֲבִיו
כְּשֶׁגִּישׁ מִגֵּן עֵדֶן, שְׁנֵי־מֵרְדִים (שֵׁלֵג, כד): "וַיִּשְׁכֵּן
מִקְדָּם לְגֵן עֵדֶן" חֵת שְׁמִיכַת דְּכָךְ מִבּוֹא
הַגֵּן - יֵשׁ לָךְ לְלִמּוּד שֶׁהִיא חֵדָּם שָׁם.
וּמִנֵּינֵנוּ רִחַח מִזְרָחִית קוֹלְטַת כָּכָל מִקְוֹם
חֵת הַרוֹחִים: "חֵז יְבַדִּיל מִשָּׁה וְגו'" מִזְרָחָה
שְׁמֵשׁ (דְּכָרִים ה' מ"ח). דְּכָר חֲחֵה, "בְּאֶרֶץ נּוֹד",
כָּל מִקְוֹם שֶׁהוֹלֵךְ הֵיחֵה הָרֶכֶז מִזְרָעֵעֵת
מִתְחַתֵּנוּ, וְהַפְּרִיִּית חוֹמְרוֹת: סוּרוּ מַעְלִיו,
זֶהוּ שֶׁהֵרַג חֵת חֲחֵיו:

^{יז} וַיְהִי קֵיץ בְּנֵה עֵיר, וַיִּקְרָא שֵׁם הָעֵיר
לְכַר כְּנֹ חֲנוּךְ:

^{טו} לֵבְנֵי כָּל־הַרְגֵ קֵיץ. זֶה חֲחֵד מִן הַמִּקְרָחוֹת
שֶׁקָּרְאוּ דְכָרִיָּהּ וְקָמוּזוּ וְלֹא פֶלֶשׁ: "לֵבְנֵי כָּל
הַרְגֵ קֵיץ" לְשׁוֹן גְּעָרָה, פֶּה יַעֲשֶׂה לוֹ, כָּךְ
וְכָךְ עָשָׂה, וְלֹא פֶלֶשׁ עָשָׂה: שִׁבְעַתַּיִם יָקָם.
חֵינֵי רֹחֵה לְהַקָּם מִקְוֹן עֲבָשִׁיו, לְשׁוֹף שְׁבַע־הַ
דוֹרֵת חֵינֵי נִקָּם נִקְמֵתִי מִמֵּנוּ, שִׁיעֲמֹד לְמִנְךָ
מִפְּנֵי פִנּוּ וַיְהַרְגֵנוּ: וְסוֹף הַמִּקְרָח שְׁחֵמֶר:
"שִׁבְעַתַּיִם יָקָם", וְהִיא נִקְמֵת הַכָּל מִקְוֹן,
הוֹא לְמִדְּנוּ שֶׁתְּחַלֵּת מִקְרָח לְשׁוֹן גְּעָרָה
הִיא שְׁלֹחַ תְּהִיחַ בְּרִיָּה מִיִּקְתֵּנוּ וְכִיִּוְחֵנוּ פֹּ:
"וַיִּחְמֶר דָּוִד... כָּל מִפְּה יְבֹסִי וַיַּעַע פְּגַנּוֹר"
(שְׁמוּאֵל ב' י"ח) וְלֹא פֶלֶשׁ מִה יַעֲשֶׂה לוֹ, חֲכָל
דְּכָר הַפְּתוּב פְּרִמּוֹ: כָּל מִפְּה יְבֹסִי וַיַּעַע
פְּגַנּוֹר וַיִּקְרַב חֵל הַשַּׁעַר וַיִּכְבְּשֵׁנוּ, "וְחֵת
הַעֲנֻקִים" וְגו', וְגַם חוֹתָם יִפֶּה עַל חֵשֶׁר
חֲמֶרוּ הַעֵיר וְהַפְּסָח: לֹא יְבֹא דָוִד חֵל תֵּנוּךְ
הַבְּיָת: הַמִּפְּה חֵת חֵלֹ: חֵינֵי חֲנֵשֶׁנוּ רֹאשׁ
וְשֵׁר. פֶּחָן קָצֵר דְּכָרִיו, וְדְכָרִי הַיָּמִים (ח' י"ח)

מעתה אני חשוף לכל פגעי העולם; אינני מוצא ביטחון על פני האדמה, אינני יכול לחסות גם בך, ואינני מוגן מפני יצורים חיים אחרים. קין מבטא את בדידותו של הרוצח, החש שהעולם כולו מנוכר לו ושונא אותו.

^{טו} וַיֹּאמֶר לוֹ ה': לֵבְנֵי, אמנם חטאת והרשעת, אבל אינך נענש במוות מידי. כדי שתוכל להמשיך חיים כלשהם, תזכה בהגנה מסוימת - כָּל הַרְגֵ קֵיץ - שִׁבְעַתַּיִם, פי שבע או יותר יָקָם, תהיה הנקמה ממנו. וַיִּשֶׁם ה' לִקְיָן אֹת, סימן,⁴⁸ שמשמעו הגנה לְבַלְתִּי הַפּוֹת אֹתוֹ כָּל מִצְאָו. קין קיבל חסות אשר תאפשר לו לסבול את עונשו.

^{טז} וַיֵּצֵא קֵיץ מִלִּפְנֵי ה', וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ נּוֹד. קין ניסה להתיישב בארצות שונות, וכל ארץ הקיאה אותו אל נודויו,⁴⁹ או שזהו שם ארץ השוכנת בקדמת עֵדֶן.⁵⁰ לפי ההבנה הראשונה זוהי הדגשה נוספת למצבו הרעוע של קין, המצוי מחוץ לגן עדן. קין הוא דור שני לגירוש, והוא מגורש בעצמו.

בשלב זה התפתחו משפחות אנושיות כתוצאה מנישואי אחים עם אחיותיהם. הקיום האנושי התחיל בכך שאדם וחווה מולידים גם בנות, והן נעשו נשים של אחיהן.⁵¹ וַיַּדַּע קֵיץ אֶת אִשְׁתּוֹ וַתְּהַר וַתֵּלֶד ילד שנקרא חֲנוּךְ. וַיְהִי קֵיץ בְּנֵה עֵיר. קין לא היה רק הבן המקולל, אלא גם הבן היצירתי, והדבר בולט אף אצל צאצאיו. וַיִּקְרָא שֵׁם הָעֵיר כְּשֵׁם בְּנֹ, חֲנוּךְ. שם זה מורה על החניכה, ההתחלה. העיר נקראה כך, משום שבה החלה הבנייה. שם זה יכול לרמז גם על כך שקין למד והתחנך. קין בנה עיר משום שרצה להתקשר אל מקום ולהיקבע בו. אולם בהיותו רדוף על ידי קללת התנועה המתמדת, נבצר ממנו לחיות בעיר. על כן המבנה הלשוני הוא בְּנֵה עֵיר, כלומר, הוא לא בנה עיר בעבר, כמלאכה שהסתיימה; קין מגיע לעיר, מניח בה אבן או שתיים - ושוב בורח. וכך, במשך הזמן, תוך כדי נודויו מארץ נוד ובחזרה, נבנית אט אט העיר.⁵²

כאן מגיע תיאור צאצאיו של קין. ההשוואה לעניין הבא מלמדת

זוהי בְּנֵה עֵיר' העובדה שדווקא קין הוא בונה העיר הראשון, עשויה לרמז שבניית עיר אינה מעשה רצוי. ניתן לראות מגמה כזו במקרא, כפי שעולה מן העיר והמגדל שבנו אנשי דור הפלגה בבבל (להלן י"א). יתר על כן, במקרא מופיעים מפעם לפעם

בְּנוֹ חֲנוּךְ: וַיּוֹלֵד לְחֲנוּךְ אֶת-עֵיזָד וְעֵיזָד יָלַד אֶת-
 מַחֲוִיאֵל וּמַחֲוִיאֵל יָלַד אֶת-מֶתוּשָׁאֵל וּמֶתוּשָׁאֵל
 יָלַד אֶת-לָמֶךְ: וַיִּקַּח-לוֹ לְמֶךְ שְׁתֵּי נָשִׁים שֵׁם הָאֶחָת
 עֵדָה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית צֵלָה: וַתֵּלֶד עֵדָה אֶת-יִבְל הוּא
 הָיָה אָבִי יֵשֵׁב אֱהֶל וּמְקַנָּה: וְשֵׁם אָחִיו יוֹבֵל הוּא
 הָיָה אָבִי כָל-תַּפֵּשׁ בְּנוֹר וְעוֹגֵב: וְצֵלָה גַם-הָיָה
 יֹלְדָה אֶת-תּוֹבֵל קִיָּן לְטֵשׁ כָּל-חֹרֶשׁ נַחֲשֹׁת וּבְרָזָל

חמישי

יח וְעֵיזָד יָלַד: וְשֵׁם מְקוֹם שֶׁהוּא חוֹמֵר
 בְּזִכְרֵי 'הוֹלֵד' וְשֵׁם מְקוֹם שֶׁהוּא חוֹמֵר
 'יָלַד', שֶׁהִלְכָה מִשְׁמֵשֶׁת שְׁתֵּי לְשׁוֹנוֹת,
 לְדַת הָאִשָּׁה נִישְׁטֵר"ח בְּלַעַן, וְזִרְעִית
 תַּנְלִדוֹת הָאִשָּׁה חִינְיִעֲרִי"ר בְּלַעַן; כִּשֶׁהוּא
 חוֹמֵר 'הוֹלֵד' בְּלַעַן הַפְּעִיל מְדַבֵּר בְּלִדְת
 הָאִשָּׁה, פְּלוּנֵי הוֹלֵד אֶת אֲשֶׁתוֹ בֶּן אִזְּוֹת,
 כִּשֶׁהוּא חוֹמֵר 'יָלַד' מְדַבֵּר בְּזִרְעִית הָאִשָּׁה:

יט וַיִּקַּח לוֹ לְמֶךְ. לֹא הָיָה לוֹ לְפָרֵשׁ כָּל
 זֶה, אֲחֵלָּא לְלַמְדֵנוּ מִסּוּף הַעֲנֵן שֶׁקָּרַע
 הַקֹּדֶשׁ בְּרוּךְ הוּא הַבְּטָחָתוֹ שֶׁאֵמֵר:
 "שְׂבַעֲתִים יָקָם קִיָּן", עַמֵּד לְמֶךְ לְאַחַר
 שֶׁהוֹלֵד בְּעַם וְעָשָׂה דוֹר שְׂבִיעִי וְהִזַּק אֶת
 קִיָּן. זֶהוּ שֶׁאֵמֵר: "כִּי אִישׁ הִרְצִיתִי לְפָעֻעַ"
 וְגו': שְׁתֵּי נָשִׁים. כִּךְ הָיָה דְרָכָן שֶׁל דוֹר
 הַמִּבְּבֹל, אֶחָת לְפָרְיָה וּרְבִיָּה וְאֶחָת
 לְתַשְׁמִישׁ. זֶה שֶׁהוּא לְתַשְׁמִישׁ מִשְׁקָה פּוֹס
 שֶׁל עֲקָרִיו כְּדֵי שֶׁתַּעֲקֶה, וּמִקְשָׁטָה כְּכֹלָה
 וּמִחֲבִילָה מַעֲדָעִים, וְחֲבִירָתָה נּוֹפֵה וְחֲבִילָה
 כְּחֲלָמְנָה, וְזֶהוּ שֶׁפָּרֵשׁ חִיזֹב (כז, חז): "רַעֲיָה

כב תּוֹבֵל קִיָּן. לְשׁוֹן תְּבִלִין, תְּבַל וְהִתְקִין
 אֲמַנְתוֹ שֶׁל קִיָּן לְעֵשֶׂת כְּלֵי זָוַן לְרוֹעִים:
 לְטֵשׁ כָּל חֹרֶשׁ נַחֲשֹׁת וּבְרָזָל. מִחֲדָד
 אֲמַנְתִּי נַחֲשֹׁת וּבְרָזָל, כְּמוֹ: "וּלְטֹשׁ עֵינָיו

קִיָּן, הַבֵּל וְנַעֲמָה עַל נַעֲמָה אִין הַמִּקְרָא
 מִסְפָּר דְּבַר, אֲךְ חֲכָמִים מִסְפָּרִים דְּבָרִים
 שׁוֹנִים עַל זִהוּתָהּ וּמַעֲשִׂיהָ. לְפִי דַעָה אֶחָת,
 גַּם נַעֲמָה חִדְשָׁה וְהַמְצִיאָה, אֲלֵא שֶׁהִיא
 הַכְּנִיסָה לְעוֹלָם אֶת הַזִּנּוּת - וְלֹכֵן לֹא רָצוּ
 לְהַאֲרִיךְ בָּהּ (וּלְקוֹט שְׁמַעוֹנִי בְּרֵאשִׁית
 קְסָא). לְפִי מִדְּרַשׁ אַחֵר, נַעֲמָה הִיתָה

הרחבות

ביטויי עגנוניים אל תקופת נדודי ישראל
 במדבר, אל ימינו כעם של רועי צאן ולא
 של יושבי ערים. עם כל יתרונותיה של
 העיר, מתגלה בה גם בעייתיות, הנובעת
 מעצם טיבו של הטבע האנושי. (ראו עוד
 בביאור בישיעיהו כג,ז).

שבאותם הימים נקראו הילדים של בני דור אחד בשמות קרובים
 זה לזה. כך ניתן לראות הקבלה בין שמותיהם של בני קין לאלה
 של בני שת. יח וַיּוֹלֵד לְחֲנוּךְ אֶת הַיֶּלֶד שְׁנִקְרָא עֵיזָד, וְעֵיזָד יָלַד אֶת
 מַחֲוִיאֵל, וּמַחֲוִיאֵל יָלַד אֶת מֶתוּשָׁאֵל, וּמֶתוּשָׁאֵל יָלַד אֶת לָמֶךְ.

למך זוכה להשתנות מיוחדת בשל ייחודו - יט וַיִּקַּח לוֹ לְמֶךְ שְׁתֵּי
 נָשִׁים. ייתכן שזה היה המקרה הראשון של פוליגמיה. מסתבר
 שבתחילה לכל איש היתה אשה אחת בלבד. אולי הדבר לא נבע
 מצו מוחלט, אלא מאינטואיציה בסיסית. מכל מקום, בלקיחת שתי
 נשים פרץ למך את הגבולות הקיימים. ניתן לראות גם בכך את הרצון
 של משפחת קין לגדול וליצור, אך אפשר לייחס את נישואיו של למך
 לשתי נשים לתשוקתו ליותר מאשה אחת או לכך שנשא את האשה
 השנייה לאחר שהראשונה לא ילדה לו בנים. שֵׁם הָאֶחָת עֵדָה, וְשֵׁם
 הַשֵּׁנִית צֵלָה. כ וַתֵּלֶד עֵדָה אֶת יִבְל, הוּא הָיָה אָבִי יֵשֵׁב אֱהֶל וּמְקַנָּה. גם
 יבל מתחיל סיפור חדש. ייתכן שהוא מנסה להשלים את סיפורו של
 הבל. אפילו שמותיהם דומים זה לזה. הבל היה אמנם רועה צאן,
 אך לא השאיר אחריו צאצאים; הבל - כשמו - התפוגג מן העולם.
 משום כך לא נוצרה תרבות של מרעה צאן. קין, לעומת זאת, ניסה
 לבנות חקלאות יציבה, ומן הסתם בניו אחריו היו חקלאים. קין ניסה
 לבנות עיר - מקום מושב קבוע. והנה מתוך בניו של קין קם מי שחזר
 אל רעיית הצאן, ויצר ממנה תרבות - אָבִי יֵשֵׁב אֱהֶל וּמְקַנָּה.⁵³ יבל
 עיצב את אורח החיים של הנוודים, ויושבי האוהל שהם גם בעלי
 המקנה. כא וְשֵׁם אָחִיו יוֹבֵל, ואף הוא היה איש יצירתי, כפי שמצוי
 אצל בני קין - הוּא הָיָה אָבִי כָל-תַּפֵּשׁ בְּנוֹר וְעוֹגֵב, המוסיקאי הראשון,
 היוצר את כלי הנגינה הראשונים. כב וְצֵלָה גַם הָיָה יֹלְדָה אֶת תּוֹבֵל
 קִיָּן, אם השמות יבל ויובל מזכירים את הבל, הרי ששמו של תובל
 קין מערב את שמו של הבל עם שם אחיו, אבי המשפחה. לְטֵשׁ כָּל
 חֹרֶשׁ נַחֲשֹׁת וּבְרָזָל. הוא הראשון שהחל להשתמש במתכת בעולם.

אשתו של נח (בראשית רבה כג,ג). אם
 אכן נעמה - השייכת למשפחת קין -
 נישאה לנח (מצאצאי בנו השלישי של
 אדם הראשון - שת), הרי שזרע קין לא
 נכחד מן העולם ולא כלה במבול.
 האנושות הקיימת עד היום מכילה יסוד
 של קין בתוכה. למרות שהסיפור על

קין והבל נראה חד משמעי, אין לראות
 את היסוד המגולם בקין כשלילי
 בהכרח. שלא כצמד הנחש והאדם, אין
 קין והבל מגלמים מושגים קיצוניים של
 טוב ורע. דמותו של הבל היא המופשטת
 יותר, הרכה יותר ואולי הטהורה יותר,
 ואילו דמותו של קין יצירתית ויצירתית

* וְאַחֲזֵת תְּוֹבֵל־קַיִן נַעֲמָה: וַיֹּאמֶר לְמֶךְ לְנִשְׂיֵי עֵדָה כג
 וַיִּצְלָה שְׂמֵעַן קוֹלִי נָשִׂי לְמֶךְ הַאֲזָנָה אִמְרָתִי כִּי אִישׁ
 הִרְגֵתִי לִפְעֻעֵי וַיֵּלֶד לְחִבְרָתִי: כד כִּי שִׁבְעָתַיִם יָקַם־קַיִן
 וְלִמֶךְ שִׁבְעִים וְשִׁבְעָה: וַיֵּדַע אָדָם עוֹד אֶת־אִשְׁתּוֹ כה
 וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שֵׁת כִּי שָׁת־לִי אֱלֹהִים
 זָרַע אַחֵר תַּחַת הַבֶּל כִּי הִרְגוּ קַיִן: וְלִשְׁת גַּם־הוּא כו
 יֵלֶד־בֵּן וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ אֲנוֹשׁ אִזּו הוֹחֵל לְקָרָא

לי' (חיוב טו, ט). 'הרש' חינו לשון פעל, חלח לשון פועל, שהרי נקוד קמן (נכרי) וטעמו למטה, כלומר מחדד ומנחצח כל כלי חפנות נחשת וברזל: נעמה. היא השתן של נח. בבראשית רבה (כג, א)

פוקשות מננו מפקימו פקיה וקביה, לפי שנגזרה גזרה לכלות זרעו של קין לשבעה דורות, חמרו: מה חנו וילדות לכהלה? למחר המפול בא וטוהף את הכל. והוא חומר להן: וכי איש הרגתי לפענע? וכי חני הרגתי את הכל שהיא איש פקומה וילד פשעם סיהא זרעי פלה פאיתו עון? ומה קין שהרג, נחלו לו שבעה דורות, חני שלא הרגתי לא כל שכן שיתלו לי שביעיות הרפה? והוא קל וחמר של שטות, אם כן חין הקדוש פרוך הוא גובה את חובו ומקיים את דברו:

כה וַיֵּדַע אָדָם וְגו'. בא לו למך חנל חדס הרשון וקבל על נשיו. חמר להם: וכי עליכם לרקק על גזרתו של מקום? חתם עשו מעותכם והוא יעשה חת שלול! חמרו לו: קשוט עמך תחלה, והלא פקשת מאשתך זה מיהא ושלאים שנה משקנסה מיתה על ירך! מיד - וידע חדס' וגו', ומהו "עוד"? מלמד שנתוספה לו תחנה על תחיתו. בבראשית רבה (כג, ד-ה):

כו אִזּו הוֹחֵל לְקָרָא. חת שמות החדס וחת שמות הענבים פשמו של הקדוש

עד אז התבססו בני האדם על החומרים הפשוטים ביותר המצויים בטבע. המצאתו המהפכנית של תובל קין היתה הפקת נחושת וברזל מן האדמה. היו שגיגו את תובל קין, מפני שהוא שהביא לעולם גם את הנשק,⁵⁴ אבל פסוקים אלו אינם מזכירים כלל את הנשק, אלא את עצם היצירה. וְאַחֲזֵת תְּוֹבֵל־קַיִן נַעֲמָה.

כג וַיֹּאמֶר לְמֶךְ לְנִשְׂיֵי, וזוהי השירה הראשונה במקרא, העשויה בתבנית התקבולת בין שני אברים, הרווחת בשירה המקראית: עֵדָה וַיִּצְלָה שְׂמֵעַן קוֹלִי, נָשִׂי לְמֶךְ הַאֲזָנָה אִמְרָתִי, כִּי אִישׁ הִרְגֵתִי לִפְעֻעֵי וַיֵּלֶד לְחִבְרָתִי. המקרא אינו מספר על הרקע לדבריו של למך. מדרש אחד אומר שלמך הוא שהרג בשגגה את קין, וכך הוא מתוודה: איש הרגתי.⁵⁵ יש מן המפרשים האומרים שלמך אינו מביע חרטה אלא מתפאר במעללו, כאומר: "מי שיפצע אותי או יחבול בי - אהרוג אותו".⁵⁶ ייתכן שלמך מתוודה לפני נשיו שאף הוא נכשל בהריגה כלשהי, לאו דווקא בהריגת קין, ואמנם הוא חטא, אך עשה זאת בשגגה. כד על כן, כִּי שִׁבְעָתַיִם יָקַם קַיִן, אם ה' חס על קין ומבטיח לו שיוקם שבעתיים, אז למך, שלא הרג בזדון - שִׁבְעִים וְשִׁבְעָה, מגיעה לו חסות גדולה פי כמה וכמה מזו של קין.

כאן מסתיים סיפור תולדות קין. אם נשווה סיפור זה לסדר הדורות שיופיע בהמשך, נמצא כי סיפור תולדות קין מגיע עד תקופת המבול.

במשפחת אדם וחוה היו שני בנים, והאחד רצח את האחר. ייתכן שבעטיה של הטרגדיה הקשה של הרצח הראשון במשפחה הראשונה לא המשיכו אדם וחוה לפרות ולרבות מיד. אולי תהו אם הם רוצים להוליד ילדים נוספים. עבר זמן עד ששבו והתאושו. רק אז, כה וַיֵּדַע אָדָם עוֹד אֶת אִשְׁתּוֹ, וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ שֵׁת כִּי שָׁת, שם, נתן לי אלהים זרע אחר תחת, במקום הבל, כִּי הִרְגוּ קַיִן. מהמשך ההיסטוריה עולה ששת הוא תשתית העולם. ממנו יצאה האנושות, והוא היה אבי המין האנושי.⁵⁷ כו וְלִשְׁת גַּם הוּא יֵלֶד בֵּן, וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ אֲנוֹשׁ, שהוא כינוי אחר לאדם, אִזּו הוֹחֵל לְקָרָא בְּשֵׁם ה'. מלים אלו זכו לשתי פרשנויות סותרות: האחת - בזמן אנוש התחילו בני האדם ליצור תפילה או פולחן מסודרים. קודם לכן הקריבו קין והבל מתוך התעוררות ספונטנית ללא מקדש או תבנית ממוסדת.

בְּשֵׁם יְהוָה: זֶה סֵפֶר תּוֹלְדֹת אָדָם בְּיוֹם א
 בְּרָא אֱלֹהִים אָדָם בְּדַמּוֹת אֱלֹהִים עָשָׂה אֹתוֹ: זָכָר ב
 וּנְקֵבָה בְּרָאָם וַיְבָרֶךְ אֹתָם וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמֵם אָדָם
 בְּיוֹם הַבְּרָאָם: וַיְחִי אָדָם שְׁלֹשִׁים וּמֵאֵת שָׁנָה וַיּוֹלֵד ג

פְּרֻךְ הוּא, לַעֲשׂוֹתָן עֲבוּדָה זָכָה וְלִקְרוֹתָן תּוֹלְדוֹת חָדָם. וּמִדְּלֶשֶׁי חֲגֵדָה יֵשׁ רַבִּים:
 חֲלֵהוֹת: בְּיוֹם בְּרָא וְגו'. מִגִּיד שֶׁבְּיוֹם שֶׁנִּקְבְּחָה הוֹלֵד:

פְּרָק ה' ג' שְׁלֹשִׁים וּמֵאֵת שָׁנָה. עַד כִּי אֵין פְּרָט
 א' זֶה סֵפֶר תּוֹלְדֹת אָדָם. זוּ הֵיא סְפִירַת מִן הַחֲשָׁה:

רק בדורו של אנוש, כשהחברה האנושית גדלה, נוצרו מבנה ובסיס מאורגנים לקריאה בשם ה' 58. והשנייה – הוחל מלשון חולין, חילול, כלומר שבזמן אנוש חיללו את שם ה' והתפתחה עבודה זרה. 59. עובדי האלילים האמינו בתחילה כי אף שאלוקים הוא אחד, יש מקום לנשא ולכבד גם גילויים וכוחות חלקיים שלו, שלאחדים מהם יש עצמה, יופי או תכונות מרשימות אחרות. מכאן קצרה הדרך להאלהתם ככוחות עצמאיים נפרדים. בקריאה לכוחות ולעצמים שונים בשם ה', בין שהיא אירעה בשלב אחד ובין שמדובר בתהליך יווני שראשיתו בדור אנוש, נעוצים שורשיה של העבודה הזרה. 60.

ספר תולדות אדם

פרק ה

כרוניקה קצרה של עשרת הדורות הראשונים, שהתפתחה דרך שושלת שת, והיא מקיפה כאלף ושבע מאות שנה.

פרק ה א זֶה סֵפֶר תּוֹלְדֹת אָדָם. על תולדותיו וקורותיו של אדם סופר קודם לכן, אבל הן לא היו היסטוריות ולא נקשרו לזמנים סדורים. עד כה הוצגו תבניות היסוד: גן עדן, החטא ועונשו, הבחירה הרעה, הילדים הראשונים, היריבות, הרצח הראשון, החרטה. כאן מתחילה סקירה קצרה של דורות רבים בראשית ההיסטוריה האנושית. תחילתו של התהליך הוא בְּיוֹם בְּרָא אֱלֹהִים אָדָם, בְּדַמּוֹת אֱלֹהִים עָשָׂה אֹתוֹ. ייחודו של האדם הוא בהיותו ברוא בדמותו של אלוקים. על כן הוא ראוי להיסטוריה מיוחדת. ב זָכָר וּנְקֵבָה בְּרָאָם. לעיל פורט התהליך המורכב של יצירת האדם, כאן מסוכם בקצרה רק שהזכר והנקבה נבראו מראש יחד. על כן אירוע בנייתה של האשה בשעת שהופלה תרדמה על האדם, לא היה אלא ניתוח ההפרדה בין הזכר והנקבה. 61 וַיְבָרֶךְ אֹתָם וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמֵם אָדָם בְּיוֹם הַבְּרָאָם. מתוך השמות הנרדפים השונים: אדם, איש, אנוש, גבר, אדם הוא השם הראשוני והמהותי של המין האנושי, בין משום שהוא יציר האדמה, 62 ובין משום שהוא דומה לדמות של מעלה. 63.

ג וַיְחִי אָדָם שְׁלֹשִׁים וּמֵאֵת שָׁנָה, וַיּוֹלֵד בְּדַמּוֹתוֹ בְּצִלְמוֹ. הילד שהוליד

בְּדַמּוֹתָוּ כְּצִלְמוֹ וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שֵׁת׃ וַיְהִי יָמֵי־
 אָדָם אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־שֵׁת שְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיֹּלֶד
 בָּנִים וּבָנוֹת׃ וַיְהִי כָּל־יְמֵי אָדָם אֲשֶׁר־חַי תִּשְׁעַ מֵאוֹת
 שָׁנָה וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיָּמָת׃ וַיְחִי־שֵׁת חָמֵשׁ
 שָׁנִים וּמֵאוֹת שָׁנָה וַיֹּלֶד אֶת־אֶנֶשׁ׃ וַיְחִי־שֵׁת אַחֲרָיו
 הוֹלִידוֹ אֶת־אֶנֶשׁ שֶׁבַע שָׁנִים וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה
 וַיֹּלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ וַיְהִי כָּל־יְמֵי־שֵׁת שְׁתַּיִם עֶשְׂרֵה
 שָׁנָה וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמָת׃ וַיְחִי אֶנֶשׁ
 תְּשַׁעִּים שָׁנָה וַיֹּלֶד אֶת־קִינָן׃ וַיְחִי אֶנֶשׁ אַחֲרָיו
 הוֹלִידוֹ אֶת־קִינָן חָמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת
 שָׁנָה וַיֹּלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ וַיְהִי כָּל־יְמֵי אֶנֶשׁ חָמֵשׁ
 שָׁנִים וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמָת׃ וַיְחִי קִינָן
 שְׁבַעִים שָׁנָה וַיֹּלֶד אֶת־מֵהֶלְלָאֵל׃ וַיְחִי קִינָן אַחֲרָיו
 הוֹלִידוֹ אֶת־מֵהֶלְלָאֵל אַרְבַּעִים שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת
 שָׁנָה וַיֹּלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ וַיְהִי כָּל־יְמֵי קִינָן עֶשְׂרֵה
 שָׁנִים וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמָת׃ וַיְחִי
 מֵהֶלְלָאֵל חָמֵשׁ שָׁנִים וּשְׁשִׁים שָׁנָה וַיֹּלֶד אֶת־יֶרֶד׃
 וַיְחִי מֵהֶלְלָאֵל אַחֲרָיו הוֹלִידוֹ אֶת־יֶרֶד שְׁלֹשִׁים שָׁנָה

אדם, כשהיה בן מאה ושלושים שנה היה דומה לו. היו שאמרו שאולי קודם לכן נולדו לאדם ילדים פגומים, שלא היו בצלמו ובדמותו של אדם,⁶⁴ אך בפשטות נראה שכוונת הכתוב היא שהילד שנולד לאדם היה דומה לו, ולא אירעה כאן ירידה או נפילה. ויקרא את שמו שֵׁת, מלשון תשתית, עליו הושתתה האנושות.

מכאן תיאור התולדות עד המבול בקיצור גדול: ד וַיְהִי יְמֵי אָדָם אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת שֵׁת שְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה, וַיֹּלֶד בְּמַהֲלַךְ הַזְּמַן הַזֶּה בָּנִים וּבָנוֹת. התורה אינה משתהה בשמותיהם ובפרטי חייהם, כיוון שאין בהם חשיבות עבורנו. ה וַיְהִי כָּל יְמֵי אָדָם אֲשֶׁר חַי תִּשְׁעַ מֵאוֹת שָׁנָה וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה, וַיָּמָת.

ו וַיְחִי שֵׁת חָמֵשׁ שָׁנִים וּמֵאוֹת שָׁנָה, וַיֹּלֶד אֶת אֶנֶשׁ. ז וַיְחִי שֵׁת אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת אֶנֶשׁ שֶׁבַע שָׁנִים וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה, וַיֹּלֶד בָּנִים וּבָנוֹת. ח וַיְהִי כָּל יְמֵי שֵׁת שְׁתַּיִם עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה, וַיָּמָת. איננו יודעים אם הבנים הנזכרים בשמותיהם כממשיכי השושלת הם הבכורות. ייתכן שאכן נזכר דווקא הבן הראשון, שכן לידתו היא שמחלקת את חיי אביו לשניים: קודם היותו אב ואחרי כן. ואולם ייתכן שייחודו של הבן שהוזכר בשמו נעוץ בסיבה אחרת. על כל פנים, ממנו נמשכת השושלת המגיעה לבסוף לנח. ט וַיְחִי אֶנֶשׁ חָמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה, וַיֹּלֶד אֶת קִינָן, שם נוסף המתקשר לבעלות וקניין. י וַיְחִי אֶנֶשׁ אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת קִינָן חָמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה, וַיֹּלֶד בָּנִים וּבָנוֹת. יא וַיְהִי כָּל יְמֵי אֶנֶשׁ חָמֵשׁ שָׁנִים וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה, וַיָּמָת. יב וַיְחִי קִינָן שְׁבַעִים שָׁנָה, וַיֹּלֶד אֶת מֵהֶלְלָאֵל. יג וַיְחִי קִינָן אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת מֵהֶלְלָאֵל אַרְבַּעִים שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה, וַיֹּלֶד בָּנִים וּבָנוֹת. יד וַיְהִי כָּל יְמֵי קִינָן עֶשְׂרֵה שָׁנִים וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה, וַיָּמָת. טו וַיְחִי מֵהֶלְלָאֵל חָמֵשׁ שָׁנִים וּשְׁשִׁים שָׁנָה, וַיֹּלֶד אֶת יֶרֶד. טז וַיְחִי מֵהֶלְלָאֵל אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת יֶרֶד שְׁלֹשִׁים שָׁנָה

יצורי אנוש, היו אז בריאים יותר. (ראו ספורנו בראשית ו,ג). ושם הדמות האנושית יכולה מעצם טבעה לחיות קרוב לאלף שנה, ואם אנשים מתים צעירים יותר – הרי הדבר נובע מן החיים הפגומים שאליהם הידרדרה האנושות מסיבות שונות, כגון מזג האוויר, המזון, אורח

החיים, טיב הפעולות שאנשים פועלים ועוד. ניתן להסביר את משמעותה של אריכות הימים המופלגת ההיא גם מזווית נוספת: העולם המפותח של ימינו מתבסס על מסורת של חינוך, ידע ותרבות שנוצרו לפנינו, ואלו מקלות על התמודדותנו

יותר. בספרי קבלה מתוארות דמויות מסוימות כבאות מ'שורש קין' (שער הגלגולים הקדמה לה-לו). משמעות הדבר היא שהן בעלות עצמה רבה יותר, ושכוחן ליצור דברים טובים לרוב, אך יצירתיותם עלולה להפוך לכלי משחית.

אריכות הימים המופלגת מספר השנים המופלג של כל בני הדורות ההם מתמיהה. הרמב"ם שיער שמדובר כאן באנשים יוצאי דופן בגדולתם ובמעלתם, אך אפשר לתלות את אריכות השנים המתוארת כאן בכך שהעולם היה שונה משלנו. ייתכן שהוא היה שלם יותר; אולי כלל בריותיו, וביניהם

הרחבות

וּשְׁמֵנָה מֵאוֹת שָׁנָה וַיֹּלֶד בָּנִים וּבָנוֹת: וַיְהִי כֹל-יְמֵי מֵהַלְלָאֵל יְמֵי מֵהַלְלָאֵל חֲמֵשׁ וְתִשְׁעִים שָׁנָה וּשְׁמֵנָה מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמָת:^א
 וַיְחִי-יָרֵד שְׁתַּיִם וּשְׁשִׁים שָׁנָה^ב
 וּמֵאֵת שָׁנָה וַיֹּלֶד אֶת-חֲנוּךְ: וַיְחִי-יָרֵד אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ^ג
 אֶת-חֲנוּךְ שְׁמֵנָה מֵאוֹת שָׁנָה וַיֹּלֶד בָּנִים וּבָנוֹת: וַיְהִי כֹל-יְמֵי-יָרֵד שְׁתַּיִם וּשְׁשִׁים שָׁנָה וְתִשְׁעֵי מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמָת:^ד
 וַיְחִי חֲנוּךְ חֲמֵשׁ וּשְׁשִׁים שָׁנָה וַיֹּלֶד^ה
 אֶת-מֶתוּשֶׁלַח: וַיְתֵהֵלֶךְ חֲנוּךְ אֶת-הָאֱלֹהִים אַחֲרָיו^ו
 הוֹלִידוֹ אֶת-מֶתוּשֶׁלַח שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיֹּלֶד בָּנִים וּבָנוֹת: וַיְהִי כֹל-יְמֵי חֲנוּךְ חֲמֵשׁ וּשְׁשִׁים שָׁנָה וּשְׁלֹשׁ^ז
 מֵאוֹת שָׁנָה: וַיְתֵהֵלֶךְ חֲנוּךְ אֶת-הָאֱלֹהִים וַאֲיֻנָּנוּ^ח
 כִּי-לָקַח אֹתוֹ אֱלֹהִים: וַיְחִי מֶתוּשֶׁלַח^ט
 שֶׁבַע וּשְׁמֹנִים שָׁנָה וּמֵאֵת שָׁנָה וַיֹּלֶד אֶת-לָמֶךְ: וַיְחִי^י
 מֶתוּשֶׁלַח אַחֲרָיו הוֹלִידוֹ אֶת-לָמֶךְ שְׁתַּיִם וּשְׁמוֹנִים^י
 שָׁנָה וּשְׁבַע מֵאוֹת שָׁנָה וַיֹּלֶד בָּנִים וּבָנוֹת: וַיְהִי כֹל-יְמֵי מֶתוּשֶׁלַח תִּשְׁעֵי וּשְׁשִׁים שָׁנָה וְתִשְׁעֵי מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמָת:^{יא}
 וַיְחִי-לָמֶךְ שְׁתַּיִם וּשְׁמֹנִים שָׁנָה^{יב}
 וּמֵאֵת שָׁנָה וַיֹּלֶד בֶּן: וַיִּקְרָא אֶת-שְׁמוֹ נֹחַ לְאָמֹר^{יג}

שביעי

*

כד וַיְתֵהֵלֶךְ חֲנוּךְ. צדיק היה וקל בדעתו לשוגר להקשינו, לפיכך מהר הקדוש

ברוך הוא וסלקו והמיתו קדם ומנו, וזהו ששנה הכתוב במיתתו, לכתב: "ואיננו" בעולם למלאות סנותנו: כי לקח אתו. לפני ומנו, כמו: "הנני לקח ממך חת מתמד עיניך" (יחזקאל כה, טז)

כט זה ינחמנו. נח ממנו חת ענבון דינו. עד שלא בא נח לא היה להם כלי מחדשה והוא הכין להם, והיתה החן מוציאה קונים ודקדקים כשזוקעים חטים, מקללתו של חכם הראשון,

שָׁנָה וּשְׁמֵנָה מֵאוֹת שָׁנָה, וַיֹּלֶד בָּנִים וּבָנוֹת. י וַיְהִי כֹל יְמֵי מֵהַלְלָאֵל חֲמֵשׁ וְתִשְׁעִים שָׁנָה וּשְׁמֵנָה מֵאוֹת שָׁנָה, וַיָּמָת. יח וַיְחִי יָרֵד שְׁתַּיִם וּשְׁשִׁים שָׁנָה וּמֵאֵת שָׁנָה, וַיֹּלֶד אֶת חֲנוּךְ. יט וַיְחִי יָרֵד אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת חֲנוּךְ שְׁמֵנָה מֵאוֹת שָׁנָה, וַיֹּלֶד בָּנִים וּבָנוֹת. כ וַיְהִי כֹל יְמֵי יָרֵד שְׁתַּיִם וּשְׁשִׁים שָׁנָה וְתִשְׁעֵי מֵאוֹת שָׁנָה, וַיָּמָת. כא וַיְחִי חֲנוּךְ חֲמֵשׁ וּשְׁשִׁים שָׁנָה, וַיֹּלֶד אֶת מֶתוּשֶׁלַח. כב וַיְתֵהֵלֶךְ חֲנוּךְ אֶת הָאֱלֹהִים, חֲנוּךְ הָיָה קָרוֹב אֶל אֱלֹהִים וְעָסַק בְּעַבּוּדָתוֹ.⁶⁵ ייתכן שהוא נביא או צדיק. אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת מֶתוּשֶׁלַח שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה, וַיֹּלֶד בָּנִים וּבָנוֹת. כג וַיְהִי כֹל יְמֵי חֲנוּךְ חֲמֵשׁ וּשְׁשִׁים שָׁנָה וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה. חֲנוּךְ חִי פָחוֹת שָׁנִים מֵאֲבִיו וּמִבְּנוֹ. כד וַיְתֵהֵלֶךְ חֲנוּךְ אֶת הָאֱלֹהִים, וַאֲיֻנָּנוּ, כִּי לָקַח אֹתוֹ אֱלֹהִים. חֲנוּךְ הָיָה דְמוּת חֲרִיגָה וּמַעוֹרְפֶלֶת שֶׁל צָדִיק.⁶⁶ ייתכן שהקדוש ברוך הוא העלה אותו למרום, כשם שלקח את אליהו הנביא.⁶⁷ בכמה ספרים מסופר כי חנוך נשאר במרום עד היום כמין מלאך, בדומה לאליהו.⁶⁸ ושמה האלוקים לקח אותו להיות במחיצתו, כיוון שלא היה שייך לעולם הזה. כה וַיְחִי מֶתוּשֶׁלַח שֶׁבַע וּשְׁמֹנִים שָׁנָה וּמֵאֵת שָׁנָה, וַיֹּלֶד אֶת לָמֶךְ. כו וַיְחִי מֶתוּשֶׁלַח אַחֲרָיו הוֹלִידוֹ אֶת לָמֶךְ שְׁתַּיִם וּשְׁמוֹנִים שָׁנָה וּשְׁבַע מֵאוֹת שָׁנָה, וַיֹּלֶד בָּנִים וּבָנוֹת. כז וַיְהִי כֹל יְמֵי מֶתוּשֶׁלַח תִּשְׁעֵי וּשְׁשִׁים שָׁנָה וְתִשְׁעֵי מֵאוֹת שָׁנָה, וַיָּמָת. מתושלח היה זקן בני האדם בכתובים. כח וַיְחִי לָמֶךְ שְׁתַּיִם וּשְׁמֹנִים שָׁנָה וּמֵאֵת שָׁנָה, וַיֹּלֶד בֶּן. כט וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ נֹחַ, לְאָמֹר: זֶה יִנְחַמְנוּ מִצַּעַר מַעֲשֵׂנוּ וּמִעֲצָבוֹן יְדֵינוּ, מִן הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אֲרָרָהּ ה'. ייתכן שילד זה זכה בשמו, משום שכבר בלידתו נראה מיוחד במינו.⁶⁹ נח נקרא על שם הנבואה, התקווה או התפילה לנחמה, הבאה מתוך חיי עמל ועצב. ואכן חייו הוכיחו שהוא היה תקוות האנושות, אך לא היה בכך כדי לנחם את האנושות ממעשיה ומעצבונה, שהרי הוא ומשפחתו לבדם ניצלו ולא הביאו לישועת האנושות הקיימת

זֶה יִנְחַמְנוּ מִמַּעַשְׁנוֹ וּמִמַּעַצְבוֹן יְדֵינוּ מִן־הָאָדָמָה
 אֲשֶׁר אָרְרָה יְהוָה: וַיְחִי־לְמֶךְ אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־
 נָח חָמֵשׁ וְתִשְׁעִים שָׁנָה וְחֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיֹּולֵד
 בָּנִים וּבָנוֹת: וַיְהִי כָל־יְמֵי־לְמֶךְ שֶׁבַע וְשִׁבְעִים שָׁנָה
 וְשִׁבְעַת מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמָת: וַיְהִי־נָח בֶּן־
 חֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיֹּולֵד נָח אֶת־שֵׁם אֶת־חָם וְאֶת־
 יֶפֶת: וַיְהִי כִּי־הִחַל הָאָדָם לָרֵב עַל־פְּנֵי הָאָדָמָה ו
 וּבָנוֹת יֹלְדוּ לָהֶם: וַיִּרְאוּ בְנֵי־הָאֱלֹהִים אֶת־בָּנוֹת
 הָאָדָם כִּי טֹבֹת הֵנָּה וַיִּקְחוּ לָהֶם נָשִׁים מִכָּל אֲשֶׁר
 בָּחָרוּ: וַיֹּאמֶר יְהוָה לֹא־יִדּוֹן רוּחִי בָאָדָם לְעֹלָם

כולה. ל וַיְחִי לְמֶךְ אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת נָח חָמֵשׁ וְתִשְׁעִים שָׁנָה וְחֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה, וַיֹּולֵד בָּנִים וּבָנוֹת. לא וַיְהִי כָל יְמֵי לְמֶךְ שֶׁבַע וְשִׁבְעִים שָׁנָה וְשִׁבְעַת מֵאוֹת שָׁנָה, וַיָּמָת. לב וַיְהִי נָח בֶּן חָמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה, וַיֹּולֵד נָח אֶת שֵׁם אֶת חָם וְאֶת יֶפֶת. מתחילת הספר ועד הנה אין נזכרים שלושה בנים בשמותיהם. חכמים עסקו בשאלה אם סדר הופעתם כאן משקף את סדר הולדתם.⁷⁰

כאן נגמר ספר תולדות אדם, ובו שמותיהם של נציגים מתוך עשרת הדורות מאדם ועד נח, כמעט ללא פרטים עליהם. ספר זה מסתיים בדור שבו מתחולל מפנה. על כן זוכה נח ליתר פירוט ולציון העובדה שכבר מלידתו נתלתה בו תקווה או נבואה שיביא לעולם מרפא ותקנה. ואכן, בדרך לא צפויה, בו יתחיל העולם החדש.

האנושות מכזיבה

פרק ו פס' א-ח

אדם וחווה הפכו יודעי טוב ורע באכילתם מפרי עץ הדעת טוב ורע. בחירתם של צאצאיהם ברע מביאה לערעור ההצדקה לקיומם ולקיומם של היצורים הנלווים להם.

פרק ו א וַיְהִי כִּי הִחַל הָאָדָם, המין האנושי לָרֵב עַל פְּנֵי הָאָדָמָה, וּבָנוֹת יֹלְדוּ לָהֶם. ב וַיִּרְאוּ בְנֵי הָאֱלֹהִים, פירוש ראשון: בני המעמדות העליונים, שאולי גדלו וטופחו בנפרד;⁷¹ כיוון שהאנושות התרבתה, נוצרו בה מעמדות. פירוש שני: מלאכים,⁷² שהגיעו לעולם הזה וקיבלו גוף אנושי ותכונות אנושיות אחדות לשם ניסיון, ונכשלו בו.⁷³ אמנם הם חדלו מלהיות מלאכים, אך לצד היצורים האנושיים שנוספו להם, נותרו בהם כוחות עילאיים. אֶת בָּנוֹת הָאָדָם, לפי הפירוש הראשון, בנות המעמדות התחתונים. לפי הפירוש השני, כפשוטו, נשים מצאצאי אדם. כִּי טֹבֹת, יפות הֵנָּה, וַיִּקְחוּ לָהֶם נָשִׁים מִכָּל אֲשֶׁר בָּחָרוּ, בין צעירות ובין מבוגרות, בין רווקות ובין נשואות, בלא להתחשב בחוקים כלשהם.

החברה אפשרה את שבירת הסדר. איש לא התערב ולא מחה כנגד פריצת הגדרות. ג ועל כן – וַיֹּאמֶר ה': לֹא יִדּוֹן, לא תישאר קבועה⁷⁴

ובימי נח נחה, וזה 'ינחמנו' – ינח ממנו. ואם לא תפקשהו כך, אין טעם הלשון נופל על השם, וחתה צריך לקרות שמו ממנו:

פרקו ב בני האלהים. בני השקים והשופטים. דבר חסר, 'בני האלהים', הם השקים ההולכים בשליחותו של מקום, הן הם היו מתערכים בהם. כל 'אלהים' שפמקרח לשון מרות, וזה יוכיח: 'וחתה תהיה לו' לאלהים" (שמות 7, 10), 'דחה נתתך לאלהים' (ס 1, א): כִּי טֹבֹת הֵנָּה. חמר רבי יודן: "טבת" כתיב, משקיו מטיבין חתה מקשטת לפנס לחפה, היה גדול נכנס ובועלה תחלה: מכל אשר בחרו. חף בעולת בעל, חף הזכר והקהמה:

לבן חמש מאות שנה. חמר רבי יודן: מה טעם כל הדורות הולידו למאה שנה וזה לחמש מאות? חמר הקדוש ברון הוא: חס השעים הם יאכרו פנים ורע לצדיק זה, ואם צדיקים הם חטריח עליו לעשות תבות הדפה, פגש חס מעננו ולא הוליד עד חמש מאות שנה, כדי שלא יחא יפת הגדול שבנינו לחוי לענשין לפני הפול, דכתיב: "כי הנער בן מאה שנה ימות" (שעה סה, ב) – לחוי לענש לעתיה, וכן לפני מתן תורה: אֶת שֵׁם אֶת חָם וְאֶת יֶפֶת. והלא יפת הגדול הוא! חלא פתחלה חתה דוגש חס שהוא צדיק, ונולד כשהוא מהול, ושחברה ינח ממנו וכו'. פתחאשית דפה (פג, א):

ג לא ידון רוחי באדם. לח יתקעם ויריב רוחי עלי בשביל החכם: לעלם. לחרך ימים; הנה רוחי נדון בקרפי חס להשחית ואם לחסם, לח יהיה מדון זה ברוחי לעלם, כלומר לחרך ימים: בשגם הוא בשר. כמו 'בשגם', כלומר בשביל

בְּשֶׁגֶם הוּא בָּשָׂר וְהָיוּ יָמָיו מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה:
 הַנְּפֹלִים הָיוּ בְּאָרֶץ בְּיָמֵים הָהֵם וְגַם אַחֲרֵי־כֵן אֲשֶׁר
 יִבְאוּבְנֵי הָאֱלֹהִים אֶל־בָּנוֹת הָאָדָם וְיִלְדוּ לָהֶם
 הֵמָּה הַגְּבֵרִים אֲשֶׁר מֵעוֹלָם אֲנָשֵׁי הַשָּׁם:
 וַיֵּרָא יְהוָה כִּי רַבָּה רָעַת הָאָדָם בְּאָרֶץ וְכָל־יֶצֶר
 מַחְשְׁבֹת לִבּוֹ רָק רָע כָּל־הַיּוֹם: וַיִּנְחַם יְהוָה כִּי־
 עָשָׂה אֶת־הָאָדָם בְּאָרֶץ וַיִּתְּעַצֵּב אֶל־לִבּוֹ: וַיֹּאמֶר

מפטיח

עָגַם זֹאת בּוֹ שֶׁהוּא בָּשָׂר וְחָף עַל פִּי כֵן
 חִינוּ נִכְנַע לִפְנֵי וּמָה חָס יְהוָה חָס אוֹ
 דָּבָר הָשָׂה פְּיוֹנָח בּוֹ: "עַד שֶׁקָּמַתִּי דְּבֹרָה"
 (ספטיס ה' ז) כְּמוֹ 'שֶׁקָּמַתִּי' וְכֵן: "שֶׁחָתַתָּה
 מְדַבֵּר עִמִּי" (ס' י' י') כְּמוֹ 'שֶׁחָתַתָּה' חָף
 'בְּשֶׁגֶם' כְּמוֹ 'בְּשֶׁגֶם': וְהָיוּ יָמָיו וְגו'. עַד
 מֵחֵץ וְעֶשְׂרִים שָׁנָה חָחֲרִיךְ לָהֶם חָפִי,
 וְחָס לֹא יִשׁוּבוּ - חָבִיחַ עֲלֵיהֶם מִבּוֹל.
 וְחָס תְּחִמָּה מִשְׁנֹלֵד יִפֹּת עַד הַמִּבּוֹל
 חִינוּ חָלָף מֵחֵץ שָׁנָה? חִינוּ מִקֶּדֶם וּמֵאַחֵר
 פְּתוּקָה, כִּבְדֵי הִיחָה הַזִּקְנָה זִקְנָה עֶשְׂרִים
 שָׁנָה קֶדֶם שְׁהוֹלֵד נִחַ תְּנַלְדוֹת, וְכֵן מִיָּעִינוּ
 בְּסִדֵּר עוֹלָם (סוף פְּכִיח). יֵשׁ מְדַרְשֵׁי חֲזָה
 דְּבִים בְּ"לֹא יָדוּן", חָבֵל זֶה צָחֵחַ פְּשׁוּטוֹ:

ה' הַנְּפֹלִים. עַל שֶׁסְּנַפְּלוּ וְהִפִּילוּ חֵץ
 הָעוֹלָם, וּבִלְשׁוֹן עִבְרִית לְשׁוֹן עֲנָקִים הוּא:
 בְּיָמֵים הָהֵם. בְּיָמֵי דוֹר חֲנוּשׁ וּבְנֵי קִוִּי:
 וְגַם אַחֲרֵי כֵן. חָף עַל פִּי שֶׁכָּחַז בְּחֲבָדָן
 שֶׁל דוֹר חֲנוּשׁ, שֶׁעֲלָה אוֹהֲנִינִים וְהִצִּיף
 שְׁלִישׁ הָעוֹלָם, לֹא נִכְנַע דוֹר הַמִּבּוֹל
 לְלַמֵּד מִהֶם: אֲשֶׁר יִבְאוּ. הָיוּ יוֹלְדוֹת
 עֲנָקִים כְּמוֹתֵם: הַגְּבֵרִים. לְמַלְךְ בְּמִקּוֹם:
 אֲנָשֵׁי הַשָּׁם. חוֹתֵם שְׁנִקְבוּ בְּשֵׁמוֹת: עֵרֶךְ
 מִחוּחַל מִתְּנַחֵחַל, שְׁנִקְרָחוּ עַל שֶׁסְּחָבָדָן,
 שְׁנִמְחוּזוּ וְהִתְשָׁזוּ. דָּבָר חָחֵה, חֲנָשֵׁי שְׁמִמּוֹן,
 שְׁשִׁמְמוּ חֵץ הָעוֹלָם:

רוּחֵי בָּאָדָם, בְּמִין הָאֲנוּשֵׁי לְעֹלָם, בְּשֶׁגֶם הוּא בָּשָׂר, מִשׁוּם שֶׁהָאָדָם
 שׁוֹב אֵינוֹ מִמַּשׁ אֶת עֲלִיוֹנוֹתוֹ עַל שָׂאֵר יִצּוּרֵי עוֹלָם; אָף הוּא בָּשָׂר.
 וְהָיוּ יָמָיו מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה. עַד שִׁיּוֹכְרַע דִּינָם, אֶתֵּן לָהֶם אֲרֻכָּה שֶׁל
 מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה. אִם לֹא יִשְׁתַּנוּ - יִפְסַק קִיוְמָה שֶׁל הָאֲנוּשׁוֹת
 בְּמַתְכוּנְתָהּ הַנוֹכַחִית.

וְכַאֵן מוֹפִיעָה הָעֵרָה: ה' הַנְּפֹלִים, הַעֲנָקִים. יִיתְכֵן שְׁכוּנוֹ כַּךְ, מִשׁוּם
 שֶׁנִּפְלוּ מִדְּרַגְתָּם,⁷⁵ אוֹ: מִשׁוּם שֶׁנִּפְלְאוּ מִשָּׂאֵר בְּנֵי הָאָדָם.⁷⁶ הָיוּ בְּאָרֶץ
 בְּיָמֵים הָהֵם וְגַם אַחֲרֵי כֵן. הַנְּפִילִים נִזְכָּרִים גַּם זְמַן רַב לְאַחֵר מִכֵּן,
 חֲלָקָם כִּיצוּרִים אֲגֻדִּים וְחֲלָקָם כִּיצוּרִים שֶׁהָיוּ בְּפוּעַל, אוֹלֵי כְּשִׁרִידִים
 שֶׁל אוֹתָם עֲנָקִים קְדֻמוֹנִים, וְהֵם תּוֹלְדֵת מֵה שֶׁמִּסּוּפָר כֹּאן - אֲשֶׁר
 יִבְאוּ בְּנֵי הָאֱלֹהִים אֶל בָּנוֹת הָאָדָם, וְיִלְדוּ לָהֶם, אֶת הַנְּפִילִים. נְפִילִים
 אֵלוֹ אֲמָנָם אֵינָם בְּנֵי הָאֱלֹהִים בְּכָל הַמּוֹבְנִים, אֲבָל הֵם עֲנָקִים וְכִבְרִי
 כּוֹחַ. הַנְּפִילִים הָיוּ מוֹעֲטִים, אֲךָ שֶׁלְטוּ בְּמִקּוֹמוֹת רַבִּים בְּעוֹלָם.⁷⁷ הֵמָּה
 הַגְּבֵרִים אֲשֶׁר מֵעוֹלָם, אֵלֵיהֶם מִתְכוּוֹנִים כְּשֶׁמְדַבְּרִים עַל גִּבּוּרֵי קֶדֶם
 עֲצוּמִים, בְּדוֹרוֹת שֶׁלְאַחֵר מִכֵּן. אֲנָשֵׁי הַשָּׁם, אֲנָשִׁים שֶׁעָשׂוּ לָהֶם שֵׁם,
 שֶׁהִמְשִׁיכוּ לְהַזְכִּיר אוֹתָם.

ה' וַיֵּרָא ה' כִּי רַבָּה רָעַת הָאָדָם בְּאָרֶץ, הַמִּין הָאֲנוּשֵׁי הָרַבָּה לְהִרְעֵ,
 וְכָל יֶצֶר מַחְשְׁבֹת לִבּוֹ רָק רָע כָּל הַיּוֹם. יֵצֵר אֵינוֹ שְׁלִילִי בְּהַכְרַח. הַיֵּצֵר
 הוּא הַכּוֹחַ הַפוּעֵל וְהַיּוֹצֵר בְּאָדָם, הַעֲשׂוֹי לַפְּנוֹת לְכִיוּוִנִים שׁוֹנִים.
 אֲצַל חַז"ל מוֹפִיעַ הַמוֹשֵׁג 'יֵצֵר טוֹב',⁷⁸ אֲבָל כֹּאן מְדוּבָר בִּיצֵר שֶׁהוּא
 רָק רָע. הָאָדָם בָּחַר לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בִּיצֵרוֹ לְרַע בְּלִבָּד. ו' וַיִּנְחַם ה', ה'
 הַתְּחַרְט, כְּבִיכּוֹל, כִּי עָשָׂה אֶת הָאָדָם בְּאָרֶץ. הַתְּקוּוּה שֶׁנִּתְלַתָּה
 בְּאָדָם, בְּעַל יְכוּלַת הַבְּחִירָה, הַכּוֹזִיבָה. וַיִּתְּעַצֵּב אֶל לִבּוֹ. אֵלוֹ הֵם
 בִּיטוּיִים אֲנִתְרוֹפוֹמוֹרְפִיִּים, בִּיטוּיֵי הָאֲנוּשָׁה כְּלָפִי מַעֲלָה, שֶׁמִּשְׁמַעֵם
 הוּא שִׁיצִירַת הָאָדָם נִכְשָׁלָה.⁷⁹

יהוה אִמְחָה אֶת־הָאָדָם אֲשֶׁר־בָּרָאתִי מֵעַל פְּנֵי
הָאָדָמָה מֵאָדָם עַד־בְּהֵמָה עַד־רֶמֶשׂ וְעַד־עוֹף
הַשָּׁמַיִם כִּי נִחַמְתִּי כִּי עָשִׂיתָם: וְנָח מֵצָא חָן בְּעֵינַי
יְהוָה:

נח ה אֱלֹהֵי תוֹלְדֹת נֹחַ נֹחַ אִישׁ צַדִּיק תָּמִים הָיָה בְּדֹרֹתָיו
אֶת־הָאֱלֹהִים הִתְהַלֵּךְ־נֹחַ: וַיּוֹלֵד נֹחַ שְׁלֹשָׁה בָנִים
אֶת־שֵׁם אֶת־חָם וְאֶת־יָפֶת: וַתִּשְׁחַת הָאָרֶץ לִפְנֵי
הָאֱלֹהִים וַתִּמְלֵא הָאָרֶץ חָמָס: וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת־

חָמָס לוֹ: כִּךְ מַעֲשֵׂה לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ
הוּא, חָף עַל פִּי שְׁגָלוֹ לִפְנֵי סוֹסֶפֶן
לְחֹטֵא וּלְחַבְדָן לֹא נִמְנַע מִלְבַּדְחָן. בְּשָׂבִיל
הַצְדִּיקִים הָעֲתִידִים לַעֲמֹד מִנֶּהֱס:

וַיֹּאמֶר ה' אִמְחָה אֶת הָאָדָם. הוּא
עֶפְר וְחַבִּיחַ עֲלִיו מִיֵּס וְחַמְחָה חוֹתָן,
לְכַךְ נִחַמְר לְשׁוֹן מַחֲוִי: מֵאָדָם עַד
בְּהֵמָה. חָף הֵס הַשְּׁחִיתוּ דְרָקָס. דְּבַר
חָחָה הַכַּל נִכְרָח בְּשָׂבִיל הָחָדָס, וְכִיּוֹן
שְׁהוּא כְּלָה מֵה עָרָךְ בְּחָלֹ: כִּי נִחַמְתִּי כִּי
עָשִׂיתָם. חֲשַׁבְתִּי מֵה לַעֲשׂוֹת עַל חָשָׁר
עָשִׂיתָם:

אֱלֹהֵי תוֹלְדֹת נֹחַ נֹחַ אִישׁ צַדִּיק. הוֹחִיל
וְהַזְכִּירוּ סִפְר בְּשִׁבְחוֹ. שְׁנַחֲמֵר: "זְכַר צַדִּיק
לְבָרְכָה" (מִשְׁלֵי י, 1). דְּבַר חָחָה לְמַדְךְ שְׁעַקֵר
תוֹלְדוֹתֵיהֶם שֶׁל צַדִּיקִים מַעֲשִׂים טוֹבִים:
בְּדֹרֹתָיו. יֵס מְרַבּוֹתֵינוּ דוֹקָשִׁים חוֹתָן
לְשָׂבִיחַ: כֹּל שְׁכָן חָלוֹ הָיָה בְּדוֹר צַדִּיקִים

וַיֹּאמֶר ה': אִמְחָה אֶת הָאָדָם אֲשֶׁר בָּרָאתִי מֵעַל פְּנֵי הָאָדָמָה, מֵאָדָם
עַד בְּהֵמָה עַד רֶמֶשׂ וְעַד עוֹף הַשָּׁמַיִם, כִּי נִחַמְתִּי כִּי עָשִׂיתָם. האדם
איננו רק אחרון הברואים ונזר הבריאה; הוא תכלית הבריאה. אם
יימחה מן העולם, לא תהיה משמעות לקיומם של שאר היצורים.
רק האדם הוא היכול לכוון את העצמים והיצורים הרבים הממלאים
את העולם, למשמעות. בהיעדרו - כל אותן הוויות מאבדות את
תכלית קיומן.⁸⁰

ח ורק איש אחד מכלל האנושות - נח מצא חן בעיני ה'. נראה שבשל
מעלותיו בחר הקדוש ברוך הוא בנח כאבי האנושות החדשה, לאחר
שהתאכזב משאר צאצאיו של אדם.

לקראת המבול

פרק ו פס' ט - פרק ז פס' ו

פרשת נח

על ההפקרות המינית שזכרה בסוף הפרשה הקודמת, נוסף גם גזל. ועל כך נגזר דינה של
האנושות, ועמה עולם החי שביבשה, להיספות במבול. רק נציגות מינימלית של העולם
הקודם תינצל מן הפורענות ותהפוך לגרעינו של העולם החדש.

אֱלֹהֵי תוֹלְדֹת נֹחַ, קִיצוֹר תוֹלְדוֹת חַיִּיו: נֹחַ הָיָה אִישׁ צַדִּיק, תָּמִים הָיָה
בְּדֹרֹתָיו, בְּנִיגוֹד לִסְבִּיבָתוֹ. אֶת הָאֱלֹהִים הִתְהַלֵּךְ נֹחַ. נח היה מחובר
לאלוקים, הגה בו וחי עמו. בתקופה זו, קודם שניתנו מצוות לבני
האדם, הקשר לאלוקים לא התבטא במעשים מוכתבים. על נח, על
חנוך לפניו ועל אברהם אחריו נאמר שהיו מתהלכים את האלוקים
או לפניו.¹ האלוקים היה נושא חייהם, ולכן הם היו בחיריו. וַיּוֹלֵד
נֹחַ שְׁלֹשָׁה בָנִים: אֶת חָם, אֶת יָפֶת, אֶת שֵׁם.

עד כאן מתואר נח כאדם פרטי, ומכאן יעבור הכתוב לספר על קורות
העולם, ועל תפקידו החשוב של נח בהם. וַתִּשְׁחַת הָאָרֶץ לִפְנֵי
הָאֱלֹהִים, וַתִּמְלֵא הָאָרֶץ חָמָס. היעדר החוק והסדר, שתואר לעיל
ביחס ללקיחת הנשים מכל אשר בקרו,² לא נותר רק בתחום המיני.

נח אמנם האנושות המוכרת לנו השתלשלה גם מאדם הראשון, אך הקשר הישיר שלה הוא דווקא עם נח. ומכאן בא הביטוי הרווח בדברי חז"ל (למשל משנה נדרים גיא; בבא קמא לח ע"א; סנהדרין נט) - 'בני נח', בניה של דמות שחיה בדור שפל עד מאוד, ובכל זאת החליטה לצעוד בנתיב שמוצא חן בעיני ה'. הרחבות

הָאָרֶץ וְהִנֵּה נִשְׁחַתָּה בִּי־הַשָּׁחִית כָּל־בֶּשֶׂר אֶת־
 דְּרָכּוֹ עַל־הָאָרֶץ: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְנֹחַ קַח־
 כָּל־בֶּשֶׂר בְּאֵל לִפְנֵי בִי־מִלֵּאָה הָאָרֶץ חֲמָס מִפְּנֵיהֶם
 וְהִנְנִי מִשְׁחִיתָם אֶת־הָאָרֶץ: עֲשֵׂה לְךָ תֵּבֶת עֲצֵי־
 גֹפֶר קַנִּים תַּעֲשֶׂה אֶת־הַתֵּבָה וּכְפַרְתָּ אֹתָהּ מִבַּיִת

יב | כי השחית כל בשר. חפלו בהמה חיה ועוף טהקין לשחינו מנין:

יג | קח כל בשר. כל מקום שחתה מונח זנית, חנדרלמוסיה בזה לעולם והוקעת טובים וקעים: כי מלאה הארץ חמס. לא נחתם גור דינס חפא על הגול: את הארץ. כמו מן הארץ, ודומה לו: "כנחתי את העיר" (שמות ט, כט) מן העיר. "חלה את הגליו" (מלכים ח טו, כג) מן הגליו. דבר אחר, "את הארץ", עם הארץ, שאף שלשה טפחים של עניק המחלשה נמוחו ונטטטטט:

יד | עשה לך תבת. הדבה רוח והעלה

לפניו, ולמה הטריחו כננין זה? כדי שירחווהו חנשי דור המבול עסוק פה מזה ועשדים שנה ושחלון חותן: מה זאת לך? והוא חומר להם: עתיד הקדוש ברוך הוה להביח מבול לעולם, חולי ישובו: עצי גפר. כך שמו. ולמה ממין זה? על שם גפרית שנגזר עליהם לפחות פו: קנים. מדורים מדורים לכל בהמה וחייה: בפפר. זפת בלשון חרמי ומעניו פתלמוד 'כפרח'. פתבתו של משה, על ידי שהיו הפנים תשים, דיה פחמר מבפנים וזפת מבחוץ, ועוד כדי שלא יריח חותן צדיק ריח רע של זפת, חבל פאן מפני חזק הפנים זפתה מבית ומחוץ:

השחיתות התבטאה גם בכך שהחזקים השתלטו על החלשים, ובכך שהאנשים החלו לגזול ולחטוף זה מזה את רכושם. כך התבטלה אפשרות הקניין והבעלות. ^{יב} וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת הָאָרֶץ וְהִנֵּה נִשְׁחַתָּה, בִּי הַשָּׁחִית כָּל בֶּשֶׂר אֶת דְּרָכּוֹ עַל הָאָרֶץ. נראה שמבחינת הגורמים הסביבתיים חיי האנושות היו נוחים ושקטים, בדומה לחייהם של מי ששוכנים באזור קו המשווה.³ ואולם במקום להיות מאושרים בחלקם, הם ניצלו לרעה את השפע שבהישג ידם, גזלו ולא הכירו בחוקי קניין ובסדרי חברה. בעולמם לא התקיימו גבולות ותיחומים.

^{יג} וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְנֹחַ: קַח כָּל בֶּשֶׂר בְּאֵל לִפְנֵי, לפי חשבונותי וסדרי, הגיע סופם של כל היצורים החיים, בִּי מִלֵּאָה הָאָרֶץ חֲמָס מִפְּנֵיהֶם, וְהִנְנִי מִשְׁחִיתָם אֶת הָאָרֶץ. אשחית אותם עם הארץ עצמה. אולם מכיוון שאתה נבחרת להמשיך את האנושות, ^{יד} עֲשֵׂה לְךָ תֵּבֶת עֲצֵי גֹפֶר, עצים קלים יחסית, קַנִּים, תאים תאים תַּעֲשֶׂה אֶת הַתֵּבָה. וּכְפַרְתָּ, זפת אֹתָהּ מִבַּיִת וּמְחוּץ בַּפֶּפֶר, בעטרן בסיסי - מין זפת

ארז (גופר?)

ברוש (גופר?)

הקדרוס (באנגלית: Cedar), אחד ממיני הארז (אונוקלוס). השבעים תרגמו: מרובעים ומהוקצעים.

עצי גפר היו שזיהו אותם עם הברוש (Cupressus), שהוא עץ עמיד במים ומתאים לבניית ספינות, והיו שזיהו אותם עם